

EKONOMSKA ANALIZA SEKTORA PROFESIONALNIH I POSLOVNIH USLUGA

Arhivanalitika za Ministarstvo gospodarstva Republike Hrvatske

Zahvaljujemo djelatnicima Ministarstva gospodarstva, FINA-e, DZS-a i HNB-a
bez čije suradnje i predanosti ovaj projekt ne bi mogao biti dovršen.

Odgovorna osoba Arhivanalitike:
mr. Velimir Šonje

Zagreb, prosinac 2014.

Sadržaj

Glavne poruke studije.....	5
Sažetak	6
Obuhvat sektora i promjene	7
Međunarodne usporedbe.....	9
Izvoz i rast.....	10
Ekonomска analiza.....	11
Problem veličine poduzeća i konsolidacija	12
Prema razvoju javnih politika: teme za raspravu.....	13

Glavna studija

Uvod	16
Relativna važnost sektora profesionalnih i poslovnih usluga: bruto dodana vrijednost	17
Međunarodne usporedbe sektora stručnih i poslovnih usluga: perspektiva bruto dodane vrijednosti.....	22
Relativna važnost sektora profesionalnih i poslovnih usluga iz perspektive strukturnih poslovnih statistika.....	28
Međunarodne usporedbe prema kriteriju strukturnih poslovnih statistika	33
Vanjskotrgovačka bilanca sektora profesionalnih i poslovnih usluga.....	38
Izvoz i tržišne strukture.....	41
Ekonomski interpretacije podataka.....	44
Preporuke za razvoj javnih politika.....	48
Literatura	51

Prilog 1

Analiza na temelju ankete o radnoj snazi i problem klasifikacije djelatnosti	52
Računalno programiranje i savjetovanje.....	56
Informacijske uslužne djelatnosti.....	56
Pravne i računovodstvene djelatnosti	56
Upravljačke djelatnosti i savjetovanje u vezi s upravljanjem	56
Arhitektonske djelatnosti i inženjerstvo te tehničko savjetovanje	56
Znanstvena istraživanja i razvoj	56
Promidžba i istraživanje tržišta	57
Ostale stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti.....	57
Djelatnosti iznajmljivanja i leasinga.....	58
Djelatnosti zapošljavanja.....	58
Uredske i ostale administrativne i pomoćne djelatnosti	58

Druge djelatnosti.....	58
Segmentacija strukture prema kriteriju udjela u broju zaposlenih	58

Prilog 2

Udjeli sektora stručnih i poslovnih usluga prema strukturnim poslovnim statistikama DZS-a.....	60
--	----

Prilog 3.

Rezultati analize dostignutog stupnja okrupnjavanja i konsolidacije: broj poduzeća iznad 250 i između 50 i 249 zaposlenih na milijun stanovnika 2012. u sektoru profesionalnih poslovnih usluga za odabrane države članice EU	62
---	----

Popis slika

Slika 1. Udjel sektora profesionalnih i poslovnih usluga u BDV 1996.-2012. u stalnim cijenama	20
Slika 2. Udjeli pojedinačnih djelatnosti u BDV 1996.-2012. u stalnim cijenama.....	20
Slika 3. Struktura realne BDV u Hrvatskoj 1996.-2012.....	21
Slika 4. Udjel sektora J - informacije i komunikacije u realnoj BDV (Hrvatska 2012. = 4,7%)	22
Slika 5. Udjel M,R,S sektora stručnih usluga u realnoj BDV (Hrvatska 2012. = 9%).....	23
Slika 6. Udjel N sektora poslovnih usluga u realnoj BDV (Hrvatska 2012. = 2,1%).....	24
Slika 7. Udjel P, sektora obrazovanja u realnoj BDV (Hrvatska 2012. = 4,8%).....	25
Slika 8. Udjel Q, sektora zdravstva i socijalne skrbi u realnoj BDV (Hrvatska 2012. = 4,9%)	26
Slika 9. Udjeli u broju zaposlenih i bruto dodanoj vrijednosti sektora nefinansijskih poduzeća 2012.	29
Slika 10. Pozicioniranje djelatnosti prema kriterijima potencijala rasta zaposlenosti (os x), produktivnosti (os y) i profitabilnosti (veličina kruga).....	34
Slika 11. Struktura prihoda od prodaje profesionalnih i poslovnih usluga u inozemstvu 2013.....	38
Slika 12. Logaritam inozemnih prihoda (u mln €) 2000.-2013.	39
Slika 13. Vanjskotrgovački saldo sektora profesionalnih i poslovnih usluga.....	40
Slika 14. Pozicije u životnom ciklusu industrija.....	45

Popis tabele

Tabela 1. Broj poduzeća i njihova raspodjela u djelatnostima J, M i N.....	29
Tabela 2. Djelatnosti s potencijalom.....	32
Tabela 3. Udjeli u zaposlenosti, produktivnost i profitabilnost 2011. za djelatnosti iz sektora profesionalnih i poslovnih usluga, usporedbe s EU.....	34
Tabela 4. Prihod od prodaje u inozemstvu i promjene prihoda 2013./2008. u %	39
Tabela 5. Odabrani financijski pokazatelji i pokazatelji udjela najvećih poduzeća za odabrane djelatnosti prema podacima FINA-e.....	42

EKONOMSKA ANALIZA SEKTORA PROFESIONALNIH I POSLOVNIH USLUGA

Glavne poruke studije

Sažetak

Kada neki sektor odnosno skupina djelatnosti u vrijeme najveće krize ostvari rast prihoda i broja radnih mjesta, ali pri tome gotovo nitko ne poima tu skupinu djelatnosti kao „sektor“ odnosno smislenu gospodarsku cjelinu, onda je sigurno riječ o zanimljivom fenomenu koji bi trebao privući pažnju kreatora politike. Osobito kada je riječ o djelatnostima s visokim sadržajem dodane vrijednosti; djelatnostima koje zapošljavaju nadprosječno obrazovane, kreativne i samostalne ljude; djelatnostima koje se nalaze u fokusu rasprava o politikama u najrazvijenijim državama članicama EU.

Sektor profesionalnih i poslovnih usluga obuhvaća kreativne usluge. Na primjer, usluge arhitekata, poslovnih savjetnika i istraživača tržišta uglavnom su vezane uz razvoj novih proizvoda, načina prodaje i otvaranje novih tržišta. U ovaj sektor pripadaju i aktivnosti administrativnih i pomoćnih poslovnih usluga, poput usluga čišćenja, održavanja zgrada, pozivnih centara, zaštite ili posredovanja u zapošljavanju. Prvenstvena svrha takvih aktivnosti je povećati procesnu efikasnost poslovanja tradicionalnih sektora. Tu su i djelatnosti putem računalnog programiranja. Takve djelatnosti mogu podupirati i kreativni i procesni dio poslovanja u tradicionalnim industrijama. Sveukupno, riječ je o djelatnostima koje imaju veliku važnost za cijelokupno gospodarstvo i vladin sektor, jer izravno doprinose povećanju efikasnosti i konkurentnosti te implementaciji inovacija u poslovanju.

Obuhvat sektora može se proširiti tako da uključi i druge kreativne industrije vezane uz

I prema najužoj definiciji, sektor profesionalnih i poslovnih usluga obuhvaća gotovo desetinu bruto dodane vrijednosti i raste unatoč krizi.

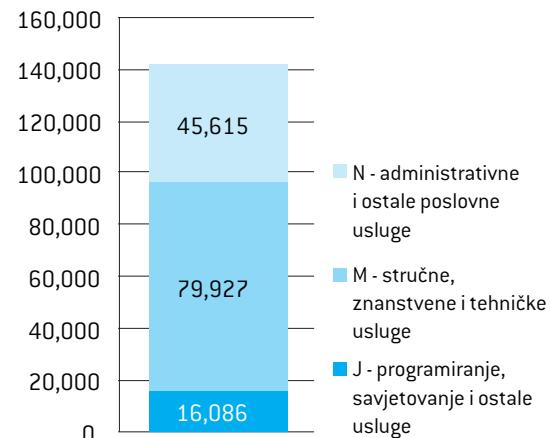
kulturu: izdavačke djelatnosti, filmsku industriju, medije. Može uključiti i dijelove privatnog zdravstva i obrazovanja koji – napose ovi drugi – izravno podupiru druge industrije. No, čak i ako se zadržimo na najužoj mogućoj definiciji, sektor profesionalnih i poslovnih usluga obuhvaća gotovo desetinu ukupne bruto dodane vrijednosti hrvatskog gospodarstva. I raste unatoč krizi. Sektor sam za sebe ima ozbiljnu veličinu i potencijale koji se multipliciraju ako se horizontalna važnost sektora promatra kroz prelijevanje ideja, znanja i rast efikasnosti u tradicionalnim sektorima. Zbog toga je poduzeta ova analiza. Ona prikazuje strukturu i trendove u sektoru, te pruža prvi okvir za raspravu o razradi javnih politika i mjera čijom bi se primjenom razvoj ovoga sektora i tradicionalnih sektora koji se na nj oslanjaju, mogao ubrzati u budućnosti.

Obuhvat sektora i promjene

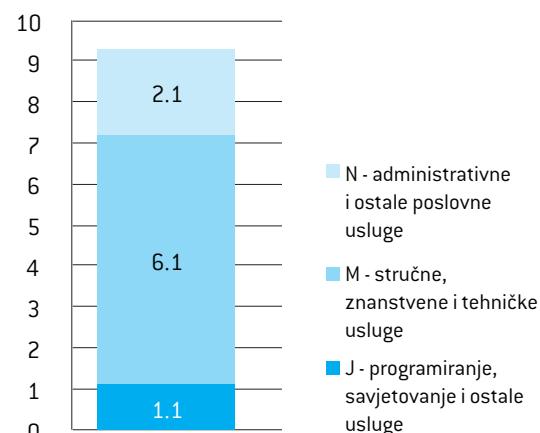
Tri najvažnija segmenta sektora profesionalnih i poslovnih usluga su: (1) stručne, znanstvene i tehničke usluge (djelatnost M Nacionalne klasifikacije djelatnosti), čiji udjel u realnoj bruto dodanoj vrijednosti iznosi 6,1%; (2) administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti (djelatnost N NKD-a), čiji udjel u realnoj bruto dodanoj vrijednosti iznosi 2,1%, i (3) računalno programiranje i savjetovanje te ostale računalne usluge, čiji procijenjeni udjel u realnoj bruto dodanoj vrijednosti iznosi 1,1%. Sveukupno riječ je o 9,3% realne BDV. U ovim je djelatnostima prema strukturnim poslovnim statistikama bilo zaposleno oko 142 tisuće osoba 2013.

Obuhvat sektora donekle je arbitrarан. Lako ga je proširiti za dio kreativnih industrija – sektore R (umjetnost, zabava i rekreacija), čiji udjel u BDV iznosi 1,5%, i S (ostale uslužne djelatnosti) s udjelom od 1,4%. S njima se ukupni udjel penje na 12,2% realne BDV. Udjel bi se mogao dalje povećavati dodavanjem privatnog, a prema nekim definicijama i ukupnog obrazovnog i zdravstvenog sektora. Međutim, tako široki obuhvati odstupaju od klasifikacija koje su u primjeni u razvijenim zemljama s već uspostavljenim politikama za sektor profesionalnih i poslovnih usluga (npr. Velika Britanija i Danska). Osim toga, širi obuhvati zahvaćaju i aktivnosti B2C, dok je primarna narav sektora profesionalnih i poslovnih usluga B2B. Analiza u nastavku se stoga zasniva na strukturnim poslovnim statistikama koje omogućuju najprecizniji obuhvat djelatnosti.

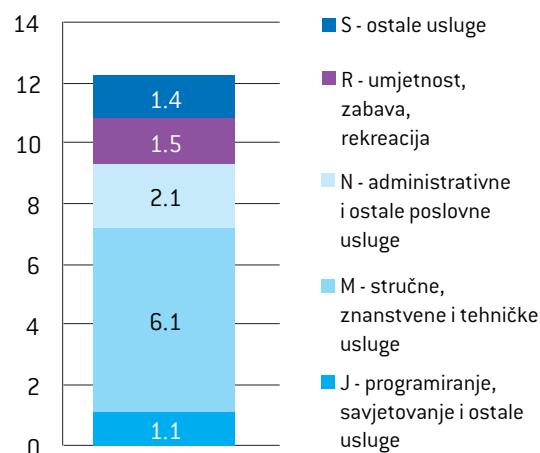
Broj zaposlenih 2013.

Udjeli u BDV 2013., stalne cijene

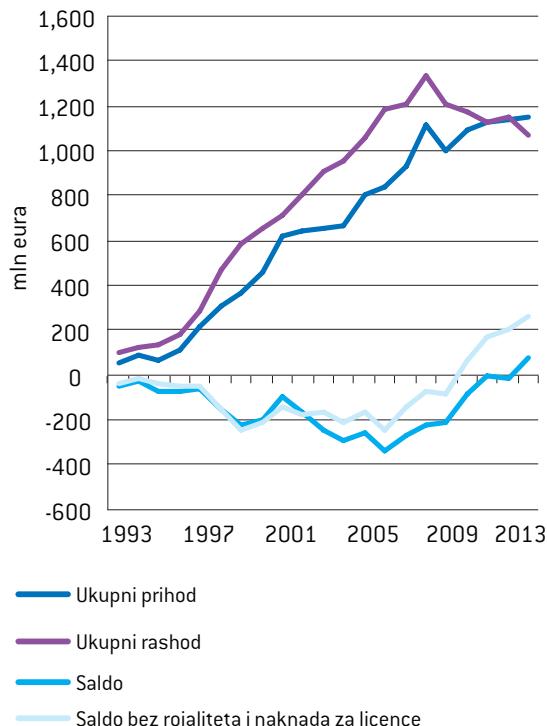

Udjeli u BDV: prošireni obuhvat

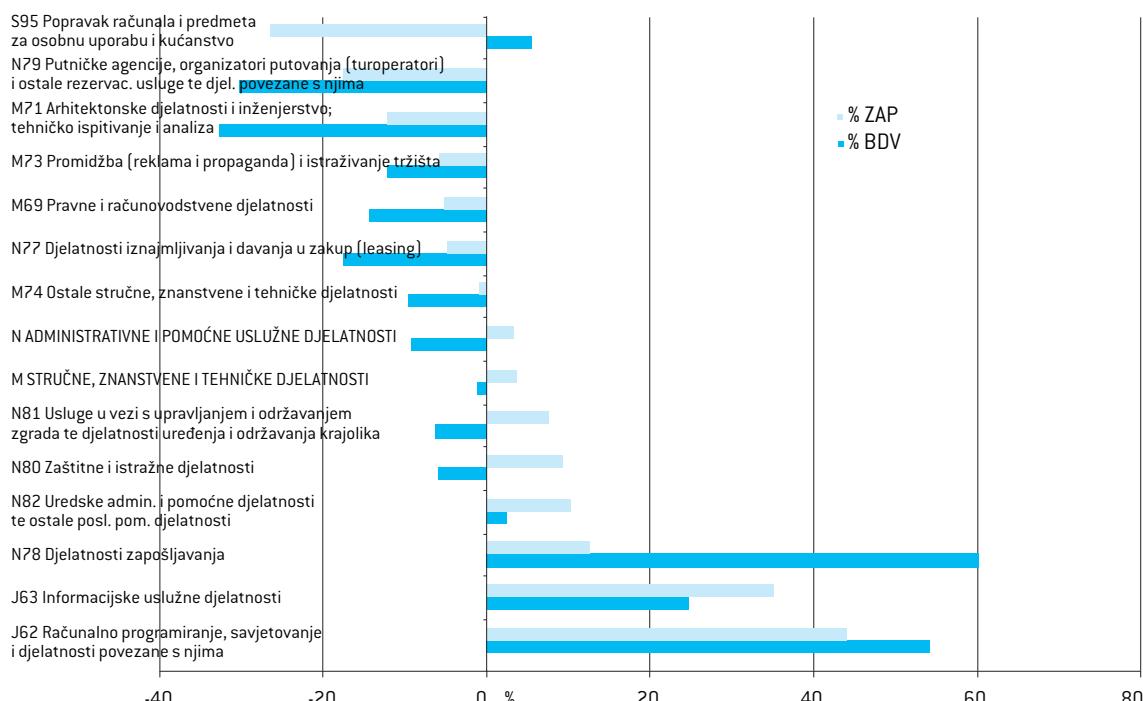

U sektoru profesionalnih i poslovnih usluga odvijale su se važne strukturne promjene iako su zaposlenost i BDV u ukupnom realnom ne-finansijskom sektoru pale za oko 15% od 2008. do 2013. (slika dolje). Računalno programiranje i srodne usluge, djelatnosti posredovanja pri zapošljavanju, te uredske, administrativne i pomoćne djelatnosti zabilježile su rast bruto dodane vrijednosti i zaposlenosti unatoč krizi. I nekolicina drugih djelatnosti zabilježila je rast prema jednom ili drugom kriteriju. Pri tome je došlo do bitne promjene u razmjeni ovih usluga sa inozemstvom: saldo je postao pozitivan. Izvoz je 2013. prešao pred kriznu razinu (desno). Dakle sektor profesionalnih i poslovnih usluga predstavlja propulzivni dio gospodarstva koji uspijeva rasti i u lošim okolnostima. Čak i „strukturni utezi“ poput arhitektonskih i inženjerskih usluga koje ne rastu zbog duboke krize u tradicionalnoj djelatnosti graditeljstva na koju se oslanjaju, ne uspijevaju prevagnuti nad ukupno pozitivnom slikom sektora.

Sektor profesionalnih i poslovnih usluga u međunarodnoj razmjeni

Promjena zaposlenosti (% ZAP) i BDV (% BDV) 2013. u odnosu na 2008.

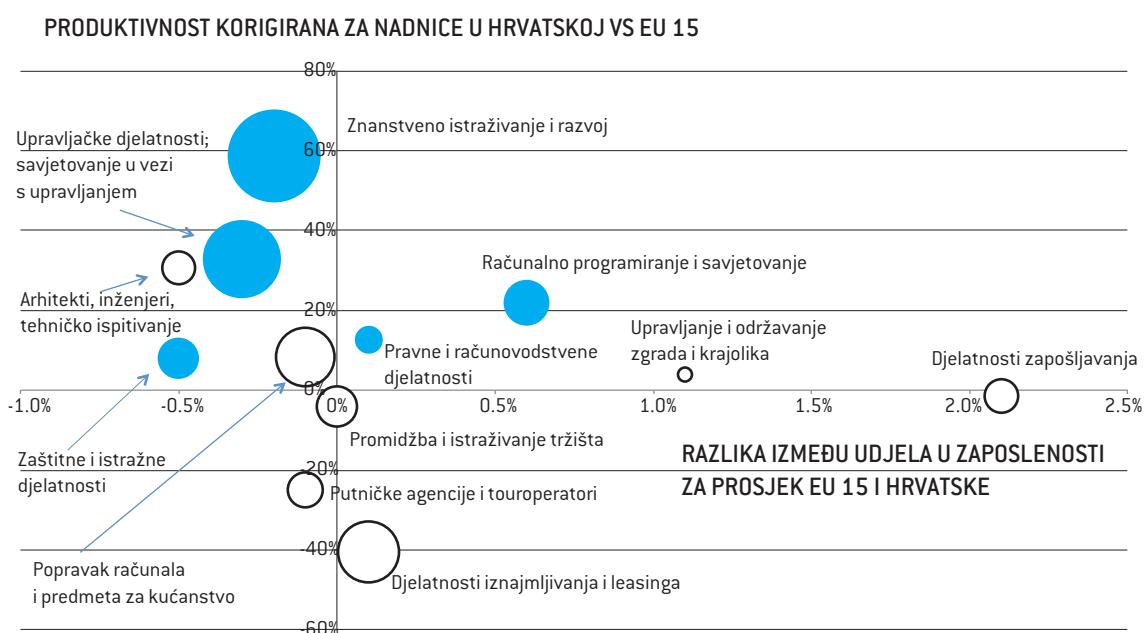

Napomena: sektori M70 (upravljačke djelatnosti; poslovno savjetovanje) i M72 (znanstveno istraživanje i razvoj) nisu uključeni u gornji prikaz zbog problema s klasifikacijom djelatnosti.

Međunarodne usporedbe

Na osi x na donjoj slici prikazana je razlika udjela pojedine djelatnosti u ukupnoj zaposlenosti u EU 28 i Hrvatskoj. Pozicija više desno znači da je veći udjel djelatnosti u zaposlenosti u EU nego u Hrvatskoj. To znači potencijal za natprosječan rast broja zaposlenih u Hrvatskoj u budućnosti, jer će gospodarske strukture vjerojatno konvergirati. Brzina konvergencije zavisiće o profitabilnosti koja je mjerena bruto profitnom maržom odnosno veličinom kruga; plavi krug znači da je marža veća od prosjeka EU 28, bijeli da je manja; veličina kruga pri tome označava odstupanje od prosjeka. Brzina konvergencije zavisiće i o konkurentnosti. Ona je mjerena produktivnošću rada korigiranom za razinu plaća na osi y. Djelatnosti koje su pozicionirane više i desno, uz veći plavi krug, konkurentnije su, profitabilnije i relativno bolje pozicionirane.

Takav idealan položaj ima računalno programiranje i savjetovanje te, u nešto manjoj mjeri, pravne i računovodstvene usluge. Druge djelatnosti imaju neke prednosti i neke mane. Posredovanje u zapošljavanju ima najveći potencijal za rast, ali i prosječnu konkurentnost i ispodprosječnu profitabilnost, što je vjerojatno povezano s regulatornim preprekama razvoju ove djelatnosti. Znanstveno istraživanje i razvoj te savjetovanje u vezi s upravljanjem imaju najvišu konkurentnost i profitabilnost, ali i već dostignute udjele u zaposlenosti tipične za prosjek EU 28. Slično je kod arhitekata i inženjera, uz napomenu da je njihova profitabilnost relativno niža zbog krize u graditeljstvu. Sveukupno gledano, u sektoru profesionalnih i poslovnih usluga i dalje postoje djelatnosti koje imaju potencijal za natprosječan rast u budućnosti.

Izvoz i rast

U koliko se mjeri već ostvaruje potencijal za rast? Donja tablica sadrži prikaz prosječnih godišnjih stopa rasta ukupnog prihoda od prodaje i od izvoza za razdoblje 2008.-2013. uz prateće pokazatelje. Primijenjen je najširi mogući obuhvat sektora koji uključuje i privatno zdravstvo, privatno obrazovanje i druge djelatnosti iz domene kreativnih industrija.

Prvih šest djelatnosti gledano odozgo prema dolje ostvaruje veoma visok rast prihoda. Pored ranije identificiranih djelatnosti s potencijalom tu se pojavljuju i kreativne industrije te privatno zdravstvo. Slične karakteristike uz malo sporiji rast prihoda i izvoza ima i privatno obrazovanje. U skupinu propulzivnih industrija spadaju i sportske, zabavne i

rekreacijske djelatnosti te putničke agencije i rezervacijske usluge. S tom razlikom što ove djelatnosti bilježe gubitke. Treba istaknuti i grupu u kojoj se nalaze djelatnosti znanstvenog istraživanja razvoja, savjetovanja u vezi s upravljanjem, arhitektonskih i inženjerskih usluga, promidžbe i istraživanje tržišta, te pravne i računovodstvene djelatnosti. Sve osim posljednje bilježe pad prodaje na domaćem tržištu i blagu kompenzaciju u izvozu usluga. To se naročito odnosi na znanstveno istraživanje i razvoj.

Podatci pokazuju da u sektoru profesionalnih i poslovnih usluga postoji veliki segment brzo rastućih industrija. Među njima su i one koje ostvaruju razmjerno brz rast prihoda na stranim tržištima.

DJ	OPIS	BROJ PODUŽEĆA	ZAPOSLENI STANJE	ZAPOSLENI UDJEL*	EBIT MARŽA	ROE	RAST DOMAĆE TRŽIŠTE**	RAST IZVOZ**	UDJEL IZVOZA TOP 10	UDJEL IZVOZA - DJEJATNOST	UDJEL VODEĆIH PODUŽEĆA U PRIHODU OD PRODAJE
									TOP 1	TOP 5	TOP 10
R90	Kreativne, umjetničke i zabavne djelatnosti	177	219	0.03%	-3.5%	170.3%	10.6%	60.6%	22.8%	15.7%	19.7% 40.9% 54.1%
N78	Djelatnosti zapošljavanja	89	5,204	0.61%	2.1%	34.5%	17.6%	51.9%	19.7%	19.3%	14.6% 56.8% 73.0%
N82	Uredske administrativne i pomoćne djelatnosti te ostale poslovne pomoćne djelatnosti	267	1,293	0.15%	12.2%	20.7%	11.9%	46.7%	53.0%	34.0%	23.4% 44.7% 59.1%
S95	Popravak računala i predmeta za osobnu uporabu i kućanstvo	636	2,186	0.26%	8.9%	10.8%	-2.2%	34.9%	48.5%	27.5%	19.7% 44.1% 53.4%
Q86	Djelatnosti zdravstvene zaštite	993	6,048	0.71%	7.6%	11.3%	9.3%	17.4%	3.8%	2.0%	5.8% 25.0% 32.5%
J62	Računalno programiranje, savjetovanje i djelatnosti povezane s njima	2,423	10,747	1.26%	10.9%	19.0%	6.5%	16.4%	16.4%	23.2%	4.0% 14.8% 24.7%
M74	Ostale stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti	1,211	2,295	0.27%	7.2%	9.0%	-4.7%	15.8%	40.5%	21.7%	2.7% 11.8% 20.7%
J63	Informacijske uslužne djelatnosti	427	2,022	0.24%	9.1%	14.5%	8.0%	14.8%	30.6%	27.3%	25.8% 47.6% 61.7%
R93	Sportske djelatnosti te zabavne i rekreativske djelatnosti	747	2,909	0.34%	10.5%	-3.1%	9.6%	10.7%	39.6%	22.7%	15.1% 34.0% 48.8%
N79	Putničke agencije, organizatori putovanja [turoperatori] i ostale rezervacijske usluge te djelatnosti povezane s njima	1,547	4,958	0.58%	2.1%	-13.0%	2.1%	10.4%	72.4%	45.8%	9.1% 22.9% 32.5%
P85	Obrazovanje	1,013	5,353	0.63%	6.5%	13.0%	2.7%	10.1%	1.6%	2.8%	5.1% 16.6% 22.6%
M72	Znanstveno istraživanje i razvoj	199	2,942	0.34%	-2.4%	-10.8%	-9.3%	9.9%	56.4%	52.5%	23.4% 60.1% 75.7%
M70	Upravljačke djelatnosti; savjetovanje u vezi s upravljanjem	3,079	5,808	0.68%	37.2%	-1.5%	-1.6%	1.4%	47.5%	29.9%	11.6% 34.3% 43.3%
M71	Arhitektonске djelatnosti i inženjerstvo; tehničko ispitivanje i analiza	4,721	19,478	2.28%	9.9%	-0.3%	-6.9%	1.2%	13.1%	12.7%	7.1% 21.2% 27.6%
M73	Promidžba [reklama i propaganda] i istraživanje tržišta	1,696	4,916	0.58%	5.8%	12.6%	-5.0%	0.5%	8.7%	20.5%	7.0% 19.9% 30.5%
M69	Pravne i računovodstvene djelatnosti	4,404	12,178	1.43%	20.4%	31.0%	4.3%	0.0%	7.0%	6.3%	2.1% 7.9% 12.7%
S96	Ostale osobne uslužne djelatnosti	2,172	5,936	0.70%	1.3%	-23.1%	6.1%	-0.2%	0.0%	0.9%	5.4% 18.1% 28.7%
J58	Izdavačke djelatnosti	834	5,566	0.65%	-0.8%	-5.1%	-8.4%	-1.1%	2.5%	5.9%	11.0% 39.4% 56.9%
N80	Zaštitne i stražne djelatnosti	160	13,689	1.61%	6.5%	19.2%	-1.4%	-4.2%	0.5%	0.7%	24.8% 55.1% 69.7%
L68	Poslovanje nekretninama	4,646	17,774	2.08%	23.6%	-7.4%	0.7%	-4.6%	0.1%	1.6%	47.4% 53.6% 57.0%
N77	Djelatnosti iznajmljivanja i davanja u zakup [leasing]	1,359	2,139	0.25%	2.8%	-23.1%	1.4%	-5.9%	12.4%	14.8%	3.2% 14.0% 24.5%
N81	Usluge u vezi s upravljanjem i održavanjem zgrada te djelatnosti uređenja i održavanja krajolika	649	8,199	0.96%	5.9%	8.1%	-0.8%	-6.5%	0.0%	0.4%	7.5% 20.0% 29.4%
M75	Veterinarske djelatnosti	205	2,078	0.24%	4.7%	4.0%	-1.6%	-10.2%	0.6%	0.4%	6.2% 22.7% 34.6%
J61	Telekomunikacije	256	8,839	1.04%	12.4%	9.6%	-1.9%	-11.2%	5.5%	5.7%	50.2% 87.8% 95.8%

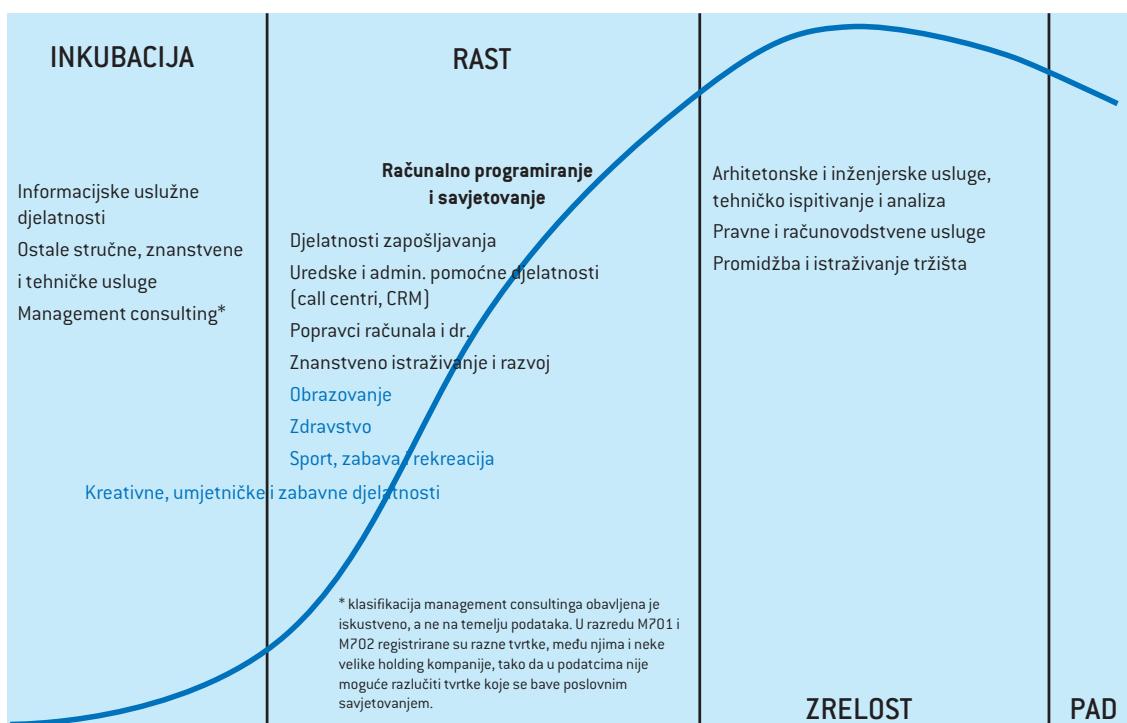
* Udjel u ukupnom broju zaposlenih kod pravnih osoba koje dostavljaju finansijska izvješća FINA-i; ** Prosječna godišnja stopa rasta 2013./2007.

Izvor: FINA, vlastita obrada

Ekonomска анализа

Sektor profesionalnih i poslovnih usluga obuhvaća djelatnosti koje se nalaze u različitim fazama životnog ciklusa. Neke od njih, poput računalnog programiranja, nalaze se u fazi rasta i u nadolazećim bi godinama mogu rasti i zapošljavati brže od prosjeka gospodarstva (slika dolje). Neke se, poput kreativnih industrija, nalaze u prijelazu iz faze inkubacije u fazu rasta, što znači da bi tek za nekoliko godina mogle postati značajniji zamašnjaci zapošljavanja. Neke se, pak, poput arhitektonskih i inženjerskih usluga, nalaze u zreloj životnoj fazi. To znači da će teško rasti iznad prosjeka tržišta. Međutim, i takve su djelatnosti iznimno važne, jer u njima je zaposlen relativno velik broj ljudi, akumuliran veliki kapital znanja i reputacije, pa takve djelatnosti mogu biti baza za rast i razvoj drugih industrija.

Sektor se u proteklom nekoliko desetljeća razvio kroz specijalizaciju aktivnosti koje su ranije bile većinom organizirane u okviru većih organizacija. Traženje kreativnih ideja i podrške poslovnom razvoju, potraga za prilikama za smanjenje rizika izvan uskih okvira poduzeća, te pritisak na traženje procesne efikasnosti kroz outsourcing sve većega broja aktivnosti, „otvorili“ su tradicionalnu hijerarhiju poduzeća i djelatosti. Stvoreno je kompleksno, horizontalno i vertikalno povezano poduzeće i gospodarstvo. Tradicionalne graničice između organizacija postale su slabe i kratkotrajne. Pitanje je može li vlada nekim mjerama olakšati obavljanje transakcija u takvoj gospodarskoj strukturi, ne bi li se ona što brže prilagođavala zahtjevima tržišta i osiguravala konkurentnost i dinamiku gospodarstva?

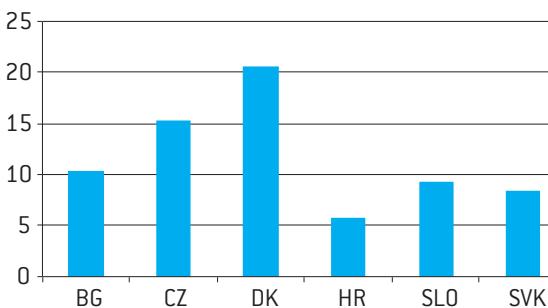
Problem veličine poduzeća i konsolidacija

Desno i dolje prikazane su tipične strukture tržišta prema veličini vodećih poduzeća. Usporedba se odnosi na zemlje slične veličine prema broju stanovnika. Većina država članica EU u usporedbi su post-komunističke članice ali pridodata je i Danska kao mala, ali vrlo razvijena članica EU, s jednim od najrazvijenijih sektora profesionalnih i poslovnih usluga.

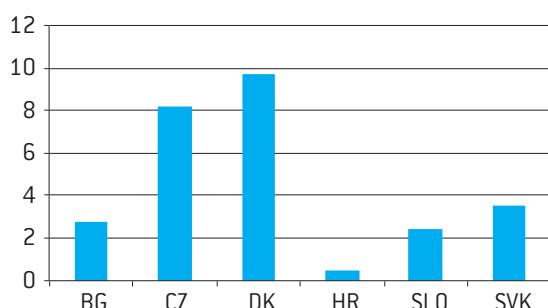
Za usporedbu su odabrane djelatnosti računalnog programiranja i savjetovanja i posredovanja u zapošljavanju. Te su djelatnosti ranoje identificirane kao najpropulzivnije.

Rezultati pokazuju zaostajanje hrvatskih poduzeća za procesom okrupsnjavanja vodećih poduzeća za drugim zemljama. U gotovo svim djelatnostima iz sektora profesionalnih i poslovnih usluga situacija je slična kao na prikazanim tržištima. Stoga se može zaključiti da će daljnji razvoj sektora biti praćen okrupsnjavanjem i konsolidacijom. U razvoju budućih javnih politika treba povesti računa o njihovim izravnim i neizravnim učincima na konsolidaciju i okrupsnjavanje poduzeća.

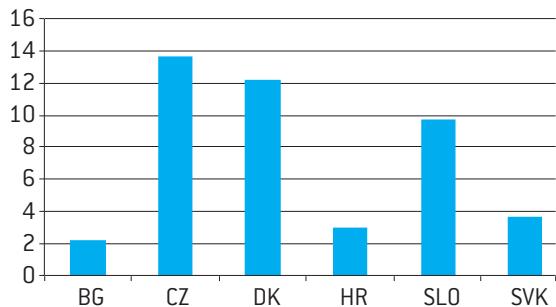
**Računalno programiranje i savjetovanje:
Broj poduzeća s 50-249 zaposlenih na milijun stanovnika**

**Uredske administrativne i pomoćne djelatnosti:
Broj poduzeća s 50-249 zaposlenih na milijun stanovnika**

**Djelatnosti zapošljavanja:
Broj poduzeća s 50-249 zaposlenih na milijun stanovnika**

**Informacijske uslužne djelatnosti:
Broj poduzeća s 50-249 zaposlenih na milijun stanovnika**

Prema razvoju javnih politika: teme za raspravu

Svrha ovoga izvještaja je pružiti prve uvide o sektoru profesionalnih i poslovnih usluga u Hrvatskoj. Riječ je o analizi, a ne o razrađenim politikama. Razvoj politika tek treba uslijediti.

Razvoj i razrada politika je proces. Osobito kada se neka politika razvija prvi put. Kreatori politike u takvim uvjetima ne mogu imati dovoljno informacija na temelju kojih će primjenom nekog teorijskog modela ili jednostavnim kopiranjem najbolje prakse brzo osmisiliti i provesti dobru politiku. Razvoj politika treba se odvijati kao usporedni proces učenja i usklajivanja kroz eksperimente (pokušaje i pogreške). Treba težiti ekstrakciji najbolje prakse iz pojedinačnih uspješnih slučajeva i kontinuiranom dijalogu s poslovnom zajednicom, uz stalno unaprijeđenje statističke i analitičke osnovice za zaključivanje, oblikovanje, nadzor i evaluaciju politika.

Preporuke za budući rad na razvoju politika i mjera za razvoj sektora stručnih i poslovnih usluga grupirane su u pet skupina: (1) statističke preporuke, (2) preporuke za dodatne (permanentne) analize, (3) preporuke za razvoj horizontalnih mjera, (4) preporuke za razvoj ciljanih sektorskih vladinih mjer, (5) preporuke za dijalog s poslovnom zajednicom.

Najvažnije horizontalne mjere su poticanje konkurenčije, uklanjanje regulacijskih barijera i ublažavanje financijskih ograničenja.

Preporuča se da se pri razvoju politika poticanja konkurenčije i uklanjanja regulacijskih prepreka koje se odnose na cijelokupno gospodarstvo (npr. implementacija metodologije Standard Cost Model-a, regulatorne giljotine i RIA-e) posebna pažnja posveti specifičnosti sektora profesionalnih i poslovnih usluga. Poduzeća u sektoru zbog male veličine (izostanak ekonomija obujma) i velike specijalizacije teško podnose regulatorne troškove. Po-

godnosti za manje tvrtke moguće je ostvariti kroz, na primjer (navodi u nastavku nipošto ne iscrpljuju mogućnosti):

- pružanje besplatne pravne pomoći (dodatakom vaučera ili nekim drugim načinom) u pripremi i provedbi sporova poput prisilne naplate, pred AZTN-om ili protiv odluka vladinih organa i regulatora pred upravnim sudom;
- uspostava informacijskog servisa – tržišta rada putem kojeg će manje firme iz ovog sektora imati besplatan pristup kvalitetnim i profesionalno obrađenim informacijama o kandidatima za stručne poslove uz mogućnost praćenja talenata još za njihova studija.

Sektoru će koristiti horizontalne mjere usmjereni poticanju malih i srednjih poduzeća i samozapošljavanja, jer to su organizacijske forme kroz koje se odvija najveći dio aktivnosti profesionalnih usluga.

Preporuča se pri razvoju općih politika usmjerenih prema otklanjanju finansijskih ograničenja posvetiti posebnu pažnju specifičnostima sektora profesionalnih i poslovnih usluga, osobito kroz poticanje i olakšavanje korištenja EU fondova i pristupa rizičnom kapitalu.

Ciljane vladine sektorske mjere mogu se podjeliti u dvije velike skupine:

- (1) Reforme u javnom sektoru posredno mogu imati pozitivan učinak na razvoj sektora profesionalnih i poslovnih usluga; odnosi se na sve reforme čiji je krajnji cilj povećanje ukupne produktivnosti, kao na primjer:
  - privatizacija; npr. privatizacija APIS-a i/ili FINA-e imat će pozitivan učinak na rast produktivnosti u ICT sektoru; privatizacija i outsourcing u dijelu komunalnih javnih uslu-

ga imat će učinak na rast produktivnosti u sektoru administrativnih i ostalih poslovnih usluga, a mogla bi proizvesti i uzgredne pozitivne efekte poput profesionalizacije i depolitizacije javnog sektora i smanjenja povezanih distorzija na tržištu rada;

- reforme u sektorima obrazovanja i zdravstva: riječ je o dugoročno rastućim sektorima u kojima postoji velik prostor za rast i razvoj kroz prožimanje s privatnim ponuđačima usluga.

(2) Preporuča se pregled i evaluacija iskustava s politikama za sektor profesionalnih i poslovnih usluga u razvijenim zemaljama te testiranje mjera izravne intervencije čiji je cilj otklanjanje tržišnih neuspjeha, kao na primjer (navodi ne iscrpljuju mogućnosti):

- „vaučeri za rast“ pomoću kojih poduzeća mogu plaćati narudžbe od poduzeća iz sektora profesionalnih i poslovnih usluga (britanski model);

- poticanje razvoja klastera u kreativnim industrijama.

Razvoj politike mora počivati na dijalogu s poslovnom zajednicom, koji se može podijeliti na dvije faze:

- Prethodni dijalog – konzultacije u fazi razvoja politika
- Kontinuirani dijalog – konzultacije u fazi provedbe politika, radi osiguranja povratne informacije o učincima, s ciljem stalnog unaprjeđenja.

Provedba prethodnog dijaloga – konzultacija, preporuča se kroz tri faze:

1. Faza („kick-off“): prezentacija analize zaинтересiranim dionicima uz poziv na davanje prethodnih mišljenja / prijedloga o razvoju politika. Na temelju dodatnih analiza i zaprimljenih mišljenja / prijedloga oblikuje se podloga za:

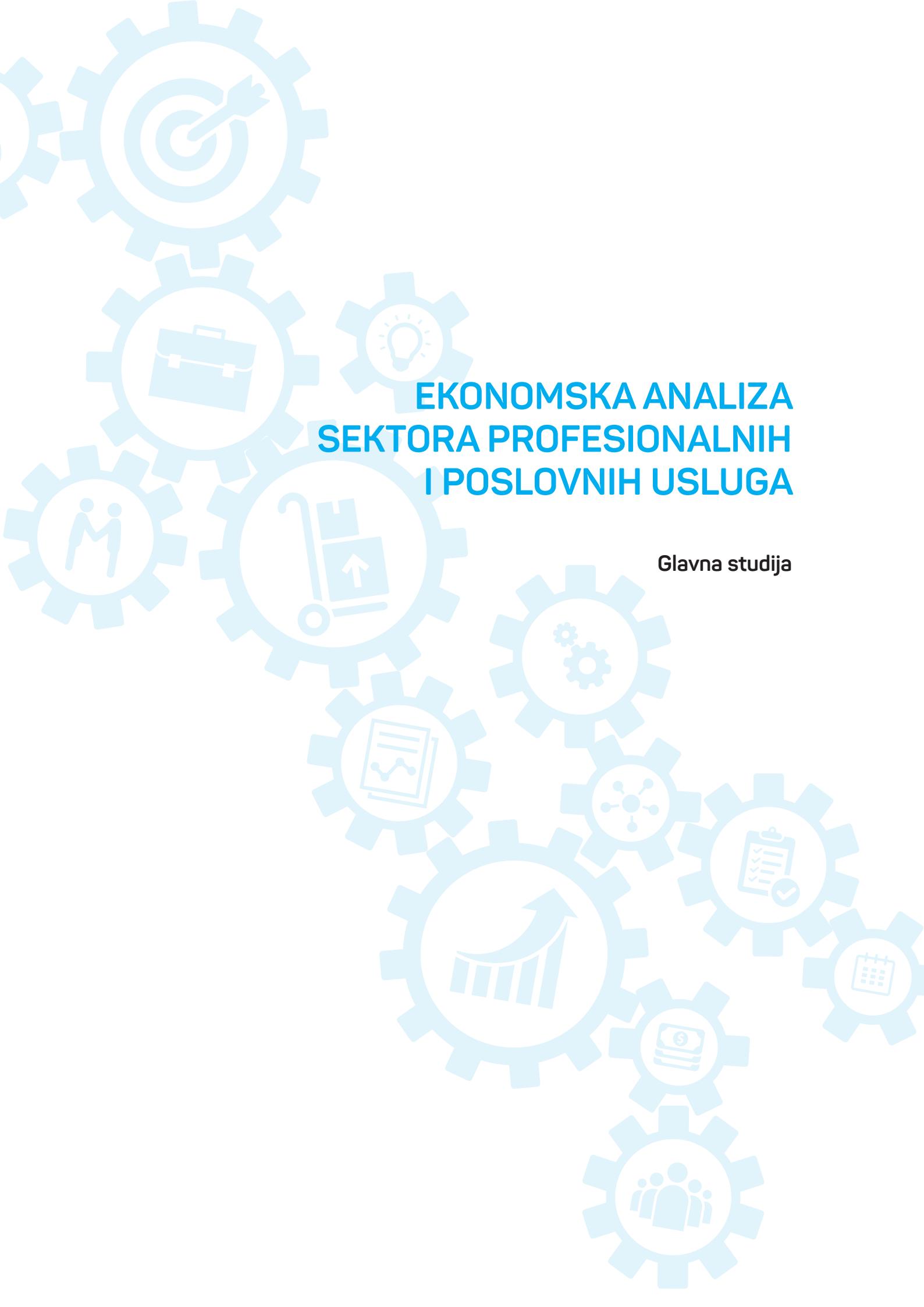
2. Faza: početak dijaloga o politici na temelju detaljnijeg opisa pristupa razvoju politika, uz prezentaciju upitnika za pružatelje i korisnike usluga sektora stručnih i profesionalnih usluga. Upitnik mora pokriti područja za koja standardni statistički izvori ne daju dovoljno informacija, posebno: (1) glavne sektore – naručitelje stručnih i poslovnih usluga, (2) veze s obrazovnim sustavom i tržištem rada. Nakon obrade rezultata i izvođenja zaključaka iz prve dvije faze, dijalog s industrijom prelazi u narednu fazu:

3. Faza: prezentacija i rasprava o konačnom prijedlogu politika i mjera prije konačnog usvajanja.

Napomena:

Ovaj dokument predstavlja sažetak šireg dokumenta. Čitatelja se upućuje na čitanje glavnog dokumenta gdje se nalazi i popis relevantnih izvora.

EKONOMSKA ANALIZA SEKTORA PROFESIONALNIH I POSLOVNIH USLUGA

Glavna studija

Uvod

Kada neki sektor odnosno skupina djelatnosti u vrijeme najveće krize ostvari rast prihoda i broja radnih mjesta, ali pri tome gotovo nitko ne raspravlja o tome i ne poima tu skupinu djelatnosti kao „sektor“ odnosno smislenu gospodarsku cjelinu, onda je sigurno riječ o zanimljivom fenomenu koji bi trebao privući pažnju kreatora politike. Osobito kada je riječ o djelatnostima s visokim sadržajem dodane vrijednosti koje zapošljavaju nadprosječno obrazovane, kreativne i samostalne ljude i kada se te djelatnosti nalaze u fokusu rasprava o politikama u najrazvijenijim državama članicama EU. Riječ je o sektoru profesionalnih i poslovnih usluga.

Sektor profesionalnih i poslovnih usluga obuhvaća oko jedne desetine bruto dodane vrijednosti u Hrvatskoj prema užem obuhvatu. Uži obuhvat sektora se najčešće koristi u međunarodnoj praksi. Odnosi se na dio ICT sektora (računalno programiranje i savjetovanje i ostale informacijske uslužne djelatnosti), stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti, administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti, te djelatnosti popravaka računala. Riječ je o djelatnostima koje imaju horizontalnu važnost u smislu utjecaja na razvoj i rast produktivnosti cjelokupnoga gospodarstva. Kreativne djelatnosti ili - kako se danas sve češće nazivaju, kreativne industrije poput programiranja, arhitektonskih i inženjerskih usluga, ispitivanja i testiranja, dizajna, marketinga i istraživanja tržišta – istovremeno poboljšavaju kvalitetu i plasman proizvoda i usluga te efikasnost poslovnih procesa. Radi se o aktivnostima koje i same imaju visok sadržaj dodane vrijednosti, i koje omogućavaju tradicionalnim industrijama poput poljoprivrede, prerađivačke industrije, građevinarstva, transporta i turizma da se pomicu više u lancu dodane vrijednosti. Procesne aktivnosti poput administrativnih usluga, usluga upravljanja odnosima s kupcima (npr. pozivni centri) ili upravljanja i održavanja objekata, same imaju manji sadržaj dodane vrijednosti, ali omogućuju trajno povećanje efikasnosti i produktivnosti u tradicionalnim ekonomskim aktivnostima kroz specijalizaciju i *outsourcing*.

U širem smislu, sektor profesionalnih i poslovnih usluga uključuje i dijelove sektora obrazovanja i zdravstva, pa se udjel sektora u BDP-u ili bruto dodanoj vrijednosti prema najširem obuhvatu penje i preko petine BDP-a. Iz te perspektive ovaj se sektor čini najvažnijim sektorom nacionalne ekonomije. S jedne strane, takav pogled može značiti pretjerivanje, jer počiva na grupiraju ipak raznorodnih djelatnosti (npr. primarno B2C aktivnosti poput zdravstva grupiraju se s primarno B2B aktivnostima, što i jest primarna narav sektora profesionalnih i poslovnih usluga). S druge strane, nesporno velik značaj i potencijal sektora i prema užem obuhvatu, otvara pitanje kako to da ovaj sektor do sada nije bio prepoznat od strane kreatora politike?

Produljena je kriza pokazala da se u ovom sektoru kriju neki od najvažnijih generatora rasta proizvodnje koji zapošljavaju sve veći broj ljudi unatoč nepovoljnem makroekonomskom okružju. Za očekivati je još i brži razvoj takvih djelatnosti u povoljnijim makroekonomskim okolnostima. Nadalje, učinkovita provedba strategije industrijskog razvoja također nije moguća bez potpornog djelovanja sektora profesionalnih i poslovnih usluga koji je jednim dijelom najuže povezan s prerađivačkom industrijom. Postavlja se pitanje može li se dubljim uvidom u funkcioniranje sektora profesionalnih i poslovnih usluga otvoriti perspektiva za vođenje politike koja bi olakšala razvoj sektora i produbila njegov utjecaj na tradicionalne sektore. Na taj se način može ubrzati restrukturiranje i modernizacija cjelokupne gospodarske strukture.

Cilj ove analize je prikazati strukturu i trendove u sektoru te pružiti okvir za razradu politika i mjera. U prvom i drugom dijelu analize prikazuju se udjeli u bruto dodanoj vrijednosti, njihove promjene i usporedbe sa članicama EU. U trećem se dijelu prikazuju rezultati analize temeljem strukturnih poslovnih statistika. U tom se dijelu pojedine djelatnosti iz sektora profesionalnih i poslovnih usluga pozicioniraju se prema kriterijima udjela u ukupnom broju zaposlenih,

produktivnosti korigirane za razinu plaća i profitabilnosti. Četvrti dio sadrži analizu vanjskotrgovačke bilance sektora koja pokazuje vidno poboljšanje. U petom dijelu analiziraju se izvoz i tržišne strukture. Šesti dio sadrži interpretaciju podataka iz perspektive ekonomske analize. Pojedine se djelatnosti pozicioniraju prema dostignutom stupnju u životnom ciklusu razvoja industrije. Ističe se mikroekonomska interpretacija nastanka sektora iz perspektive transakcijske teorije firme, koja ukazuje na fundamentalne tehnološke i regulatorne silnice što utječu na smanjenje tržišnih transakcijskih troškova, zbog čega se može očekivati daljnji ubrzani rast ovoga sektora. Sedmi dio sadrži preporuke kako pristupiti razvoju politika i mjera za daljnji razvoj sektora. Prikazuje se pet skupina preporuka: statističke preporuke, analitičke preporuke, preporuke za razvoj horizontalnih mjera, preporuke za razvoj ciljanih mjera i preporuke za vođenje dijaloga s industrijom u okviru procesa razrade politike i mjera.

Relativna važnost sektora profesionalnih i poslovnih usluga: bruto dodana vrijednost

Dodana vrijednost u dugom roku zavisi o uključenosti znanja u proizvodne procese. Znanje se uključuje kroz povećani angažman ljudi i ljudskog kapitala, zatim, posredno, kroz povećani angažman fizičkog kapitala (tehnologija), ili kroz veću efikasnost u načinima kombiniranja kapitala i rada. Treći način uključivanja znanja je takozvani „rezidual rasta“ koji u dugom roku objašnjava najveći dio razvojne dividende, a obuhvaća poboljšanja u procesima, organizacijama, institucijama koje uređuju gospodarstvo, inovacije, te druge teže opipljive razvojne faktore. Poanta je da sektori s visokim sadržajem znanja, kreativnosti i potencijala za uvećanje procesne efikasnosti potencijalno imaju veoma jak učinak na jačanje konkurentnosti i ekonomski razvoj.

Sektor profesionalnih i poslovnih usluga udovoljava uvjetima za takav utjecaj prema nekoliko kriterija. Prvo, poticaji kreativnosti i proizvodnji znanja sadržani su u gotovo svim djelatnostima u sektoru; od istraživanja i poslovnih usluga preko usluga arhitekata, inženjera, istraživača tržišta, do obrazovanja, da spomenemo samo neke. Drugo, poticaji procesnoj efikasnosti također su sadržani u mnogim djelatnostima u sektoru; od tradicionalnih usluga koje su podložne outsourcingu (npr. čišćenje, upravljanje zgradama, pozivni centri) do posredovanja (npr. posredovanje pri zapošljavanju). Postoje djelatnosti koje pripadaju sektoru, ali se ne mogu klasificirati na ovaj način, jer uključuju oba elementa utjecaja – i potencijal djelovanja kroz razvoj znanja i kreativnosti, i potencijal djelovanja kroz rast efikasnosti. Takav je slučaj s računalnim programiranjem i drugim informacijskim uslugama, inženjerskim uslugama i sl. Svim spomenutim djelatnostima zajedničko je da kombiniranjem znanja, kreativnosti i/ili procesne efikasnosti ostvaruju doprinos rastu konkurentnosti i dodane vrijednosti kroz kreiranje novih proizvoda i osvajanje novih tržišta (ili kroz potporu tim procesima), kao i kroz poboljšanu proizvodnju i isporuku postojećih proizvoda za stara tržišta.

Profesionalne i poslovne usluge važne su za rast gospodarstva, jer pružaju podršku poboljšanju produktivnosti i efikasnosti poslovanja poduzetnika u svim gospodarskim sektorima. Do prinose stvaranju i implementaciji inovacija i izvoznoj orientaciji. Igraju važnu ulogu u industrijskoj proizvodnji i prijenosu novih znanja, posebno u transferu i prelijevanju znanja između znanstveno-istraživačkih i obrazovnih institucija i poduzeća. Proizvodi i usluge ovog sektora sve više se koriste i u javnoj upravi kroz outsourcing pojedinih javnih usluga, te kod prijenosa znanja u analize i dizajn javnih politika i propisa koji utječu na poslovanje. Procjene učinaka propisa na konkurentnost i rast gospodarstva zahtijevaju angažman stručnjaka kojih ionako nedostaje u javnoj upravi, a postoji u sektoru poslovnih usluga. U tom smislu, profesionalne usluge faktor su javno-privatnog partnerstva u povećanju kvalitete javnog upravljanja.

Priča o sektoru profesionalnih i poslovnih usluga dio je šire priče o afirmaciji uslužnog sektora. Još u drugoj polovici XX st. uočena je rastuća važnost sektora usluga. Već u posljednjoj četvrtini XX st. sektor je obuhvaćao više od polovice ekonomske aktivnosti u razvijenim zemljama. Dominirale su tradicionalne uslužne aktivnosti poput financija, obrazovanja, zdravstva i transporta. S približavanjem prijelaza stoljeća, postajalo je jasno da se i važnost ICT sektora (informacije i komunikacije) približava važnosti tradicionalnih uslužnih sektora.

Početkom XXI st. pažnju su počele privlačiti i druge uslužne djelatnosti. Počele su djelovati kao autonomni pokretači ukupne gospodarske aktivnosti. Tradicionalne uslužne sektore u kojima je javni sektor uvek igrao važnu ulogu – obrazovanje, zdravstvo i kulturu, počelo se gledati kao sektore s ozbiljnim potencijalom rasta. K tome, trend povećanja efikasnosti upravljanja (i u privatnom i u javnom sektoru) kroz *outsourcing* uzrokovao je rast sektora poslovnih usluga (administrativnih i pomoćnih uslužnih djelatnosti). Taj dio uslužnog sektora konkurenčku je prednost zasnivao na procesnoj efikasnosti (npr. usluge najma, čišćenja i upravljanja zgradama i sl.). Naposljetku, zaoštrena konkurencija, diferencijacija proizvoda i tehnološke inovacije učinile su napredak u mnogim tradicionalnim sektorima nezamislivima bez snažne potpore kreativnog sektora znanja – pratećih usluga informatičara, arhitekata, projektanata, inženjera, posrednika, marketinških eksperata, specijalista za odnose s javnošću, novinara i medija, izdavača, analitičara i istraživača, konzultanata, revizora i sličnih struka, jednim imenom – profesionalnih (stručnih) uslužnih djelatnosti.

Veoma je teško odrediti koje intelektualne i procesne usluge pripadaju u sektor profesionalnih i poslovnih usluga. Određivanje formalnog obuhvata sektora stvar je konvencije koja zavisi o cilju klasifikatora. Na primjer, komunikacije, izdavačka djelatnost, filmska industrija te emitiranje programa najčešće se isključuju iz obuhvata ICT sektora iako se formalno klasificiraju u nj, tako da iz te djelatnosti (koja se u Nacionalnoj klasifikaciji označava slovom J) u obuhvat sektora profesionalnih i poslovnih usluga najčešće ulaze samo računalno programiranje i savjetovanje te informacijske uslužne djelatnosti. Jednako tako, obrazovanje i zdravstvo najčešće se isključuju iz obuhvata sektora, iako je očito riječ o djelostima koje bi se - barem kada je riječ o njihovim tržištu orientiranim dijelovima - moglo smatrati dijelom sektora profesionalnih usluga. Također treba primijetiti da se često govori o *kreativnim industrijama*, što obuhvaća profesionalne usluge koje su dijelom sektora profesionalnih i poslovnih usluga (dizajneri, arhitekti i sl.), ali obuhvaća i aktivnosti koje se rjeđe ubrajaju u sektor u užem smislu, kao što su kulturne industrije poput zabavne, filmske, muzejske i sl. Na posljetku, vrlo se često govori i o poslovnim uslugama koje su intenzivne znanjem (engl. *Knowledge intensive business services*), ali i taj pojam unatoč preklapanjima treba promatrati odvojeno od pojma sektora profesionalnih i poslovnih usluga. Brojne takve usluge locirane su u tradicionalnim sektorima (npr. energetika, transport, prerađivačka industrija), a veliki dijelovi sektora profesionalnih i poslovnih usluga nemaju visok sadržaj znanja (npr. *outsourcing* usluga čišćenja), pa je očito da treba jasno razlikovati znanjem intenzivne poslovne usluge od sektora profesionalnih i poslovnih usluga. Međutim preklapanja su očita kada je riječ o profesionalnim uslugama.¹

Otvorenost interpretacije obuhvata sektora profesionalnih i poslovnih usluga predstavlja činjenicu koju treba uvažiti imajući u vidu da je ovdje riječ o – koliko je nama poznato – prvom pokušaju sustavnog prikaza strukture i trendova u sektoru. Stoga će analiza u ovom poglavlju, u kojem se analizira struktura sektora s gledišta realne bruto dodane vrijednosti, započeti sa širim pogledom na obuhvat djelatnosti, dok će se u kasnijim poglavljima – gdje su predstavljeni detalji – obuhvat sektora sužavati prema obujmu koji je uobičajen u studijama koje su rađene u razvijenim državama članicama EU. Ukupnost znanjem intenzivnih usluga i kreativnih indu-

¹ Detaljnije o problemu obuhvata i klasifikacije vidjeti dalje u tekstu i u Prilogu 1 na kraju dokumenta.

strija ostat će izvan domaćaja ove analize koja će se, poput lijevka, postupno fokusirati prema tradicionalnom obuhvatu sektora, koji je, jezikom nacionalne klasifikacije djelatnosti, određen dijelom ICT sektora (računalno programiranje i savjetovanje te ostale informacijske usluge) te djelatnostima M (stručne, znanstvene i tehničke usluge) i N (administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti), uz neka manje važna oduzimanja i dodatke.²

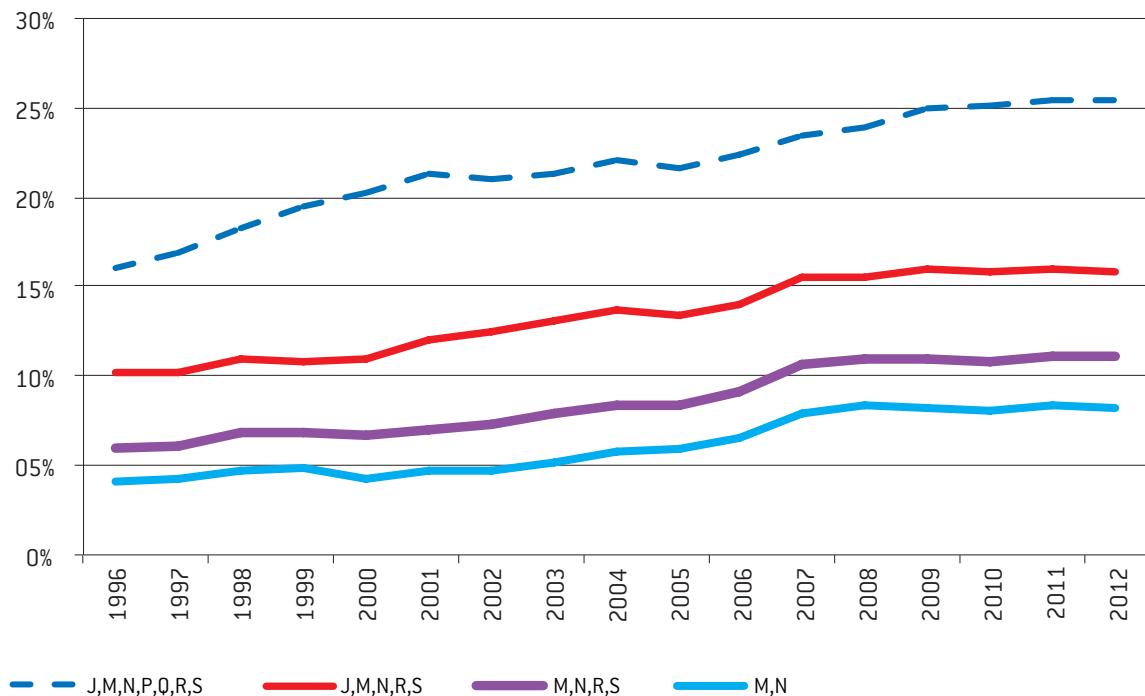
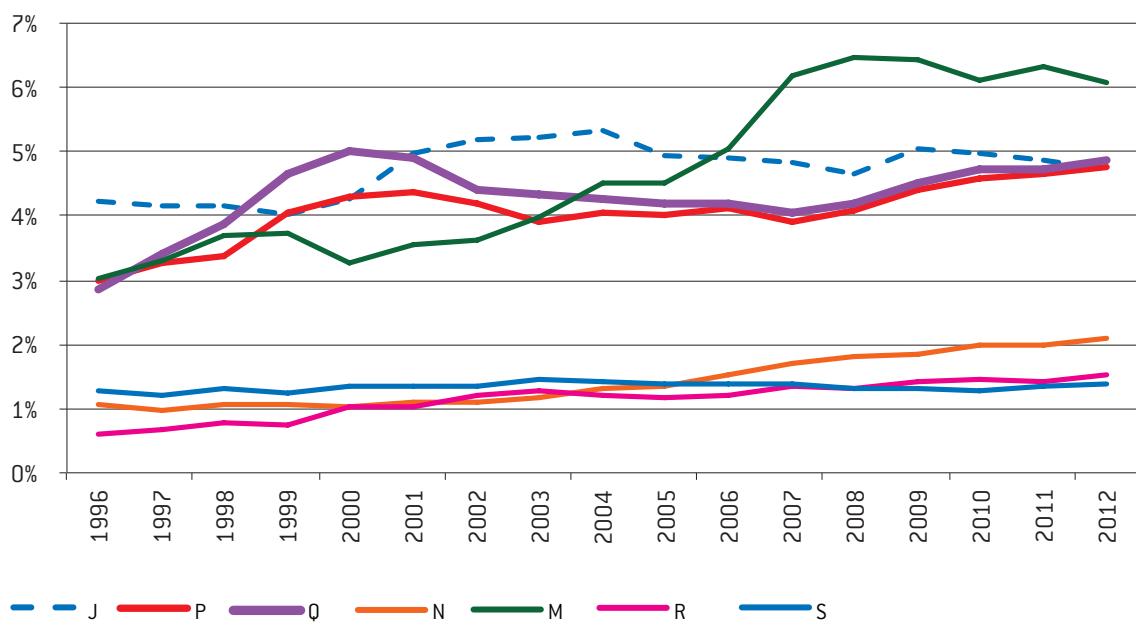
Slike 1 i 2 pokazuju da je udjel sektora profesionalnih i poslovnih usluga (bez obrazovanja i zdravstva ali s uključenim sektorima ICT-a, umjetnosti, zabave i rekreacije i ostalih usluga) u realnoj bruto dodanoj vrijednosti (BDV) povećan s 10% 1996. do iznad 15% realne BDV na početku krize u Hrvatskoj (obuhvat sektora kroz djelatnosti J,M,N,R,S). Udjel se u krizi (nakon 2008.) nastavio kretati između 15% i 16%. Obrazovanje te zdravstvo i socijalna skrb prikazani su posebno zbog dominacije državnog sektora u tim djelatnostima. Kada se i one pribroje (obuhvat J,M,N,R,S,P,Q), ukupan udjel sektora povećao se s oko 16% BDV 1996. na više od 25% 2012.

Tako mjeren udjel rastao je i u vrijeme krize zahvaljujući rastu udjela obrazovanja i zdravstva i socijalne skrbi. Ti sektori imaju vrlo malu fluktuaciju aktivnosti, jer je potražnja za njihovim uslugama stabilna tj. neovisna o poslovnom ciklusu. Međutim, tako širok obuhvat sektora nije uobičajen zbog uloge državnog obrazovanja i zdravstva, pa se preporuča gledati udjel uže definiranog sektora profesionalnih i poslovnih usluga bez ICT-a, obrazovanja i zdravstva (obuhvat M,N,R,S na donjim slikama). Uže definirani sektor također je zabilježio rast udjela u realnoj BDV sa 6% 1996. na 10,9% 2008. Najuže definirani sektor profesionalnih i poslovnih usluga koji obuhvaća samo stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti te administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti (područja M i N nacionalne klasifikacije djelatnosti) zabilježio je udvostručenje udjela u dodanoj vrijednosti s 4,1% 1996. na 8,3% 2008. U razdoblju krize udjel se zadržao na približno istoj razini (slika 1).

Ako se razvoj promatra prema pojedinim djelatnostima, udjel ICT-a (djelatnost J) doživio je uzlet na prijelazu stoljeća. Nakon što je nakratko prešao 5% udjela u realnoj BDV, od 2004. stagnira malo ispod te razine. Međutim, stagnacija udjela ICT-a povezana je s dominantnom ulogom telekomunikacija u toj djelatnosti. Telekomunikacije su zrela djelatnost koja se nalazi pod udarom velikih tehnoloških promjena, regulatornih tereta i snažne konkurencije, tako da ona više ne prosperira u smislu udjela u zaposlenosti i BDP-u. S druge strane, u ICT sektoru postoji vrlo propulzivan segment vezan uz programiranje, o čemu slijedi više detalja u nastavku analize.

Djelatnost stručnih usluga (M), koju identificiramo s pojmom profesionalne u nazivu sektora profesionalnih i poslovnih usluga naglo se razvila do početka krize 2008./09. kada je dostigla 6,5%, te od tada blago pada prema 6% realne BDV.

² Iz djelatnosti N izuzimaju se veterinarske usluge, a u obuhvat sektora profesionalnih i poslovnih usluga uključuje se djelatnost popravaka računala koja je klasificirana kao djelatnost S95.

Slika 1. Udjel sektora profesionalnih i poslovnih usluga u BDV 1996.-2012. u stalnim cijenama**Slika 2.** Udjeli pojedinačnih djelatnosti u BDV 1996.-2012. u stalnim cijenama

Izvor: Državni zavod za statistiku RH, Priopćenje br. 12.1.5., vlastiti izračuni

J – informacijske i komunikacijske; M – stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti (najuža definicija profesionalnih usluga); N – administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti (poslovne usluge); P – obrazovanje; Q – zdravstvo i socijalna skrb; R – umjetnost, zabava i rekreacija; S – ostale uslužne djelatnosti

Izvor: Nacionalna klasifikacija djelatnosti 2007.

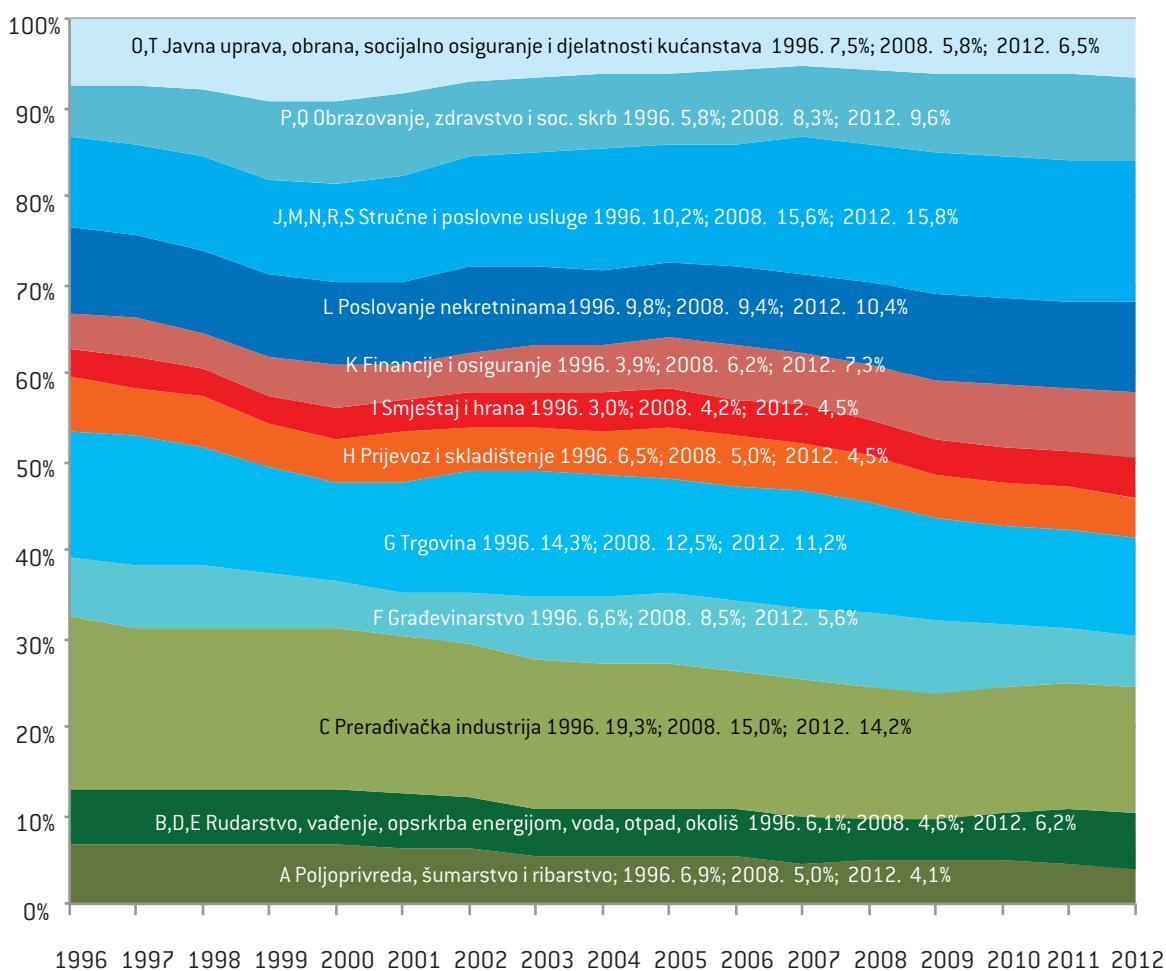
Djelatnost administrativnih i pomoćnih uslužnih djelatnosti – koja je najbliža pojmu poslovnih usluga - do početka ovoga stoljeća stagnira na oko 1% udjela u BDV, ali od tada stabilno raste. Aktualni se udjel kreće oko 2%.

Udjel obrazovanja i zdravstva i socijalne skrbi pada je od 2000. do 2008., da bi u krizi doživio razmjerno brz rast, što treba objasniti stabilnošću ovih sektora u uvjetima recesije.

Udjel umjetnosti, zabave i rekreacije (R) stabilno je rastao s 0,6% 1996. do 1,5% 2012., a djelatnost ostalih usluga (S) jedina bilježi dugoročno stalan udjel između 1,3% i 1,4% realne BDV.

Djelatnosti su na slici 3 grupirane radi zornijega prikaza. Na slici su upisani udjeli sektora u realnoj BDV 1996., 2008. i 2012. tako da se jasnije vidi strukturni pomak koji se dogodio od tradicionalnih djelatnosti - čiji udjel u BDV dugoročno pada (poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo, industrija, građevinarstvo, trgovina, prijevoz i skladištenje) - prema djelatnostima čiji udjel u BDV raste (profesionalne i poslovne usluge u koje je uključen ICT, obrazovanje, zdravstvo i socijalna skrb, a uz njih i financije i osiguranje).

Slika 3. Struktura realne BDV u Hrvatskoj 1996.-2012.

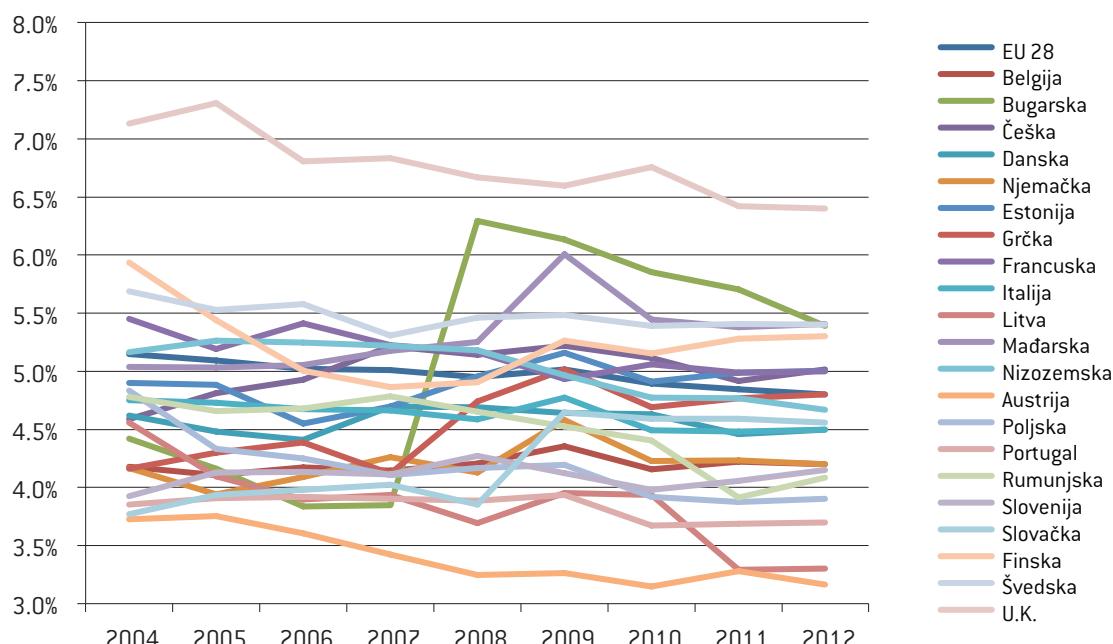
Izvor: Državni zavod za statistiku RH, Priopćenje br. 12.1.5., vlastiti izračuni

Međunarodne usporedbe sektora profesionalnih i poslovnih usluga: perspektiva bruto dodane vrijednosti

Jesu li prikazani udjeli u dodanoj vrijednosti i njihovi trendovi u Hrvatskoj tipični, ili je na djelu neka strukturalna anomalija, možda povezana s pretjeranim udjelom uslužnoga sektora, o čemu se ponekad govori kroz perspektivu „deindustrijalizacije“? Odgovor na to pitanje potražili smo usporedbom gospodarskih struktura država članica EU.

Slike 4-9 prikazuju kretanja udjela pojedinih djelatnosti u realnoj BDV za članice EU. Udjel ICT sektora J (slika 4) kreće se od najnižih 3,2% u Austriji do 6,4% u Velikoj Britaniji. Najveći broj država članica bilježi udjel između 4% i 5%. Hrvatski udjel od 4,7% smješta se oko prosjeka za EU 28.³ Udjeli su dugoročno stabilni, tako da ranije uočena stagnacija udjela ICT-a od 2004. godine u Hrvatskoj ne predstavlja iznimku. Samo rijetke države članice uspijevaju postići povećanja udjela ICT-a zadnjih godina. Visoki udjel ICT sektora u Velikoj Britaniji (više od 6% BDV-a) jedina je prava iznimka u EU. Stoga se može zaključiti da je hrvatski ICT sektor i strukturno i u pogledu trenda pozicioniran kao tipičan ICT sektor države članice EU. Ne vidi se nikakva strukturalna anomalija.

Slika 4. Udjel sektora J - informacije i komunikacije u realnoj BDV (Hrvatska 2012. = 4,7%)

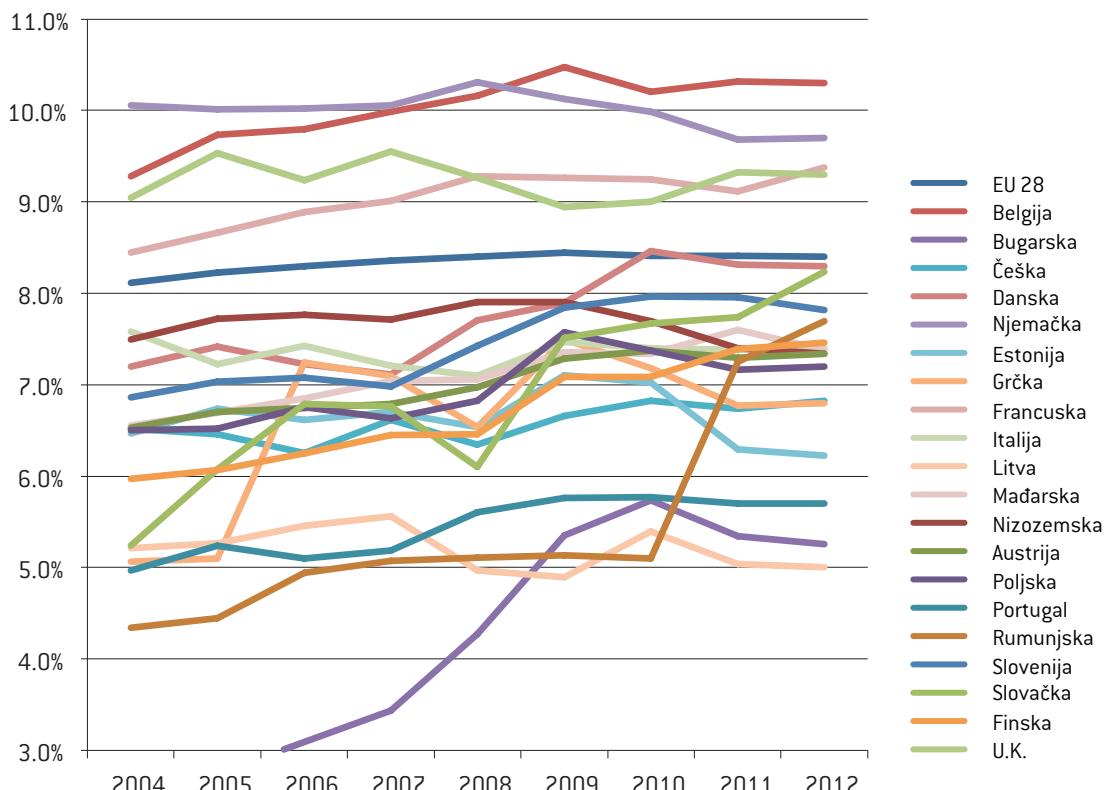
Napomena: U državama članicama u kojima je nedostajao podatak za 2012. ponovljen je podatak za 2011. Članice za koje je nedostajao dulji dio vremenske serije izostavljene su s prikaza.

Izvor: Eurostat, vlastiti izračuni

³ Sve brojke odnose se na 2012. – posljednju godinu u kojoj su bili raspoloživi podatci za Hrvatsku i države članice EU.

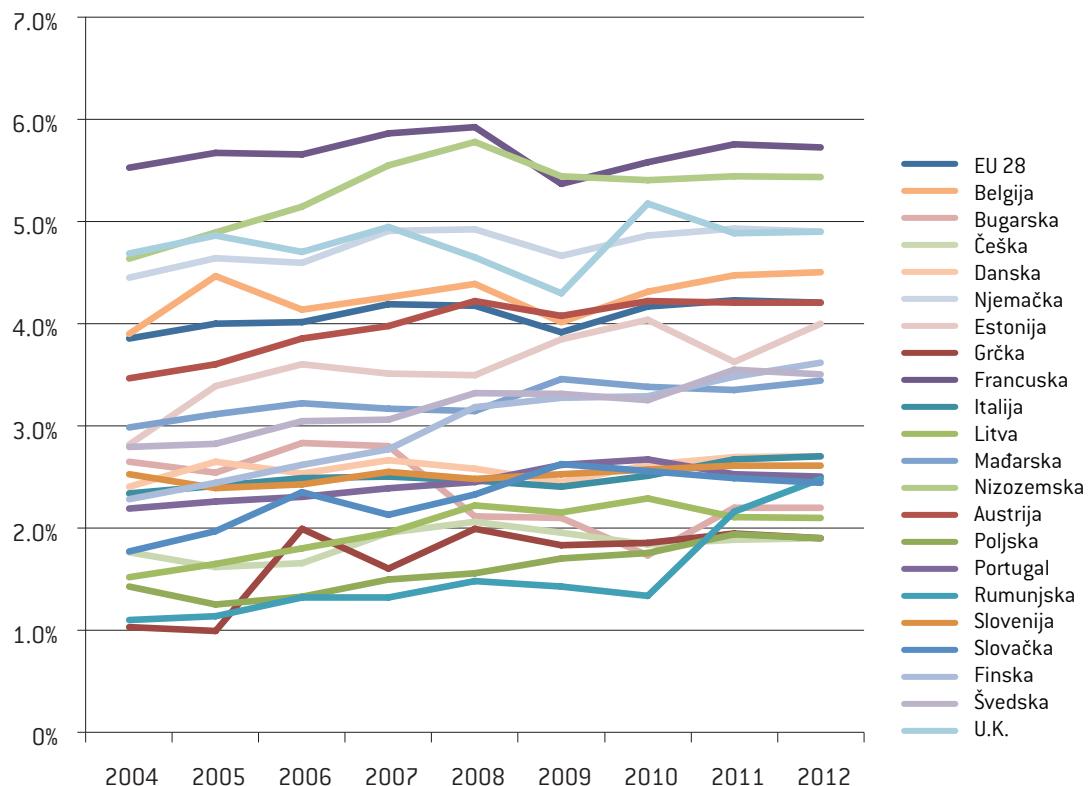
Udjel sektora profesionalnih usluga M (stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti) proširenog sektorima R i S tako da obuhvati najveći dio kreativnih industrija, iznosi 9,2% realne BDV. Prema tom udjelu, Hrvatska se nalazi pri vrhu EU uz Belgiju, Njemačku, Veliku Britaniju i Francusku (najbliža tranzicijska država članica je Slovenija s oko 8% - slika 5).

Slika 5. Udjel M,R,S sektora profesionalnih usluga u realnoj BDV (Hrvatska 2012. = 9%)

Napomena: U državama članicama u kojima je nedostajao podatak za 2012. ponovljen je podatak za 2011. Članice za koje je nedostajao dulji dio vremenske serije izostavljene su s prikaza.

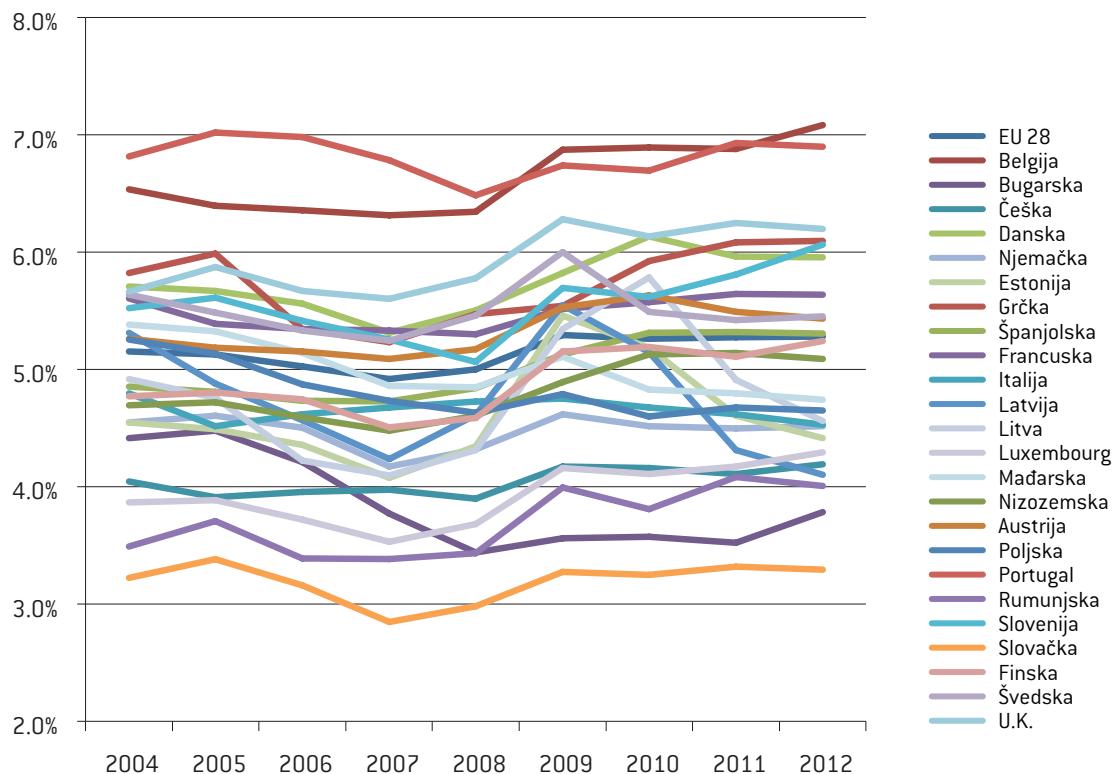
Izvor: Eurostat, vlastiti izračuni

Slika 6. Udjel N – administrativnih i pomoćnih uslužnih djelatnosti u realnoj BDV (Hrvatska 2012.=2,1%)

Napomena: U državama članicama u kojima je nedostajao podatak za 2012. ponovljen je podatak za 2011. Članice za koje je nedostajao dulji dio vremenske serije izostavljene su s prikaza.

Izvor: Eurostat, vlastiti izračuni

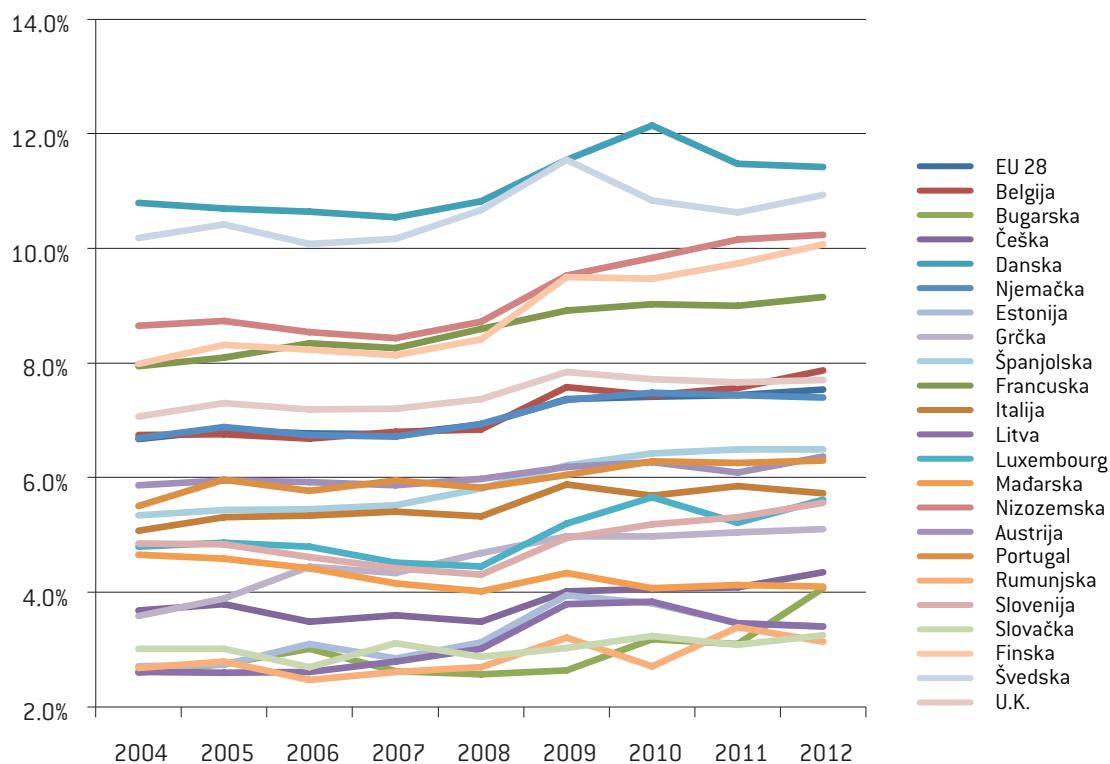
Nadalje, prema udjelu sektora poslovnih usluga N (administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti) u realnoj bruto dodanoj vrijednosti Hrvatska se nalazi na začelju EU, u skupini srodnih država (Češka 1,9%; Bugarska 2,2%; Litva 2,1%; Poljska 1,9%). Ovaj sektor posvuda bilježi rast udjela u BDV-u.

Slika 7. Udjel P - sektora obrazovanja (cijeli sektor) u realnoj BDV (Hrvatska 2012. = 4,8%)

Napomena: U državama članicama u kojima je nedostajao podatak za 2012. ponovljen je podatak za 2011. Članice za koje je nedostajao dulji dio vremenske serije izostavljene su s prikaza.

Izvor: Eurostat, vlastiti izračuni

Slika 7 pokazuje da se Hrvatska s 4,8% udjela obrazovanja smješta ispod prosjeka EU, u skupini sa sličnim državama članicama iz Nove Europe. Također treba primijetiti da udjel obrazovanja raste posvuda u EU (što bi značilo da treba očekivati rast udjela obrazovnog sektora u bruto dodanoj vrijednosti u dugom roku). Isti zaključak vrijedi za usluge zdravstva i socijalne skrbi:

Slika 8. Udjel Q, sektora zdravstva i socijalne skrbi (cijeli sektor) u realnoj BDV (Hrvatska 2012. = 4,9%)

Napomena: U državama članicama u kojima je nedostajao podatak za 2012. ponovljen je podatak za 2011. Članice za koje je nedostajao dulji dio vremenske serije izostavljene su s prikaza. Izvor: Eurostat, vlastiti izračuni

Zaključci na temelju uvodnih prikaza su sljedeći:

1. Udjeli obrazovanja i zdravstva u Hrvatskoj se očekivano nalaze ispod prosjeka EU, u skupini sa srodnim članicama iz Nove Europe, ali udjeli ovih djelatnosti posvuda rastu.
2. Udjel poslovnih usluga (N - administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti) na začelju je EU, no kako ti udjeli posvuda rastu, za očekivati je rast udjela poslovnih usluga u budućnosti.
3. Udjel ICT sektora kreće se oko prosjeka EU, pa se s relativnog gledišta (s obzirom da je Hrvatska jedna od najslabije razvijenih zemalja EU) može govoriti o solidno razvijenom ICT sektoru u Hrvatskoj; međutim, udjel ICT-a nigdje više ne pokazuje trend rasta udjela, što je rezultat zasićenja telekomunikacijskoga tržišta odnosno brzih tehnoloških promjena koje u tom segmentu idu u pravcu sve veće procesne efikasnosti. Analiza

u nastavku pokazuje da u sektoru postoji propulzivna djelatnost vezana uz programiranje i nove tehnologije, zbog čega konvencija o odvojenom promatranju programiranja (koje se uključuje u sektor) od komunikacija (koje se ne uključuju u obuhvat sektora profesionalnih i poslovnih usluga) ima puno smisla.

4. Hrvatska ima iznenađujuće visok udjel sektora profesionalnih usluga u BDV-u (djelatnost M). Udjel je usporediv s 5 puno razvijenijih članica EU. Rezultat je prikazan u vidu zbiru za sektore M (stručne, znanstvene i tehničke usluge), R (umjetnost, zabava i rekreacija) i S (ostale uslužne djelatnosti). Gotovo isti rezultat dobiva se samo za sektor M, čiji udjel iznosi 6,1%, što je isto kao u Sloveniji i znatno više od prosjeka EU koji iznosi 5,4%, ali je pod utjecajem samo dvije države članice koje imaju veće udjele od Hrvatske – Belgije i Velike Britanije.

Zaključak o visokom udjelu profesionalnih usluga (sektor M – stručne, znanstvene i tehničke usluge) osobito je intrigantan i vrijedan dodatnog razmatranja. Je li ovdje ipak riječ o statističkoj anomaliji? U nastavku se prikazuje detaljnija analiza na temelju alternativnog statističkog izvora – strukturnih poslovnih statistika.⁴

---

⁴ U prilogu 1 na kraju dokumenta prikazana je i analiza na temelju podataka iz ankete o radnoj snazi, no zbog manje statističke pouzdanosti rezultati nisu prikazani u glavnom dijelu dokumenta. Podaci na temelju ankete o radnoj snazi prikazuju razmjerno manju važnost sektora stručnih usluga. U sažetku koji predstavlja zaseban dokument prikazani su udjeli u realnoj BDV koji su računati za sektore M i N (kako su i prikazani u ovom poglavljiju) te procijenjeni za dio sektora J korištenjem podataka iz strukturnih poslovnih statistika. Naime, dijelovi sektora J koji se odnose na računalno programiranje i informacijske uslužne djelatnosti čine 2% dodane vrijednosti nefinansijskog realnog sektora za 2012., što predstavlja oko 1,1% bruto dodane vrijednosti, pa je ta vrijednost pridodana od ranije poznatim udjelima sektora M i N.

Relativna važnost sektora profesionalnih i poslovnih usluga iz perspektive strukturnih poslovnih statistika

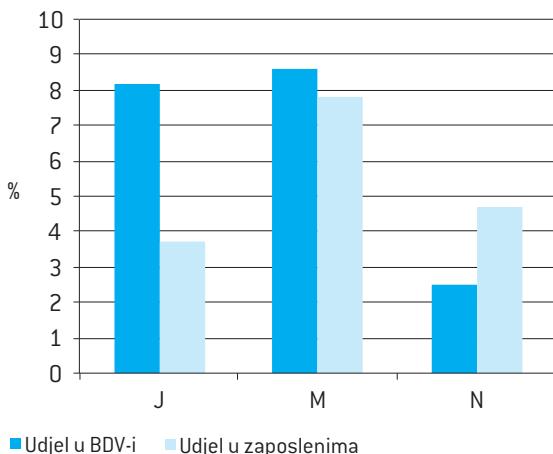
Strukturne poslovne statistike odnose se na nefinansijsko poslovno gospodarstvo. Ne obuhvaćaju finansijski sektor, udruge i državni sektor koji se financira iz proračuna. Riječ je o realnom sektoru gospodarstva koji je u Hrvatskoj 2012. godine obuhvaćao 148,573 „poduzeća“ (pojam koji uključuje veći broj jedinica od broja trgovачkih društava koja dostavljaju godišnje finansijske izvještaje FINA-i jer obuhvaća i aktivne obrte, pa je bliži pojmu poduzetništva nego trgovackog društva).⁵ Podaci su raspoloživi od 2008. i usporedivi su s ostalim članicama EU.

U strukturnim poslovnim statistikama klasifikacija djelatnosti koristi se do treće znamenke NKD, što pruža osnovu za detaljniji uvid u usporedbi s drugim raspoloživim statističkim izvorima. Međutim, sama klasifikacija ograničena je na područja J (informacije i komunikacije), M (stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti), N (administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti) i S95 (popravak računala i predmeta za osobnu uporabu i kućanstvo). Takva statistička metodologija određuje obuhvat sektora profesionalnih i poslovnih usluga koji se koristi u nastavku. Međutim, takvo određenje sektora ne treba promatrati kao ograničenje, jer klasifikacija koja uključuje područja djelatnosti J, M i N odgovara većini definicija profesionalnih i poslovnih usluga koje se koriste u literaturi, analizama i raspravama o politikama.⁶

Slika 9 pokazuje da sektor profesionalnih i poslovnih usluga prema definiciji iz strukturnih poslovnih statistika obuhvaća 16,2% zaposlenih osoba u sektoru nefinansijskih poduzeća (ukupna ekonomija bez vladina sektora, ali uključuje državna poduzeća, bez udruga i bez finansijskog sektora – kolokvijalno, „realni sektor“). Obuhvaća i 19,3% bruto dodane vrijednosti stvorene u sektoru nefinansijskih poduzeća realnoga sektora. Veći udjel u BDV nego u broju zaposlenih znači da se u ovom gospodarskom segmentu ostvaruje natprosječna produktivnost. U tome prednjači sektor informacija i komunikacija (J), koji s 3,7% udjela u ukupnom broju zaposlenih (brojem 37 467) stvara više od 8% BDV realnog sektora poduzeća. U sektoru stručnih, znanstvenih i tehničkih djelatnosti (77 885 zaposlenih prema podacima za 2012.) taj je odnos uravnoteženiji, iako je taj sektor pojedinačno najveći, jer stvara 8,6% BDV-a realnog sektora. Sektor administrativnih i pomoćnih djelatnosti ima veći udjel zaposlenih (46 797 zaposlenih predstavlja 4,7% ukupnog broja zaposlenih u sektoru nefinansijskih poduzeća), no taj sektor ima nižu produktivnost i stvara tek 2,5% BDV-a sektora poduzeća.

⁵ Podaci se prikupljaju na temelju GFI-POD obrazaca koje poduzeća dostavljaju FINA-i i izvješća porezne uprave o dohotku obrtnika. Jedinice se klasifikuju prema djelatnosti na temelju glavne djelatnosti utvrđene u Statističkom poslovnom registru Državnog zavoda za statistiku. Broj zaposlenih osoba (EU šifra 16110) jest ukupan broj osoba koje rade u poduzeću (uključujući vlasnike koji rade, ortake koji redovito rade u jedinici, neplaćene obiteljske radnike i volontere) te osoba koje rade izvan poduzeća kojem pripadaju, a koje ih plaća. Pri tumačenju ovih podataka treba imati na umu da koncepti bruto dodane vrijednosti prema troškovima faktora i broj zaposlenih nisu metodološki usporedivi s brojkama koje su prikazane u prethodnim odjeljcima gdje su prikazane statistike BDV po bazičnim cijenama.

⁶ U prilogu 1 prikazana je usporedba različitih klasifikacijskih sustava među kojima je i klasifikacija koja se koristi u strukturnim poslovnim statistikama.

Slika 9. Udjeli u broju zaposlenih i bruto dodanoj vrijednosti sektora nefinansijskih poduzeća 2012.

Izvor: DZS, Strukturne poslovne statistike

Podaci u tabeli 1 pokazuju da je u djelatnostima informacija i komunikacija te administrativnim i pomoćnim djelatnostima započeo proces konsolidacije. U tim se djelatnostima pojavljuje određeni broj srednjih, pa i velikih poduzeća. Međutim, u sektoru stručnih, znanstvenih i tehničkih djelatnosti daleko je veći udjel mikropoduzeća, iako je riječ o najbrojnijem sektoru prema kriteriju broja zaposlenih.

Tabela 1. Broj poduzeća i njihova raspodjela u djelatnostima J, M i N

	Broj poduzeća	Veličina prema broju zaposlenih u %			
		<10	10-49	50-249	250+
J Informacije i komunikacije	5,848	91.4	7.3	1.1	0.2
M Stručne, znanstvene i tehničke usluge	21,066	95.4	4.2	0.4	0.0
N Administrativne i pomoćne usluge	5,940	92.4	5.7	1.3	0.5

Izvor: DZS, strukturne i poslovne statistike

U prilogu 2 na kraju dokumenta prikazani su udjeli u zaposlenosti i BDV sektora nefinansijskih poduzeća 2008.-2012., te promjene tih veličina od 2008. do 2012. Na temelju podataka iz priloga 2, u tabeli 2 u nastavku izdvojene su djelatnosti s potencijalom rasta čiji su indeksi zaposlenosti ili BDV 2012. u odnosu na 2008. zabilježili vrijednosti veće od 100. Ideja je da se sposobnost rasta kroz pet godina krize identificira kao razvojni potencijal. Sva tri sektora (J, M i N te R95 - popravci) klasificirana su kao aktivnosti s potencijalom jer im je udjel u zaposlenosti i BDV-u u toku krize rastao. Međutim, nužan je detaljan pogled na djelatnosti na nižim razinama agregacije, jer postoje velike razlike među pojedinim tržištima odnosno djelatnostima.⁷

⁷ Podatke treba promatrati s određenom metodološkom rezervom, jer Državni zavod za statistiku kontinuirano provodi reklassifikacije koje mogu uzrokovati promjene udjela pojedinih djelatnosti. Na primjer, podaci pokazuju veliko povećanje udjela upravljačkih djelatnosti (M701), što može biti plod nastanka ili reklassifikacije većih holding-kompanija, do čega može doći zbog reorganizacije složenih korporacija ili zbog statističke reklassifikacije njihovih djelova koji posluju kao samostalne pravne osobe. Unatoč tome, podaci u tablici 2 su indikativni.

Prvo je izdvojena skupina djelatnosti koje su zadržale solidnu dinamiku kroz krizu i pri tome značajno povećale udjele u dodanoj vrijednosti i ukupnoj zaposlenosti. To su (u zagradama je prikazan broj zaposlenih u djelatnosti 2012.):

- Računalno programiranje i savjetovanje (12 668)
- Obrada podataka, usluge poslužitelja i internetski portali (1 585)
- Ostale telekomunikacijske djelatnosti (270)
- Popravak računala i komunikacijske opreme (1 398)
- Upravljačke djelatnosti (13 120)
- Savjetovanje u vezi s upravljanjem (6 128)
- Tehničko ispitivanje i analiza (3 972)
- Prevoditeljske djelatnosti i usluge tumača (759)
- Djelatnosti agencija za privremeno zapošljavanje (5 752)
- Ostale rezervacijske usluge (289)
- Djelatnosti privatne zaštite (14 736)
- Usluge zaštite uz pomoć sigurnosnih sustava (893)
- Istražne djelatnosti (22)
- Upravljanje zgradama (343)
- Djelatnosti čišćenja (10 791)
- Djelatnosti čišćenja i uređenja krajolika (1 872)

Pored ovih šesnaest djelatnosti, još tri djelatnosti zabilježile su umjeren rast udjela zaposlenih i/ili BDV-a u krizi:

- Promidžba i istraživanje tržišta (7 237)
- Ostale uslužne, znanstvene i tehničke djelatnosti (4 091)
- Računovodstvene, knjigovodstvene i revizijske djelatnosti i porezno savjetovanje (13 352)

Prvih šesnaest najpropulzivnijih djelatnosti zapošljavalo je 74 598 osoba. U tri razmjerne propulzivne djelatnosti bile su zaposlene još 24 680 osobe. Ukupno, riječ je o gotovo 100 000 zaposlenih prema podacima za 2012. godinu.

Nadalje, postoje dijelovi sektora stručnih usluga koji su veliki prema broju zaposlenih, ali su zbog cikličkih razloga stradali u krizi, te su im udjeli u zaposlenosti i BDV-u pali. To su pravne usluge koje su 2012. zapošljavale 6 907 osoba te arhitektonske djelatnosti i inženjerstvo (18 500 osoba). Takvim djelnostima treba pribrojiti i neke koje nisu klasificirane kao propulzivne, jer im je broj zaposlenih ili dodana vrijednost u krizi pao, ali su vrijedne spomena zbog značajnog broja ljudi koje zapošljavaju te zbog činjenice da je jedan od indikatora – zaposlenost ili BDV - ipak zabilježio rast od 2008. do 2012.:

- Informacijske uslužne djelatnosti (2 002)
- Specijalizirane dizajnerske djelatnosti (1 254)
- Fotografske djelatnosti (1 111)

Među nespomenutim djelnostima koje su značajne za zapošljavanje ali i najjače pogodjene krizom i brzim tehnološkim promjenama, ističu se:

- Izdavačke djelatnosti (5 936)
- Emitiranje programa (5 693)
- Znanstveno istraživanje i razvoj (2 206)
- Djelatnosti iznajmljivanja i davanja u zakup (4 802)
- Putničke agencije i tourooperatori (5 168)
- Uredske administrativne i pomoćne djelatnosti (1 770)
- Popravak predmeta za osobnu uporabu i kućanstvo (2 636)

Prikazanu kategorizaciju djelatnosti treba smatrati preliminarnom. Sposobnost za rast u krizi jest važna, no zasigurno ne predstavlja jedini kriterij za prepoznavanje propulzivnih djelatnosti i s njima povezanih strukturnih promjena. U nastavku se analiza proširuje komparativnom analizom produktivnosti, konkurentnosti i profitabilnosti u europskome okviru.

Tabela 2. Djelatnosti s potencijalom

UDJELI U DODANOJ VRJEDNOSTI I BROJU ZAPOSLENIH SEKTORA PODUZEĆA	2012		Indeks 2012/2008	
	Dodata vrijednost prema troškovima proizvodnih čimbenika	Broj zaposlenih osoba	Dodata vrijednost prema troškovima proizvodnih čimbenika	Broj zaposlenih osoba
J INFORMACIJE I KOMUNIKACIJE	8.2%	3.7%	115.38	110.60
J59 Proizvodnja filmova, videofilmova i tv programa, djelatnosti snimanja zvučnih zapisa i izdavanja glazb. zapisa	0.2%	0.2%	102.22	89.96
J591 Proizvodnja i distribucija filmova, videofilmova i televizijskog programa	0.2%	0.1%	107.66	86.67
J592 Djelatnosti snimanja zvučnih zapisa i izdavanja glazbenih zapisa	0.0%	0.0%	70.54	107.07
J60 Emitiranje programa	0.6%	0.6%	106.93	102.93
J62 Računalno programiranje, savjetovanje i djelatnosti povezane s njima	1.8%	1.3%	176.48	156.05
J620 Računalno programiranje, savjetovanje i djelatnosti povezane s njima	1.8%	1.3%	176.48	156.05
J63 Informacijske uslužne djelatnosti	0.2%	0.2%	111.86	137.04
J631 Obrada podataka, usluge poslužitelja i djelatnosti povezane s njima; internetski portali	0.1%	0.2%	122.01	155.68
M STRUČNE, ZNANSTVENE I TEHNIČKE DJELATNOSTI	8.6%	7.8%	114.05	118.78
M692 Računovodstvene, knjigovodstvene i revizijske djelatnosti; porezno savjetovanje	1.0%	1.3%	118.96	118.32
M70 Upravljačke djelatnosti; savjetovanje u vezi s upravljanjem	3.0%	1.9%	405.72	364.54
M701 Upravljačke djelatnosti	2.1%	1.3%	1656.63	2431.21
M702 Savjetovanje u vezi s upravljanjem	0.9%	0.6%	142.99	129.27
M712 Tehničko ispitivanje i analiza	0.6%	0.4%	168.82	137.42
M73 Promidžba (reklama i propaganda) i istraživanje tržišta	0.8%	0.7%	102.62	113.68
M731 Promidžba (reklama i propaganda)	0.6%	0.6%	105.51	126.57
M74 Ostale stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti	0.2%	0.4%	114.61	118.02
M741 Specijalizirane dizajnerske djelatnosti	0.1%	0.1%	88.91	127.31
M742 Fotografske djelatnosti	0.0%	0.1%	127.59	99.19
M743 Prevoditeljske djelatnosti i usluge tumača	0.1%	0.1%	144.38	142.90
M749 Ostale stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti, d. n.	0.1%	0.1%	115.69	116.46
M75 Veterinarske djelatnosti	0.2%	0.2%	101.38	110.85
M750 Veterinarske djelatnosti	0.2%	0.2%	101.38	110.85
N ADMINISTRATIVNE I POMOĆNE USLUŽNE DJELATNOSTI	2.5%	4.7%	104.36	124.80
N77 Djelatnosti iznajmljivanja i davanja u zakup (leasing)	0.4%	0.5%	75.71	109.85
N773 Iznajmljivanje i davanje u zakup (leasing) ostalih strojeva, opreme te materijalnih dobara	0.3%	0.3%	82.69	114.81
N78 Djelatnosti zapošljavanja	0.3%	0.6%	161.42	140.83
N782 Djelatnosti agencija za privremeno zapošljavanje	0.2%	0.6%	233.24	275.70
N799 Ostale rezervacijske usluge i djelatnosti povezane s njima	0.0%	0.0%	357.79	189.98
N80 Zaštitne i istražne djelatnosti	0.8%	1.6%	129.21	132.71
N801 Djelatnosti privatne zaštite	0.7%	1.5%	128.15	133.50
N802 Usluge zaštite uz pomoć sigurnosnih sustava	0.1%	0.1%	123.26	109.73
N803 Istražne djelatnosti	0.0%	0.0%	314.14	316.28
N81 Usluge u vezi s upravljanjem i održavanjem zgrada te djelatnosti uređenja i održavanja krajolika	0.6%	1.3%	119.53	137.00
N811 Upravljanje zgradama	0.0%	0.0%	546.88	640.64
N812 Djelatnosti čišćenja	0.4%	1.1%	117.22	135.66
N813 Uslužne djelatnosti uređenja i održavanja krajolika	0.1%	0.2%	111.72	126.02
N82 Uredske admin. i pomoćne djelatnosti te ostale posl. pom. djelatnosti	0.1%	0.2%	98.93	115.71
S95 Popravak računala i predmeta za osobnu uporabu i kućanstvo	0.3%	0.4%	128.27	87.82
S951 Popravak računala i komunikacijske opreme	0.2%	0.1%	256.88	136.52

Izvor: DZS, strukturne i poslovne statistike

Međunarodne usporedbe prema kriteriju strukturnih poslovnih statistika

Eurostat omogućuje usporedbu strukturnih poslovnih statistika na razini Europske Unije. Usporedbe produktivnosti, profitabilnosti i konkurentnosti moguće su s određenim vremenskim zaostatkom (zadnji raspoloživi podaci su za 2011.). Unatoč vremenskom zaostatku, osnovni pokazatelji se ne mijenjaju u kratkom roku, pa se rezultati analize mogu smatrati relevantnim.

Na temelju podataka iz Eurostatove baze strukturnih poslovnih statistika analizirani su: (1) udjeli u ukupnom broju zaposlenih,⁸ (2) produktivnost rada prilagođena za razinu plaća⁹ i (3) bruto operativna marža mjerena kao omjer bruto operativne dobiti i prihoda. Vrijednosti su prikazane za Hrvatsku, prosjek EU 15 i prosjek EU 10 (Litva, Latvija, Estonija, Poljska, Češka, Mađarska, Slovenija, Slovačka Rumunjska i Bugarska)¹⁰.

Djelatnosti koje su obuhvaćene analizom uključuju računalno programiranje i savjetovanje, cijeli sektor M (stručne, znanstvene i tehničke usluge) osim veterinarske djelatnosti, sektor administrativnih i pomoćnih poslovnih usluga N, te popravak računala i predmeta za osobnu uporabu i kućanstvo (S95). Takav obuhvat sektora profesionalnih i poslovnih usluga predstavlja praktičnu kombinaciju obuhvata koje koriste Copenhagen Economics i britanska udruga Professional and Business Services Business Group (vidjeti Prilog 1 za detalje).

U tako definiranom sektoru profesionalnih i poslovnih usluga u Hrvatskoj 2011. bilo je zaposleno 8,4% od ukupnoga broja zaposlenih osoba, što je za 2,3 postotna boda manje nego u razvijenim članicama EU i za 1,8 bodova više od prosjeka za članice iz Nove Europe (EU 10). Prednost Hrvatske u alokaciji radnih mjesta u ovim djelatnostima u usporedbi sa članicama iz EU 10 proizlazi iz tri djelatnosti s natprosječnim udjelom zaposlenih. To su pravne i računovodstvene djelatnosti, upravljačke djelatnosti - savjetovanje u vezi s upravljanjem, i arhitektonske djelatnosti i inženjerstvo te tehničko ispitivanje i analize.

Podatci u tablici 3 i na slici 10 pokazuju da najveći potencijal rasta zaposlenosti mjereni razlikom između udjela zaposlenosti u djelatnosti u EU 15 i Hrvatskoj¹¹ imaju djelatnosti posredovanja u zapošljavanju, upravljanja i održavanja zgrada i krajolika, računalnog programiranja i savjetovanja te pravne i računovodstvene djelatnosti. Sve te djelatnosti imaju produktivnost korigiranu za razinu plaća jednaku razini EU 15 ili veću. Računalno programiranje i savjetovanje te pravne i računovodstvene djelatnosti imaju i bruto operativnu maržu veću od istih djelatnosti u razvijenim državama članicama, što ukazuje ili na atraktivnost ovih djelatnosti, ili na prepreke ulasku na tržište koje održavaju marže visokima. U oba slučaja riječ je o faktoru atrakcije, samo što, ako je riječ o preprekama, daljnji će razvoj zavisiti o akcijama koje će se poduzeti u smjeru otklanjanja prepreka.

⁸ U tu je svrhu poslužio ukupan broj zaposlenih iz ankete o radnoj snazi, što znači da su udjeli zaposlenosti podcijenjeni, jer strukturne poslovne statistike broje samo zaposlenost kod poduzetnika u odgovarajućem sektoru. Međutim, podcijenjenost je sustavna, što znači da se javlja kod svih zemalja koje ulaze u usporedbu, pa nema velik utjecaj na zaključke.

⁹ Ako se promatra samo bruto dodana vrijednost po radniku, ona će očekivano varirati s prosječnom razinom razvoja ekonomije. Međutim, ako se razlike u vrijednosti proizvoda rada korigiraju za razlike u razinama plaća, dobit će se realniji pokazatelj – produktivnost rada korigirana za razinu plaća.

¹⁰ Ako je za pojedinu državu članicu u nekoj godini podatak nedostajao, prosjek je izračunat bez nje. Prosjek je računat kao jednostavna aritmetička sredina. U obračun prosjeka nisu uzimane male specifične države članice – Luksemburg, Cipar i Malta.

¹¹ Prepostavka je da će se strukture zaposlenosti dugoročno uskladiti.

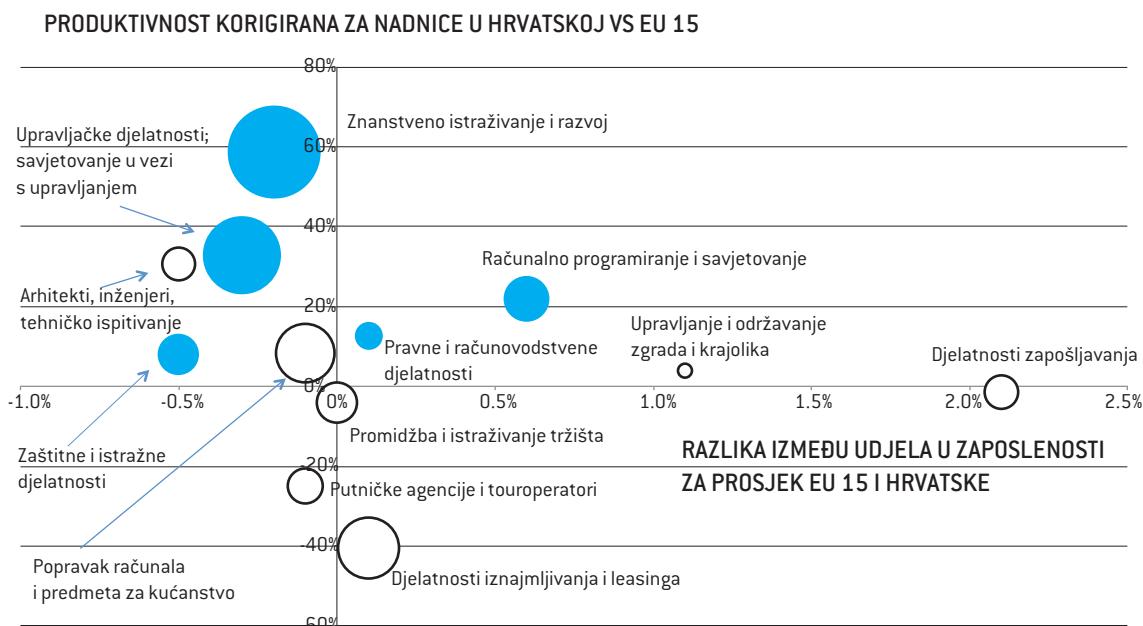
Tabela 3. Udjeli u zaposlenosti, produktivnost i profitabilnost 2011. za djelatnosti iz sektora profesionalnih i poslovnih usluga, usporedbe s EU

NKD	NAZIV DJELATNOSTI	UDJELI U ZAPOSLENOSTI			PRODUKTIVNOST KORIGIRANA ZA RAZINU PLAĆA			OPERATIVNA BRUTO PROFITNA STOPA		
		Hrvatska	EU 10	EU 15	Hrvatska	EU 10	EU 15	Hrvatska	EU 10	EU 15
J62	Računalno programiranje i savjetovanje	0,7%	0,8%	1,3%	146,0	125,9	119,6	17,2%	15,4%	12,9%
M69	Pravne i računovodstvene djelatnosti	1,0%	0,7%	1,1%	159,7	133,3	141,9	32,5%	26,8%	30,9%
M70	Upravljačke djelatnosti; savjetovanje u vezi s upravljanjem	1,2%	0,5%	0,9%	146,4	146,7	110,2	25,3%	19,4%	12,8%
M71	Arhitektonске djelatnosti i inženjerstvo; tehničko ispitivanje i analiza	1,6%	0,8%	1,1%	144,5	134,6	110,6	14,2%	16,8%	16,4%
M72	Znanstveno istraživanje i razvoj*	0,4%	0,1%	0,2%	139,2	140,8	87,7	18,1%	15,4%	0,4%
M73	Promidžba i istraživanje tržišta	0,4%	0,4%	0,4%	120,2	129,9	125,3	7,1%	9,0%	10,4%
N77	Djelatnosti iznajmljivanja i leasinga	0,2%	0,2%	0,3%	238,9	366,7	401,6	27,8%	38,3%	35,4%
N78	Djelatnosti zapošljavanja	0,4%	0,8%	2,5%	102,0	113,4	103,5	1,9%	9,6%	4,2%
N79	Putničke agencije i turoperatori	0,3%	0,2%	0,2%	105,5	159,8	140,6	2,5%	5,9%	5,0%
N80	Zaštitne i istražne djelatnosti	1,0%	1,0%	0,5%	119,0	116,2	110,3	12,3%	10,1%	8,8%
N81	Usluge u vezi s upravljanjem i održavanjem zgrada i krajolika	0,8%	0,8%	1,9%	119,2	128,5	114,7	11,9%	14,5%	12,3%
S95	Popravak računala i predmeta za osobnu uporabu i kućanstvo	0,2%	0,1%	0,1%	109,4	104,2	101,0	9,7%	13,6%	16,7%
UKUPNO		8,2%	6,4%	10,5%						

* Nakon reklassifikacije 2012. udjel u zaposlenosti je prepovoljen i sveden na razinu prosjeka EU 15

Izvor: Eurostat, Structural Business Statistics

Slika 10. Pozicioniranje djelatnosti prema kriterijima potencijala rasta zaposlenosti (os x), produktivnosti (os y) i profitabilnosti (veličina kruga)

Analiza (slika 10) pokazuje da djelatnosti arhitekata, inženjera i tehničkog ispitivanja i analiza, te zaštitne i istraživačke djelatnosti, zapošljavaju nerazmjerne velik dio radne snage u Hrvatskoj u usporedbi s EU 15. Pri tome je bruto profitna marža u djelatnosti arhitekata, inženjera i tehničkog ispitivanja i analiza malo niža od prosjeka EU 15 i EU 10. To može biti posljedica pada cijena u vezi sa snažnom recesijom u graditeljstvu koja je pogodila hrvatsko tržište. Arhitektonske i inženjerske djelatnosti te ispitivanje i analiza velika su djelatnost koja upošljava oko 1,6% svih zaposlenih u Hrvatskoj i ima visok sadržaj znanja i tradiciju, pa buđenje potražnje za ovom vrstom usluga može biti od interesa za kreatore politike. Za razliku od te djelatnosti, nerazmjerne alokacija radne snage na zaštitne i istraživačke djelatnosti tipična je za slabije razvijene europske države članice (gdje zaštitarske djelatnosti s 1% udjela u zaposlenosti zapošljavaju dvostruko više radnika od prosjeka EU 15), što znači da je, unatoč visokoj profitabilnosti ove djelatnosti, vjerojatno riječ o strukturalnoj anomaliji koja se dugoročno neće moći održati. Moguće je da u zemljama poput Hrvatske tehnološki razvoj još uvijek nije zahvatio ovaj sektor zbog relativno jeftinije radne snage koja se još uvijek više isplati od ulaganja u visoko sofistificirane sigurnosne tehnologije.

Razmještaj (udjeli) radnika u ostalim promatranim djelatnostima u Hrvatskoj ne odstupaju bitno od udjela koji su tipični za prosjek EU 15. Pri tome djelatnosti iznajmljivanja i leasinga te putničke agencije i turooperatori imaju nižu produktivnost prilagođenu za razinu plaća i nižu profitabilnost od takvih djelatnosti u razvijenim članicama EU 15. Djelatnosti promidžbe i istraživanja tržišta imaju gotovo iste udjele u zaposlenima i produktivnost korigiranu za plaće kao u EU 15, a slično vrijedi i za popravak računala i predmeta za kućanstva, koji ima tek malo veću produktivnost. Znanstvene i istraživačke djelatnosti te upravljačke djelatnosti povezane sa savjetovanjem pri upravljanju imaju znatno veće produktivnost i profitabilnost od prosjeka za EU 15, pa u tom smislu imaju i nešto veći potencijal. Međutim, broj zaposlenih koji je već alociran na te djelatnosti prelazi prosjek za EU 15.

U nastavku se prikazuju zaključci za svaku djelatnost posebno. Zaključci su oblikovani na temelju podataka iz strukturnih poslovnih statistika do 2012. U toku rada na analizi pristigli su i preliminarni podaci za 2013. Oni su kratko komentirani u tekstu, jer su poslužili kao svojevrsna provjera relevantnosti zaključaka koji su doneseni na temelju analize podataka do zaključno sa 2012.

Računalno programiranje i savjetovanje

Djelatnost ima vrlo velik potencijal: postoji zaostatak za EU u pogledu udjela u zaposlenosti (što znači potencijal za brži rast broja zaposlenih u budućnosti), a bilježi se viša produktivnost korigirana za plaće od EU i veća profitabilnost. Uistinu, u toku 2013. došlo je do rasta BDV za 8,5% i broja zaposlenih za 8,7% ili 1 096 osoba.

Ovdje treba spomenuti i informacijske i uslužne djelatnosti koje nisu prikazane na slici 10, ali su najuže vezane uz računalno programiranje i savjetovanje. U ovoj je djelatnosti u toku 2013. došlo do rasta BDV za 38,4% i broja zaposlenih za 16% ili za 320 osoba. Dakle, podatci za 2013. potvrđuju realizaciju vrlo visokog potencijala koji je identificiran na temelju podataka do 2012.

Znanstveno istraživanje i razvoj

Djelatnost ima vrlo velik potencijal: podatci prikazani na slici 10 su za 2011., nakon čega je došlo do reklasifikacije u statistici, tako da udjel broja zaposlenih više nije veći nego u EU 10. Produktivnost korigirana za plaće i profitabilnost su iznadprosječni. U toku 2013. došlo je do pada BDV za 0,4% i rasta zaposlenosti za 2,5% ili 56 osoba.

Pri tumačenju rezultata za ovu djelatnost potreban je veliki oprez jer se radi o vrlo raznorodnom skupu djelatnosti povezanih s različitim tradicionalnim aktivnostima.

Pravne i računovodstvene djelatnosti

Djelatnost ima velik potencijal: produktivnost korigirana za plaće viša je nego u EU kao i profitabilnost, a udjel u ukupnom broju zaposlenih tek malo zaostaje za prosjekom EU. Stoga nema prostora za ubrzani rast broja radnih mesta. Iznimna visina bruto profitne marže otvara pitanje je li ulazak na tržište sloboden. Pri tome treba imati u vidu da su ovdje grupirane raznoredne djelatnosti na čijim je tržištima stanje vjerovatno vrlo različito. U toku 2013. došlo je do rasta BDV za 15,1% i broja zaposlenih za 8,1% odnosno 1 640 osoba, čime je potvrđen potencijal djelatnosti.

Djelatnosti zapošljavanja

Djelatnost ima velik potencijal, prvenstveno zbog najvećeg zaostatka u strukturi zaposlenih za EU (za više od 2 postotna boda). Vrijednost produktivnosti rada je na razini EU, a profitabilnost je nešto niža, što može biti posljedica još nedostignutih ekonomija obujma (engl. *infant industry argument*). U toku 2013. došlo je do rasta BDV-a za 23,2%, ali i smanjenja broja zaposlenih za 5,9% ili za 345 osoba. Potrebno je dodatno istražiti koliko rigidna regulacija tržišta rada usporava razvoj ove djelatnosti.

Upravljačke djelatnosti; savjetovanje u vezi s upravljanjem

Djelatnost ima velik potencijal: i bruto profitna marža i vrijednost produktivnosti rada su iznad EU prosjeka, ali je udjel u ukupnom broju zaposlenih već razmjerno visok naspram EU prosjeka. U toku 2013. došlo je do pada BDV za 3,2% i broja zaposlenih za 0,1% ili za 10 osoba.

Arhitektonske i inženjerske djelatnosti i tehničko ispitivanje

Djelatnost ima velik potencijal: iako u ovoj djelatnosti udjel broja zaposlenih nadilazi EU prosjek, a bruto profitna marža niža je od EU prosjeka, produktivnost rada korigirana za razinu plaće osjetno je veća od EU prosjeka. To je bitan faktor konkurentnosti, osobito jer je riječ o velikoj djelatnosti s tradicijom u kojoj Hrvatska ima know how. Ova je djelatnost zabilježila snažan oporavak u 2013. iako je graditeljstvo u Hrvatskoj i dalje u krizi. BDV je 2013. rasla 19,5%, a broj zaposlenih 2,8% ili za 625 osoba.

Upravljanje i održavanje zgrada i krajolika

Djelatnost ima umjeren potencijal: veliki je strukturni zaostatak za EU što znači da postoji potencijal za rast zaposlenosti, bruto operativna profitna marža malo je niža nego u EU, ali se produktivnost rada korigirana za razinu plaće nalazi iznad prosjeka EU. U toku 2013. BDV je u ovoj djelatnosti smanjen za 2,5%, a broj zaposlenih za 7,7% ili 997 osoba. Ovo je jedina djelatnost s potencijalom u kojoj s jasno vide negativni trendovi i u 2013. Financijska analiza koja se pokazuje u jednom od sljedećih odjeljaka ukazuje na moguće razloge trenda: ova djelatnost nije okrenuta prema izvozu.

Postoje djelatnosti iz sektora profesionalnih i poslovnih usluga koje ovdje nisu detaljnije klasificirane zbog svojih karakteristika:

Djelatnosti iznajmljivanja i leasinga pozicionirane su kao troškovno nekonkurentne, relativno su nisko profitabilne, a udjelom u broju zaposlenih već se nalaze približno na razini EU. U krizi su zabilježile značajan pad. No, u 2013. ove djelatnosti bilježe rast BDV i broja zaposlenih. Slične su karakteristike djelatnosti putničkih agencija i turooperatora koje su izrazito naslonjene uz turistički sektor. No, i one su u 2013. zabilježile rast dodane vrijednosti i broja zaposlenih. Iz istih razloga manje su zanimljive zaštitne i istražne djelatnosti koje su strukturno saturirane brojem zaposlenih i u 2013. zabilježile su pad. Popravak računala i predmeta za kućanstvo ima slične karakteristike.

Iz ove skupine upitno pozicioniranih djelatnosti vrijedi izdvojiti djelatnost promidžbe i istraživanja tržišta. Iako se broj zaposlenih u toj djelatnosti nastavio smanjivati 2013., zabilježen je rast BDV po stopi od 6,3%. Ova je djelatnost važna jer je horizontalno povezana s cijelokupnim gospodarstvom, pa iako nije posebno istaknuta kao djelatnost s velikim potencijalom (i udjel u ukupnom broju zaposlenih već je na razini EU prosjeka), upravo joj horizontalna povezanost daje poseban značaj.

Postoji i brojem zaposlenih (1 985) mala djelatnost uredskih i pomoćnih djelatnosti koja nije klasificirana jer nije značajna i nema izvozne potencijale, no vrijedi zabilježiti da je u 2013. zabilježila velik rast BDV (28,6%) i broja zaposlenih za 12,1% ili za 215 osoba.

U nastavku se proširuje uvid analizom podataka o međunarodnoj razmjeni i tržišnim strukturama u sektoru profesionalnih i poslovnih usluga.

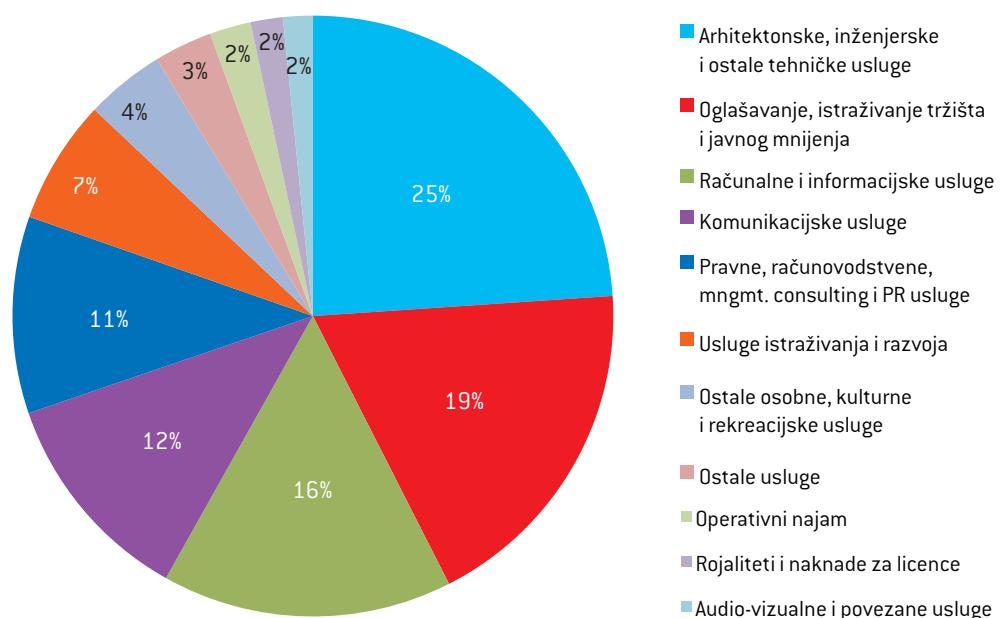
Vanjskotrgovačka bilanca sektora profesionalnih i poslovnih usluga

Sustav šifri koje se primjenjuju u obračunu transakcija s inozemstvom za potrebe sastavljanja platne bilance nije usklađen s nacionalnom klasifikacijom djelatnosti. Stoga nije moguće identično povezati vanjskotrgovačke tokove s pojedinim djelatnostima. Međutim, opisi pojedinih skupina transakcija dovoljno su zorni da ih se može povezati s nekim od djelatnosti iz sektora profesionalnih i poslovnih usluga. Riječ je o sljedećim djelatnostima:

- Arhitektonske, inženjerske i ostale tehničke usluge
- Oglašavanje, istraživanje tržišta i javnog mnijenja
- Računalne i informacijske usluge
- Komunikacijske usluge
- Pravne, računovodstvene, menadžment consulting i PR usluge
- Usluge istraživanja i razvoja
- Ostale osobne, kulturne i rekreativske usluge
- Ostale usluge
- Operativni najam
- Rojaliteti i naknade za licence
- Audio-vizualne i povezane usluge

U ovim je djelatnostima ostvaren prihod od prodaje usluga u inozemstvu od 1,145 milijardi eura 2013. Taj iznos predstavlja 12% od ukupnog prihoda od prodaje usluga inozemstvu u toj godini. Usporedba s turizmom, koji predstavlja najvažniju prihodnu stavku u hrvatskoj platnoj bilanci, pokazuje da prihod od inozemne prodaje ovih usluga čini oko 16% od turističkog prihoda. U strukturi dominira pet tipova usluga s udjelom u ukupnom prihodu sektora većim od 10%:

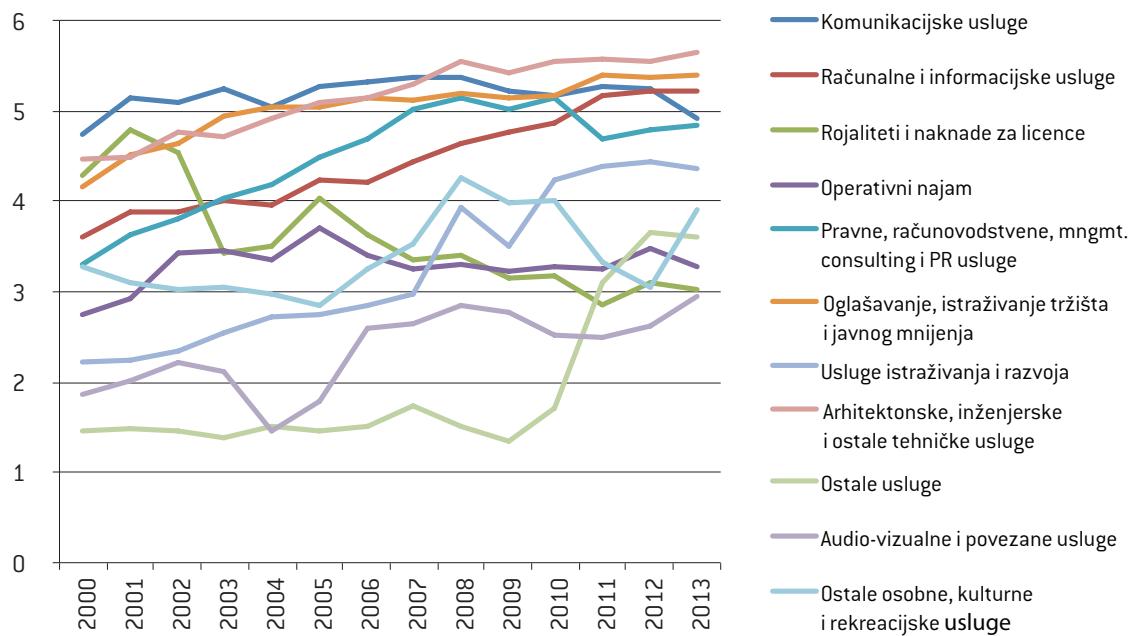
Slika 11. Struktura prihoda od prodaje profesionalnih i poslovnih usluga u inozemstvu 2013.

Izvor: Hrvatska narodna banka

Prihod od prodaje usluga u inozemstvu pokazuje uzlazni trend u većini djelatnosti. Samo operativni najam te rojaliteti i naknade za licence bilježe pad od sredine prošlog desetljeća (slika 12). Kriza 2008. najjače je pogodila pravne, računovodstvene i menadžment consulting usluge koje su prije krize bilježile snažan rast. Može se pretpostaviti da je izvoz ovih usluga uglavnom vezan uz interes stranaca za nastup na hrvatskom tržištu. Međutim, i u toku krize snažno je rastao prihod od šest vrsta usluga (tabela 4) koje imaju daljnji izvozni potencijal. Međutim, one su još uvijek prema svojem značaju u gospodarstvu premale da bi imale osjetnije makroekonomske učinke.

Slika 12. Logaritam inozemnih prihoda sektora profesionalnih i poslovnih usluga (u mln €) 2000.-2013.

Izvor: HNB

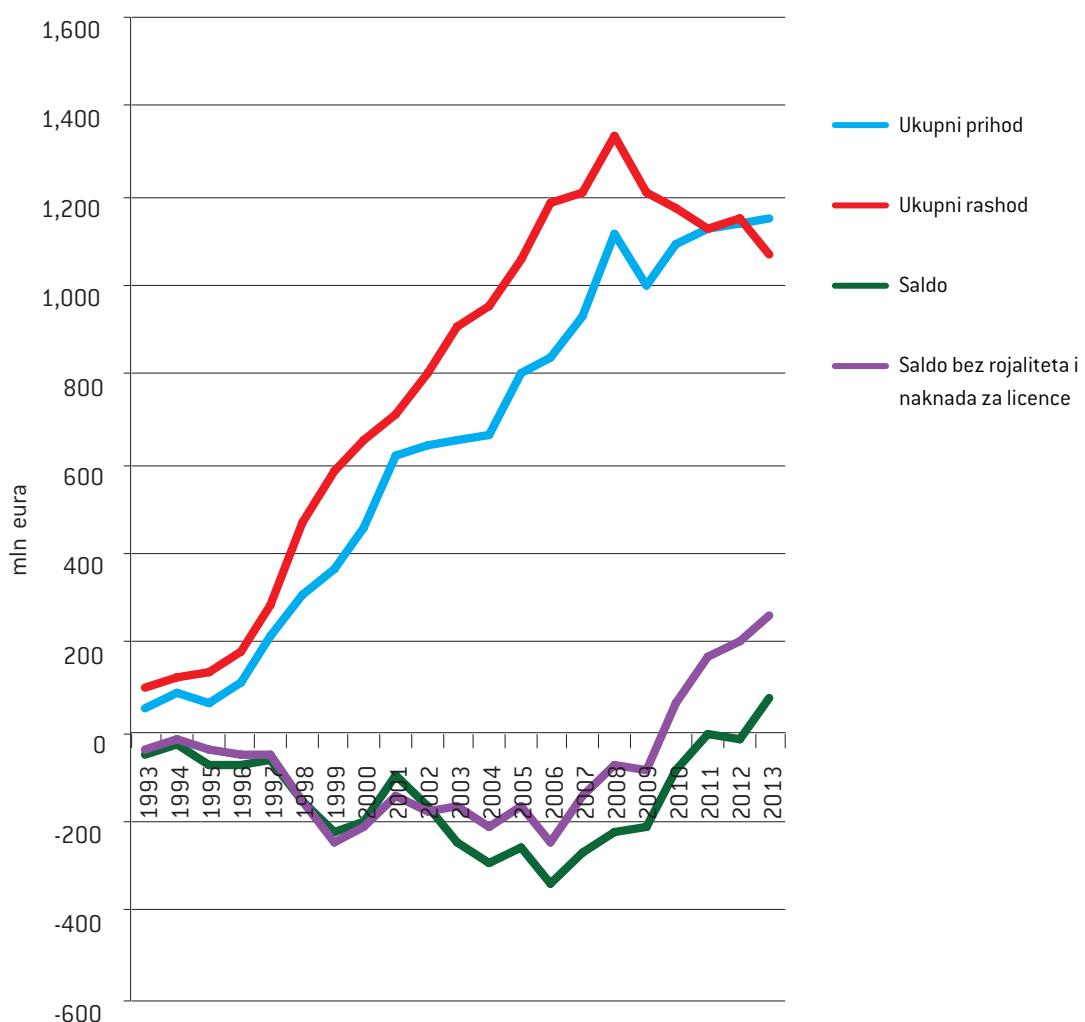
Tabela 4. Prihod od prodaje u inozemstvu i promjene prihoda 2013./2008. u %

	Prihod 2013. u mln €	2013./2008. u %
Ostale usluge	37.11	727.7%
Računalne i informacijske usluge	184.64	77.4%
Usluge istraživanja i razvoja	79.14	54.4%
Oglašavanje, istraživanje tržišta i javnog mnijenja	219.66	23.1%
Arhitektonske, inženjerske i ostale tehničke usluge	282.91	11.6%
Audio-vizualne i povezane usluge	18.88	11.0%
Operativni najam	26.28	-2.5%
Pravne, računovodstvene, mngmt. consulting i PR usluge	125.24	-26.8%
Ostale osobne, kulturne i rekreacijske usluge	50.26	-28.5%
Royaliteti i naknade za licence	20.53	-30.8%
Komunikacijske usluge	137.45	-35.4%

Izvor: HNB

Rast prihoda, koji su se počeli brzo oporavljati nakon kriznog udara 2009., te s krizom povezan pad rashoda, doveli su do strukturne promjene u vanjskotrgovačkom saldu sektora. Sektor se iz značajnog neto uvoznika transformirao u neto izvoznika (slika 13). Promjena je još vidljivija ako se i s prihodne i rashodne strane isključe naknade za patente i licence.¹² Pri tome treba primijetiti da je s krizom povezan pad rashoda bio samo katalizator procesa poboljšanja vanjskotrgovačkog salda. Trend poboljšanja salda profiliran je još prije krize, 2007. i 2008. godine. Najvažnija je činjenica da je prihod od izvoza ovih usluga nadmašio pred-kriznu razinu, dok se uvoz i dalje nalazi u padu.

Slika 13. Vanjskotrgovački saldo sektora profesionalnih i poslovnih usluga

Izvor: HNB

¹² Patenti i licence vjerojatno se većim dijelom odnose na plaćanja vezana uz programske aplikacije (riječ je o pretpostavci koju ne možemo egzaktno potvrditi). U tom smislu, ova stavka treba biti uključena u trgovacku bilancu sektora stručnih i poslovnih usluga. Međutim, ako je riječ o plaćanjima za patente stranim poduzećima i inovatorima koji su registrirani u drugim djelatnostima, onda se ova plaćanja ne bi trebala voditi u okviru platne pod-bilance sektora stručnih i poslovnih usluga. Važno je imati na umu da nije moguće uspostaviti metodološke identitete između nacionalne klasifikacije djelatnosti i šifarnika osnova plaćanja u prometu s inozemstvom, tako da ovdje prikazane brojke treba smatrati prvim aproksimacijama. Obuhvat koji je korišten u ovom poglavlju odgovara najširoj definiciji sektora stručnih i poslovnih usluga, jer prihodi i rashodi obuhvaćaju i transakcije po osnovi obrazovnih i zdravstvenih usluga te ICT-a.

Izvoz i tržišne strukture

Na temelju baze podataka godišnjih finansijskih izvještaja (GFI) FINA-e dodatno je analiziran izvoz, rast prihoda, odabrani finansijski pokazatelji i tržišna struktura pojedinih djelatnosti unutar sektora profesionalnih i poslovnih usluga. Osnova je nacionalna klasifikacija djelatnosti, tako da podaci nisu izravno usporedivi s podacima HNB-a o vanjskotrgovačkoj bilanci sektora. Također postoje razlike u odnosu na strukturne poslovne statistike, jer se neka poduzeća u statističkom registru poslovnih subjekata u svrhu izrade strukturnih poslovnih statistika reklassificiraju prema kriteriju dominantne djelatnosti, dok se u bazi FINA-e poduzeća pojavljuju prema kriteriju glavne registracije. Osim toga, strukturne poslovne statistike imaju širi obuhvat (npr. uključeni su obrti kojih nema u bazi FINA-e).

Unatoč razlikama, analiza koja slijedi pruža preliminaran uvid u rast izvoza i tržišne strukture po pojedinim djelatnostima. Dodatna prednost analize na bazi GFI je u tome što je mogla biti napravljena za širi skup djelatnosti koje uključuju i kreativne, umjetničke i zabavne djelatnosti, privatno obrazovanje i zdravstvo, te još neke djelatosti koje ne pripadaju uže definiranom sektoru profesionalnih i poslovnih usluga.¹³

Djelatnosti su u tabeli 5 poredane prema kriteriju prosječne godišnje stope rata izvoza (nominalno u kunama) između 2007. i 2013. Time je obuhvaćeno cijelo krizno razdoblje. Djelatnosti koje se smatraju dijelom sektora profesionalnih i poslovnih usluga u užem smislu, osjenčane su sivom bojom.

Djelatnosti zapošljavanja bilježe najbrži rast i na stranom i na domaćem tržištu. Profitabilne su, i na tržištu nema izrazito dominantne firme. Vodeća firma ima oko 15% udjela u ukupnom prihodu od prodaje, a vodećih 5 firmi ima udjel oko 57%. To izgleda kao oligopol, ali je potencijalno dovoljno za konkurenčiju, osobito na propulzivnom tržištu. Deset vodećih tvrtki oko 20% prihoda ostvaruje na inozemnim tržištima. Izvozna orijentacija vodećih tvrtki u skladu je s udjelom izvoza u prihodu od prodaje cijele djelatnosti. Međutim, izvozni potencijal ove djelatnosti za sada treba uzeti s rezervom. Prihodi od izvoza se ostvaruju kod poduzeća koja posreduju radnom snagom u djelatnostima koje su tradicionalno orijentirane na svjetsko tržište (pomorci), dok za sada nema naznaka da bi se izvozni potencijali širili i na druga zanimanja odnosno vještine. Unatoč tome, riječ je o klasičnom primjeru industrije koja je ušla u fazu rasta.

Djelatnost uredskih i administrativnih pomoćnih djelatnosti (pozivni centri i sl.) ima slične karakteristike kao djelatnosti zapošljavanja, no ona je još uvijek toliko mala (udjel u zaposlenosti prema ovdje primjenjenom kriteriju iznosi 0,15%), da u ranijim dijelovima analize čak nije ni klasificirana. Podaci o tržišnoj strukturi pokazuju da je sklonost izvozu puno veća kod vodećih poduzeća nego u industriji u cjelini. Među vodećim poduzećima jedno je dominantno i zauzima gotovo četvrtinu ukupnog prihoda. Izvozni segment ove djelatnosti uglavnom je vezan uz aktivnosti pozivnih centara i pružanja usluga kupcima (engl. Customer relationship management).

Zanimljivo je da se *djelatnost popravka računala i predmeta za osobnu uporabu i kućanstvo* na listi rasta smjestila iznad računalnog programiranja i savjetovanja. No ovdje je riječ o efektu dvije dominantne tvrtke, od kojih je jedna dio poznate multinacionalne IT kompanije.

¹³ U bazi FINA-e nalaze se izvještaji svih poduzetnika koji su obveznici poreza na dobit. Stoga i udjeli u ukupnom broju zaposlenih ne odgovaraju udjelima u zaposlenosti iz strukturnih poslovnih statistika ili Ankete o radnoj snazi (prilog 1), jer je ovdje riječ o udjelima u ukupnom broju zaposlenih kod obveznika dostave finansijskih izvještaja FINA-i.

Tabela 5. Odabrani finansijski pokazatelji i pokazatelji udjela najvećih poduzeća za odabране djelatnosti prema podacima FINA-e

DJ	OPIS	BROJ PODUZEĆA	ZAPOSLENI STANJE	ZAPOSLENI UDJEL*	EBIT MARŽA	ROE	RAST DOMAĆE TRŽIŠTE**	RAST IZVOZA**	UDJEL IZVOZA TOP 10	UDJEL IZVOZA - DJELATNOST	UDJELI VODEĆIH PODUZEĆA U PRIHODU OD PRODAJE		
											TOP 1	TOP 5	TOP 10
R90	Kreativne, umjetničke i zabavne djelatnosti	177	219	0.03%	-3.5%	170.3%	10.6%	60.6%	22.8%	15.7%	19.7%	40.9%	54.1%
N78	Djelatnosti zapošljavanja Uredske administrativne i pomoćne djelatnosti ostale poslovne pomoćne djelatnosti	89	5,204	0.61%	2.1%	34.5%	17.6%	51.9%	19.7%	19.3%	14.6%	56.8%	73.0%
N82	Popravak računala i predmeta za osobnu uporabu i kućanstvo	267	1,293	0.15%	12.2%	20.7%	11.9%	46.7%	53.0%	34.0%	23.4%	44.7%	59.1%
S95	Popravak računala i predmeta za osobnu uporabu i kućanstvo	636	2,186	0.26%	8.9%	10.8%	-2.2%	34.9%	48.5%	27.5%	19.7%	44.1%	53.4%
Q86	Djelatnosti zdravstvene zaštite Računalno programiranje, savjetovanje i djelatnosti povezane s njima	993	6,048	0.71%	7.6%	11.3%	9.3%	17.4%	3.8%	2.0%	5.8%	25.0%	32.5%
J62	Ostale stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti	2,423	10,747	1.26%	10.9%	19.0%	6.5%	16.4%	16.4%	23.2%	4.0%	14.8%	24.7%
M74	Ostale stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti	1,211	2,295	0.27%	7.2%	9.0%	-4.7%	15.8%	40.5%	21.7%	2.7%	11.8%	20.7%
J63	Informacijske uslužne djelatnosti	427	2,022	0.24%	9.1%	14.5%	8.0%	14.8%	30.6%	27.3%	25.8%	47.6%	61.7%
R93	Sportske djelatnosti te zabavne i rekreacijske djelatnosti	747	2,909	0.34%	10.5%	-3.1%	9.6%	10.7%	39.6%	22.7%	15.1%	34.0%	48.8%
N79	Putničke agencije, organizatori putovanja [turoperatori] i ostale rezervacijske usluge te djelatnosti povezane s njima	1,547	4,958	0.58%	2.1%	-13.0%	2.1%	10.4%	72.4%	45.8%	9.1%	22.9%	32.5%
P85	Obrazovanje	1,013	5,353	0.63%	6.5%	13.0%	2.7%	10.1%	1.6%	2.8%	5.1%	16.6%	22.6%
M72	Znanstveno istraživanje i razvoj	199	2,942	0.34%	-2.4%	-10.8%	-9.3%	9.9%	56.4%	52.5%	23.4%	60.1%	75.7%
M70	Upravljačke djelatnosti; savjetovanje u vezi s upravljanjem	3,079	5,808	0.68%	37.2%	-1.5%	-1.6%	1.4%	47.5%	29.9%	11.6%	34.3%	43.3%
M71	Arhitektonskie djelatnosti i inženjerstvo; tehničko ispitivanje i analiza	4,721	19,478	2.28%	9.9%	-0.3%	-6.9%	1.2%	13.1%	12.7%	7.1%	21.2%	27.6%
M73	Promidžba [reklama i propaganda] i istraživanje tržišta	1,696	4,916	0.58%	5.8%	12.6%	-5.0%	0.5%	8.7%	20.5%	7.0%	19.9%	30.5%
M69	Pravne i računovodstvene djelatnosti	4,404	12,178	1.43%	20.4%	31.0%	4.3%	0.0%	7.0%	6.3%	2.1%	7.9%	12.7%
S96	Ostale osobne uslužne djelatnosti	2,172	5,936	0.70%	1.3%	-23.1%	6.1%	-0.2%	0.0%	0.9%	5.4%	18.1%	28.7%
J58	Izdavačke djelatnosti	834	5,566	0.65%	-0.8%	-5.1%	-8.4%	-1.1%	2.5%	5.9%	11.0%	39.4%	56.9%
N80	Zaštitne i istraživačke djelatnosti	160	13,689	1.61%	6.5%	19.2%	-1.4%	-4.2%	0.5%	0.7%	24.8%	55.1%	69.7%
L68	Poslovanje nekretninama	4,646	17,774	2.08%	23.6%	-7.4%	0.7%	-4.6%	0.1%	1.6%	47.4%	53.6%	57.0%
N77	Djelatnosti iznajmljivanja i davanja u zakup [leasing]	1,359	2,139	0.25%	2.8%	-23.1%	1.4%	-5.9%	12.4%	14.8%	3.2%	14.0%	24.5%
N81	Usluge u vezi s upravljanjem i održavanjem zgrada te djelatnosti uređenja i održavanja krajolika	649	8,199	0.96%	5.9%	8.1%	-0.8%	-6.5%	0.0%	0.4%	7.5%	20.0%	29.4%
M75	Veterinarske djelatnosti	205	2,078	0.24%	4.7%	4.0%	-1.6%	-10.2%	0.6%	0.4%	6.2%	22.7%	34.6%
J61	Telekomunikacije	256	8,839	1.04%	12.4%	9.6%	-1.9%	-11.2%	5.5%	5.7%	50.2%	87.8%	95.8%

*Udjel u ukupnom broju zaposlenih kod pravnih osoba koje dostavljaju finansijska izvješća FINA-i; **Prosječna godišnja stopa rasta 2013./2007.

Izvor: FINA, vlastita obrada

Stoga je *djelatnost računalnog programiranja i savjetovanja* strateški zanimljivija od djelatnosti popravaka računala i predmeta za kućanstvo. Prvo, ona već ima veći udjel u zaposlenima od popravaka računala i predmeta za kućanstvo. Drugo, djelatnost računalnog programiranja i savjetovanja profitabilnija je od popravaka računala i predmeta za kućanstvo. Bilježi rast i na domaćem i na stranom tržištu. Izvoz nije koncentriran kod najvećih poduzeća, nego je disperziran, i to dvostruko. Prvo, unutar skupine 10 vodećih poduzeća sedam je značajnih izvoznika, a problem je što najveća kompanija u sektoru – državni APIS – de facto ne sudjeluje u izvozu. Još je značajnije to što je sklonost izvozu 10 najvećih tvrtki (16,4%) uglavnom zbog APIS-a manja od izvoznog udjela na razini sektora (23,2%), tako da tvrtke od 11. po veličini i manje, imaju još i veću sklonost izvozu od lidera (top 10 u ukupnom izvozu djelatnosti sudjeluju sa samo 17,4%). Nadalje, nema tržišne koncentracije: lider drži 4%, i to na umjetan način, jer je riječ o državnoj firmi koja radi za državu. Pet vodećih poduzeća ukupno drži oko 15% ukupnog prihoda od prodaje, a 10 vodećih oko 25%, što ukazuje na izrazito visok stupanj konkurenčije. Riječ je o potvrđi pozicioniranja ove djelatnosti koje je istaknuto već slikom 10, samo se sada pridodaju dodatni argumenti: velika i disperzirana sklonost izvozu i visok stupanj konkurenčije.

Ostale stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti vrlo su mala djelatnost (0,27% zaposlenih) bez lidera i s visokim stupnjem konkurenčije, koja raste isključivo na bazi izvoza koji je koncentriran u 10 vodećih tvrtki (veća sklonost izvozu kod 10 vodećih nego u ukupnoj djelatnosti). Riječ je o tipičnom primjeru djelatnosti u fazi inkubacije.

Informacijske uslužne djelatnosti veličinom su slične prethodnoj djelatnosti, no razlika je u većem stupnju koncentracije, što se u cijelosti može pripisati klasifikaciji jedne kartičarske kuće u ovaj sektor. Kako ona zapravo pripada finansijskom sektoru, ispravna bi klasifikacija pokazala sličan stupanj disperzije kao i kod ostalih stručnih, znanstvenih i tehničkih djelatnosti. Upitno je može li se ovdje disperzija udjela tumačiti kao pokazatelj intenziteta konkurenčije, jer je riječ o poduzećima koja posluju u vrlo različitim nišama, od klasičnih IT servisa, do usluga prijevoda.

Znanstveno istraživanje i razvoj također je vrlo mala djelatnost koja raste samo u dijelu izvoza. No, tu je koncentracija vrlo velika zbog uloge usluga održavanja u naftnim istraživanjima, koje obavlja kompanija u vlasništvu inozemne naftne kompanije. U izvozu važnu ulogu igraju i razni instituti u oblasti graditeljstva, farmacije, poljoprivrede i hrane, elektronike, brodarstva i nuklearne tehnologije.

Upravljačke djelatnosti i savjetovanje u vezi s upravljanjem nešto je veća djelatnost (0,68% zaposlenih) koja također bilježi (blagi) rast izvoza. Međutim, u ovoj su djelatnosti uglavnom klasificirane holding kompanije čiji prihod ne mora proizlaziti iz stvarne prodaje znanja odnosno savjetničkih usluga, nego može biti povezan s raznim oblicima organizacijskih i finansijskih optimizacija unutarkompanijskih tijekova novca.

Arhitektonske djelatnosti i inženjerstvo te tehničko ispitivanje i analiza uvjerljivo je najveća pojedinačna djelatnost (2,28% udjela prema broju zaposlenih). Prosječna godišnja stopa pada na domaćem tržištu od 2007. (-7%) pokazuje dubinu problema s kojima se ova djelatnost suočila i objašnjava probleme s profitabilnošću. Međutim, ranije je istaknuto kako je riječ o djelatnosti s velikom tradicijom i znanjem koje je utjelovljeno u ljude i organizacije – vezano uz graditeljstvo i industriju. Taj potencijal se vidi u činjenici da djelatnost bilježi kontinuirani rast izvoza. Prosječna godišnja stopa je skromna (1,2%), no ona je ostvarena u vrijeme krize, koje je osobito pogodilo graditeljstvo, ne samo na domaćem, nego i na europskom tržištu. Sposobnost za rast prihoda na stranim tržištima i u vrijeme krize ukazuje na značajan potencijal rasta kada se građevinski ciklus u Europi preokrene.

Promidžba i istraživanje tržišta djelatnost je koja je na sličan način prošla kroz kontracijski udar na domaćem tržištu u krizi (prosječni godišnji pad po stopi od 5%), no taj pad je djelomice kompenziran blagim rastom izvoza usluga po stopi od 0,5% u prosjeku godišnje. Izvoz predstavlja mali udjel u prihodu. Konkurenčija je jaka u smislu razmjerno male koncentracije, no djelatnost je prirodno usmjerena na domaće tržište. Ipak, primjećuje se veći udjel prihoda od izvoza u djelatnosti nego kod prvih 10 poduzeća, što ukazuje na to da i u ovoj industriji duboko u njenoj strukturi raste sklonost izvozu. Ipak, ranije su analize pokazale da je udjelom u ukupnom broju zaposlenih ova industrija već sazrijela, pa se od nje ne može očekivati da nosi rast zapošljavanja iznad normalnog tempa ekonomskog rasta ekonomije u cjelini. U tom smislu, riječ je o već zreloj industriji.

Pravne i računovodstvene djelatnosti ne rastu na bazi izvoza i nemaju značajan udjel prihoda od izvoza. Zanimljivo je da su te djelatnosti i u krizi zabilježile rast na temelju domaćeg tržišta, što ne treba tumačiti kao dobru vijest, jer bi taj rast mogao biti povezan s povećanjem regulatornih troškova kao i rastom broja i vrijednosti poslovnih sporova u krizi. Riječ je o zreloj djelatnosti koja će dugoročno teško ostvariti bitno veći rast od ukupnog rasta gospodarstva.

Djelatnosti iznajmljivanja te usluge u vezi s upravljanjem i održavanjem zgrada i krajolika ne pokazuju ozbiljniji izvozni potencijal ili potencijal rasta.

Pregled u tablici 5 pruža uvid i u neke druge djelatnosti koje se tradicionalno ne uklapaju u užu definiciju sektora profesionalnih i poslovnih usluga. Kreativne, umjetničke i zabavne djelatnosti pojavljuju se na vrhu liste rasta izvoza, no riječ je o iznimno maloj djelatnosti koja taj uzlet duguje jednom svjetski poznatom duetu i organizaciji kazališnih gostovanja. Kolikogod se činila anegdotalnom, gotovo nasumičnom, ova djelatnost kao izvor rasta, osobito u izvozu, ne bi trebala ostati izvan vidokruga politike. U nekim su razdobljima postojale situacije kada su planetarno popularni pop projekti ušli među najvažnije izvozne stavke svojih domicilnih zemalja (slučaj Abbe u Švedskoj i Aha u Norveškoj). Sličan zaključak vrijedi za sportske, zabavne i rekreativske djelatnosti u čijem izvozu osim tradicionalno važnih marina igraju nogometni klubovi. Marine, kao i turoperateri, dio su turističkog sektora, te ih nema smisla posebno razmatrati u okviru sektora profesionalnih i poslovnih usluga.

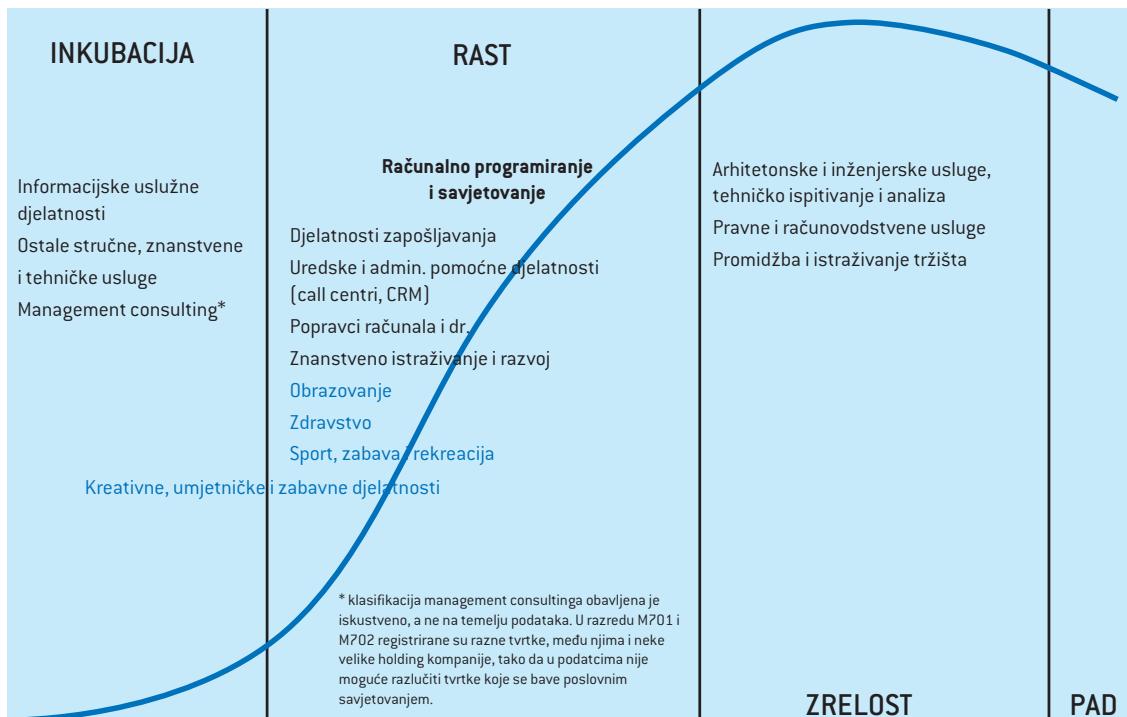
Postoje još dvije djelatnosti koje se, zbog otpora liberalizaciji i privatizaciji, u razvoju politika u Hrvatskoj tradicionalno ne percipiraju kao generatori rasta i razvoja: privatno zdravstvo i privatno obrazovanje. Međutim, riječ je o djelostima koje su u velikoj ekspanziji u cijelom razvijenom svijetu. I brojke za Hrvatsku govore o tome da su te djelatnosti bilježile rast usprkos krizi. Također treba uočiti da je riječ o razmjerno velikim djelostima od kojih svaka zapošljava više od 5 000 osoba. Treba naglasiti i to da ovdje nije obuhvaćeno cjelokupno privatno zdravstvo i obrazovanje, jer u toj djelatnosti postoji privatni segment koji ne dostavlja GFI FINA-i, a raširena je aktivnost udruga (osobito u palijativnoj skrbi) te je moguće da postoji i značajna siva ekonomija. Uočava se da prihod od izvoza ne igra važnu ulogu u smislu udjela u ukupnom prihodu od prodaje, no također se uočava okretanje prema izvozu (značajan prosječni godišnji rast između 10% i 20%). Riječ je o djelostima s velikim potencijalom, no isto tako, riječ je o ranjivim djelostima koje često nailaze na nerazumijevanje politike tradicionalno naklonjene javnom sektoru.

Ekonomske interpretacije podataka

Industrije kao i ljudi prolaze kroz životne cikluse. Ciklusi su uvjetovani tehnološkim razvojem i potrebama potrošača. Prva faza je faza nastanka odnosno inkubacije. Potom slijedi faza rasta, zatim faza zrelosti i na kraju faza pada. Pri tome ne postoji nikakva nužnost odnosno zakonitost koja bi „propisivala“ koliko će godina trajati ciklus pojedine industrije i koliko će se dugo ona zadržati u pojedinoj fazi. Međutim, konceptualni okvir životnoga ciklusa veoma je koristan okvir za razradu politika.

Analiza koja je prikazana u ovom materijalu upućuje na to da se u fazi inkubacije nalaze: informacijske i uslužne djelatnosti, ostale stručne, znanstvene i tehničke usluge te usluge menadžment konzaltinga.¹⁴ Kreativne, umjetničke i zabavne djelatnosti nalaze se na prijelazu u fazu rasta, a u njoj se već nalaze: privatno obrazovanje, privatno zdravstvo, znanstvene i istraživačke djelatnosti, sport, zabava i rekreacija, popravci računala i predmeta kućanske uporabe, uredske i administrativne pomoćne djelatnosti, djelatnosti zapošljavanja te računalno programiranje i savjetovanje, koje je identificirano kao potencijalno najpropulzivnija industrija. U zreloj se fazi nalaze arhitektonske i inženjerske usluge i tehničko ispitivanje i analiza, pravne i računovodstvene usluge, te promidžba i istraživanje tržišta. Politike treba razvijati imajući u vidu prikazani položaj pojedinih djelatnosti u razvojnem – životnom ciklusu.

¹⁴ Ovakvu klasifikaciju poslovnog savjetovanja treba uvjetno shvatiti, jer u podatcima nije moguće izolirati tvrtke koje se bave samo tom djelatnošću.

Slika 14. Pozicije u životnom ciklusu industrija

Pri razradi politika bitno je imati u vidu i ekonomsku analizu organizacije transakcija. Naime, transakcijska teorija firme (Coase, 1937) polazi od toga da postoje dva osnovna modaliteta organizacije transakcija. Bilo koju transakciju moguće je organizirati hijerarhijski – unutar firme – ili horizontalno, kupnjom na tržištu. S oba organizacijska modela povezani su transakcijski troškovi. Ako su transakcijski troškovi hijerarhijskog modela veći od troškova tržišnog načina obavljanja transakcija, postojat će tendencija smanjivanja kompanija kroz *outsourcing* i druge slične metode, jer će kompanijama biti jeftinije kupovati proizvode i usluge od produktivnih nezavisnih ponuđača, nego da ih same organiziraju unutar firme. Na taj način nastaju nova tržišta i proizvođači. Vrijedi i obratno: ako je neke aktivnosti zbog problema kontrole i usklađivanja procesa jeftinije organizirati u okviru hijerarhije firme nego kupovati proizvode ili usluge na tržištu, udjel transakcija koje su organizirane na tržištu će se smanjiti, dok će se veličina i složenost hijerarhije firmi povećati. Princip se podjednako odnosi na usluge čišćenja, održavanja zgrada, korištenja informacijskih tehnologija, kao i na pravne, računovodstvene, marketinške i općenito usluge rada.

Tehnologija i regulacija glavne su odrednice relativnih transakcijskih troškova hijerarhija firmi naspram transakcijskih troškova tržišta. Tehnologija i regulacija preko relativnih transakcijskih troškova određuju optimalne oblike organizacije transakcija. Na primjer, nekada su firme imale posve internalizirane službe čišćenja, održavanja, prava, računovodstva. Velike su kompanije u početku razvoja informacijskih tehnologija imale velika računala (tzv. *mainframes*) i unutarnje timove za razvoj i administraciju. Postupno se međutim veći dio tih usluga selio izvan poduzeća, u druga, specijalizirana poduzeća, koja su mogla pružati usluge na efikasniji način i koja su bila manje birokratizirana i kreativna te više usmjerena na rezultat vezan uz jedan proizvod ili tržišnu nišu.

Dakle, iza odnosa relativnih transakcijskih troškova krije se klasična tendencija prema specijalizaciji, koja postupno dovodi do razvoja specijaliziranih i efikasnijih ponuđača od kojih se usluge kupuju na tržištu. Na taj način raste efikasnost gospodarstva u cjelini. Iz te perspektive, rast poduzeća postaje ključno razvojno pitanje: jesu li poduzeća u sektoru profesionalnih i poslovnih usluga narasla dovoljno da mogu realizirati ekonomije obujma, smanjiti rizike kroz prirodnu diversifikaciju i ostvariti druge prednosti koje dolaze s veličinom, a među kojima se ističe spobonost za samostalan nastup na novim (i inozemnim) tržištima? Tabela u Prilogu 3 na kraju dokumenta pokazuje da su hrvatske tvrtke u sektoru profesionalnih i poslovnih usluga još uvijek relativno male, što znači da bi okrupnjavanje i konsolidacija s ciljem povećanja efikasnosti tek trebali uslijediti u ovom sektoru.

Kada se razvoj sektora profesionalnih i poslovnih usluga promatra u svjetlu ekonomске teorije transakcijskih troškova, otvara se uvid u još dvije činjenice koje su od velike važnosti za razvoj politika.

Prvo, trend deindustrijalizacije (u smislu pada udjela prerađivačke industrije u dodanoj vrijednosti) treba interpretirati u svjetlu činjenice da je pritisak na rast efikasnosti u industriji doveo do razbijanja hijerarhijskih odnosa unutar tradicionalne industrijske firme XX st. Pad udjela industrije u BDP-u – trend koji nije hrvatska posebnost već predstavlja pojavu koja je zahvatila cijelu EU i razvijeni svijet – jednim je dijelom posljedica izdvajanja dijelova procesa koji su se nekada odvijali u okviru cjelovitih industrijskih poduzeća u nezavisne i najčešće vlasnički neovisne nove firme koje su klasificirane u drugim sektorima. Čak i holding kompanije koje upravljaju većim brojem industrijskih poduzeća i koncentriraju dio u njima stvorene dodane vrijednosti više nisu klasificirane u sektoru industrije nego u drugim sektorima (npr. u djelatnosti M). Statistički sustavi nisu toliko savršeni da bi mogli registrirati sve promjene i ispravno realocirati BDV takvih kompanija na djelatnosti njihova „izvornog“ nastanka.

Bez obzira na kašnjenje statistike za stvarnošću, s opisanim procesima reorganizacije ekonomске aktivnosti povezan je rast efikasnosti koji omogućuje smanjenje relativne cijene industrijskih proizvoda. Taj proces dovodi do smanjenja udjela industrije u BDV-u i BDP-u. Prema tome, na djelu su dva efekta. Jedan je klasični efekt promjene (pada) relativnih cijena u industrijama u kojima zbog konkurenkcije brzo raste efikasnost. Drugi je efekt reklasifikacije poduzeća i preusmjeravanja ekonomskih transakcija iz organizacijskih hijerarhija poduzeća na nova tržišta i poduzeća koja posluju izvan tradicionalnih djelatnosti, na posve novim tržištima. Tako raste efikasnost – kroz kreaciju novih proizvoda / usluga, poduzeća i tržišta. To nije specifikum prerađivačke industrije, već se odnosi na sve tradicionalne sektore. Na ovome se mjestu vrijedi prisjetiti prikaza na slici 3, koji pokazuje dugoročni pad udjela poljoprivrede, šumarstva i ribarstva, industrije, građevinarstva, trgovine, te prijevoza i skladištenja u BDV. Riječ je o tradicionalnim sektorima u kojima djeluju snažni pritisci na rast efikasnosti i pad relativnih cijena, i u kojima tehnološke i regulatorne promjene dovode do sve većeg oslanjanja na sektor profesionalnih i poslovnih usluga radi kupnje proizvoda i usluga koji su nekada nastajali u okviru starih kompanijskih struktura, ili uopće nisu postojali.

Drugo, firme nisu jedine hijerarhije: sve što je napisano o utjecaju relativnih transakcijskih troškova na organizaciju transakcija na tržištu naspram hijerarhija poduzeća, jednako se odnosi i na najrašireniji oblik hijerarhijske organizacije – na javni sektor u najširem smislu, odnosno na vladin sektor u užem smislu riječi. Tehnološke promjene i promjene preferencija potrošača i građana jednako pogađaju proizvode i usluge koje nudi vlast, kao što pogađaju proizvode i usluge koje nude tradicionalne industrije. Uvijek otporniji na vanjske pritiske i promjene – i u ujek moćniji u smislu mogućnosti donošenja regulacije – vladin se sektor danas suočava s povijesnim izazovom prilagodbe novim tehnologijama i novim potrebama građana. No, taj sektor, za razliku od privatnoga i – u širem smislu, za razliku od svih sektora izloženih djelovanju tr-

žišta, nije rukovođen isključivo logikom povećanja efikasnosti. Ako veća efikasnost znači sužen pristup javnim uslugama, politika koja se vodi načelom šireg pristupa javnim institucijama i uslugama, s pravom će prepostaviti širinu pristupa povećanoj efikasnosti.¹⁵ Međutim moguće je i da neka snažna interesna skupina (npr. administracija i/ili politokracija) blokira zahtjev za povećanjem efikasnosti. Zbog toga se *outsourcing*, kao legitimna i normalna, dapače, neizbjegljiva metoda povećanja efikasnosti u privatnom sektoru, u vladinom sektoru može suočiti s neprestočivim preprekama političke naravi.

Unatoč tome, i uz dužnu pažnju prema kriteriju kvalitete i lakoće pristupa javnim institucijama i uslugama, nove tehnologije otvaraju silan prostor za unaprijeđenje funkciranja vladina sektora. Njegovo veće oslanjanje na vanjske pružatelje usluga (uz nužno unaprijeđenu kontrolu kvalitete i cijena te korupcije u javnim nabavama) neizravno će ojačati sektor profesionalnih i poslovnih usluga i pomoći poduzećima iz tog sektora da ponude bolje, jeftinije i inovativnije proizvode i usluge kupcima iz privatnog sektora te postignu ekonomije obujma. To može povećati produktivnost u cjelokupnome gospodarstvu kroz efekte prelijevanja. Riječ je o činjenici koja je od posebne važnosti za javni sektor koji ima dominantan položaj u nekim od najproduljivijih djelatnosti u kojima će se vjerojatno koncentrirati rast u budućnosti – prvenstveno u zdravstvu i obrazovanju.

---

¹⁵ Na primjer, ako internetizacija i s njom povezane uštede znače manji broj ljudi koji će pružati javne usluge tradicionalnim kanalima u zemlji u kojoj se ni polovica populacije ne služi Internetom, povećana efikasnost može dovesti do pada kvalitete i suženog pristupa javnim uslugama za većinu građana.

Preporuke za razvoj javnih politika

Svrha ovoga izvještaja bila je pružiti prve uvide – analitičke podloge – o sektoru profesionalnih i poslovnih usluga u Hrvatskoj. Riječ je o analizi, a ne o razrađenim politikama. Razvoj politika tek treba uslijediti.

Razvoj i razrada politika je proces. Osobito kada se neka politika razvija prvi put, kao što je slučaj sa sektorom profesionalnih i poslovnih usluga. Kreatori politike u takvim uvjetima ne mogu imati dovoljno informacija na temelju kojih bi primjenom nekog teorijskog modela ili jednostavnim kopiranjem najbolje prakse mogli brzo osmisliti i provesti dobru politiku. Razvoj politika treba se odvijati kao usporedni proces učenja i usklađivanja kroz eksperimente (pokusaje i pogreške). U toku tog procesa teži se ekstrakciji najbolje prakse iz pojedinačnih uspješnih slučajeva, uz kontinuirani dijalog s poslovnom zajednicom i stalno unaprijeđenje statističke i analitičke osnovice za zaključivanje, oblikovanje, nadzor i evaluaciju politika.

Preporuke za budući rad na razvoju javnih politika i mjera za razvoj sektora profesionalnih i poslovnih usluga grupirane su u pet skupina: (1) statističke preporuke, (2) preporuke za dodatne (permanentne) analize, (3) preporuke za horizontalne mjere, (4) preporuke za ciljane (sektorske) vladine mjere, (5) preporuke za dijalog s poslovnom zajednicom.

Statističke preporuke

- Detaljnija razrada primjenjene klasifikacije djelatnosti NKD (NACE rev. 2)
NKD sadrži detaljniju klasifikaciju od one koja je u primjeni u strukturnim poslovnim statistikama, pa se preporuča primijena najrazrađenije moguće klasifikacije na razini 4 znamenke NKD.
- Daljnji razvoj strukturnih poslovnih statistika
Strukturne poslovne statistike trebaju se razvijati tako da se angažirani resursi i ostvarena BDV u poduzećima dijeli na djelatnosti stvarnog angažmana, bez obzira na formalnu klasifikaciju poduzeća. Ovo je osobito važno za jasnije definiranje djelatnosti poslovnog savjetovanja.
- Usklađivanje NKD i statistike odnosa s inozemstvom
Klasifikacija koja se primjenjuje u statistici platne bilance samo je manjim dijelom uskladjena s NKD, te je potrebno težiti maksimalno mogućem usklađivanju sustava klasifikacije transakcija između statistike platne bilance i strukturnih poslovnih statistika.

Analitičke preporuke

- Preporuča se jednom godišnje, nakon objave konačnih strukturnih poslovnih statistika, provesti redovitu analizu sektora prema analitičkom obrascu koji je prikazan u ovoj analizi, s prvenstvenim ciljem provjere glavnih zaključaka.
- Preporuča se provesti dubinsku analizu faktora rasta produktivnosti i identifikacije prepreka razvoju poduzeća ocjenom proizvodne funkcije na razini poduzeća i spajanjem s anketnim rezultatima prema ICS (engl. Investment Climate Survey) metodi Svjetske banke. Evenutalna primjena ove metode treba se iskoristiti kako bi se kroz anketu utvrdili ključni sektori – kupci proizvoda i usluga sektora profesionalnih i poslovnih usluga, a ako to neće biti moguće, najvažnije naručitelje treba identificirati u dijalušu s industrijom (vidjeti niže u nastavku).

- Preporuča se provesti dubinsku komparativnu analizu regulacije prema metodi PMR (engl. Product Market Regulation) OECD-a.¹⁶
- Preporuča se izrada profila – studija slučaja pojedinih firmi. Arbitrarno se može odabrat i nekoliko poduzeća spremnih na suradnju, po mogućnosti segmentirano (tako da se u uzorku nađu npr. tvrtke u stranom i tvrtke u domaćem vlasništvu) gdje će se metodom analize finansijskih podataka i intervjua obraditi povijest rasta kompanija i identificirati ključni faktori uspjeha i neuspjeha te prepreke.

Preporuke za razvoj horizontalnih mjeru

Najvažnije horizontalne mjerne su poticanje konkurenčije, uklanjanje regulacijskih barijera i ublažavanje finansijskih ograničenja:

- Preporuča se da se pri razvoju politika poticanja konkurenčije i uklanjanja regulacijskih prepreka koje se odnose na cijelokupno gospodarstvo (npr. implementacija metodologije Standard Cost Model-a, regulatorne giljotine i procjene učinaka propisa, RIA-e) posebna pažnja posveti specifičnostima sektora profesionalnih i poslovnih usluga u kojem tvrtke zbog male veličine (izostanak ekonomije obujma) i velike specijalizacije teško podnose regulatorne troškove. Pogodnosti za manje tvrtke iz sektora moguće je ostvariti kroz, na primjer (navodi u nastavku nipošto ne iscrpljuju mogućnosti):
  - pružanje besplatne pravne pomoći (dodjelom vaučera ili nekim drugim načinom) u pripremi i provedbi sporova poput prisilne naplate, pred AZTN-om ili protiv odluka vladinih organa i regulatora pred upravnim sudom;
  - uspostava informacijskog servisa – tržišta rada putem kojeg će manje firme iz ovog sektora imati besplatan pristup kvalitetnim i profesionalno obrađenim informacijama o kandidatima za stručne poslove uz mogućnost praćenja talenata još za njihova studija.
  - uspostavu poslovne potpore za samozaposlene (iako treba poticati okrupnjavanje i konsolidaciju, samozapošljavanje će uvijek predstavljati važan oblik ulaska na tržište u sektoru profesionalnih i poslovnih usluga).
- Preporuča se pri razvoju općih politika usmjerenih otklanjanju finansijskih ograničenja posvetiti posebnu pažnju specifičnostima sektora profesionalnih i poslovnih usluga, osobito kroz:
  - poticanje i olakšavanje korištenja EU fondova;
  - olakšavanje pristupa rizičnom kapitalu.

¹⁶ Zadnja takva analiza provedena je 2008. godine (De Rosa i dr., 2009).

Preporuke za razvoj ciljanih (sektorskih) vladinih mjera

Ciljane (sektorske) vladine mjere mogu se podijeliti u dvije velike skupine:

- Preporuča se identifikacija mjera reformi u javnom sektoru koje posredno mogu imati pozitivan učinak na razvoj sektora profesionalnih i poslovnih usluga. Odnose se na sve reforme čiji je krajnji cilj povećanje ukupne produktivnosti, kao na primjer:
  - privatizacija (npr. privatizacija APIS-a i/ili FINA-e imat će pozitivan učinak na rast produktivnosti u ICT sektoru; privatizacija i outsourcing u dijelu komunalnih javnih usluga imat će učinak na rast produktivnosti u sektoru administrativnih i ostalih poslovnih usluga, a mogla bi proizvesti i uzgredne pozitivne efekte poput profesionalizacije, depolitizacije i smanjenja distorzija na tržištu rada);
  - reforme u sektorima obrazovanja i zdravstva (riječ je o dugoročno rastućim sektorima u kojima postoji velik prostor za rast i razvoj kroz prožimanje s privatnim ponuđačima usluga).

Pri izvedbi reformi koje imaju izravne i neizravne učinke na sektor profesionalnih i poslovnih usluga potrebno je voditi računa o učincima na konsolidaciju i okrupnjavanje, s obzirom na razmjerne malu veličinu poduzeća na hrvatskom tržištu.

- Preporuča se pregled i evaluacija iskustava politike prema sektoru profesionalnih i poslovnih usluga u razvijenim zemljama te testiranje mjera izravne intervencije čiji je cilj otklanjanje tržišnih neuspjeha, kao na primjer (navodi ne iscrpljuju mogućnosti):
  - „vaučeri za rast“ pomoći kojih poduzeća mogu plaćati narudžbe od poduzeća iz sektora profesionalnih i poslovnih usluga (britanski model);
  - poticanje razvoja klastera u kreativnim industrijama.

Preporuke za dijalog s poslovnom zajednicom

Razvoj politike mora počivati na dijalogu s industrijom, koji se može podijeliti na dvije faze:

- Prethodni dijalog – konzultacije u fazi razvoja politika
- Kontinuirani dijalog – konzultacije u fazi provedbe radi osiguranja povratne informacije o učincima, s ciljem unaprjeđenja politika.

Provjeta prethodnog dijaloga – konzultacija preporuča se kroz tri faze:

1. Faza („kick-off“): prezentacija analize zainteresiranim dionicima uz poziv na davanje prethodnih mišljenja / prijedloga o razvoju politika. Na temelju dodatnih analiza i za-primljenih mišljenja / prijedloga oblikuje se podloga za:
2. Faza: početak dijaloga o politici na temelju detaljnijeg opisa pristupa razvoju politika uz prezentaciju upitnika za pružatelje i korisnike usluga sektora profesionalnih i poslovnih usluga. Upitnik mora pokriti područja za koja standardni statistički izvori ne daju dovoljno informacija, posebno: (1) glavne sektore – naručitelje takvih usluga, (2) veze s obrazovnim sustavom i tržištem rada. Potom se provodi upitnik, analiziraju se rezultati, integriraju se svi analitički rezultati i iskustva iz prve faze te dijalog s industrijom prelazi u narednu fazu:
3. Faza: prezentacija i rasprava o konačnom prijedlogu politika i mjera prije konačnog usvajanja.

Literatura

De Rosa, D., A. M. Boromisa, S. Mađarević Šujster i V. Šonje (2009): „Barriers to Competition in Croatia: The Role of Government Regulation“ The World Bank Policy Research Working Paper No. 5100.

Craige, R. (1937): „The Nature of the Firm“ *Economica* 16(4): 386-405.

Copenhagen Economics (2013): „Barriers to productivity growth in business services“ Background Report prepared for Danish Productivity Commission.

Državni zavod za statistiku RH, razne rubrike

Eurostat, rubrike nacionalni računi, anketa o radnoj snazi i strukturne poslovne statistike

Professional and Business Services Group (2013): „Seizing the Opportunities for Growth.“

HM government (2013): „Growth is Our Business: A Strategy for Professional and Business Services.“

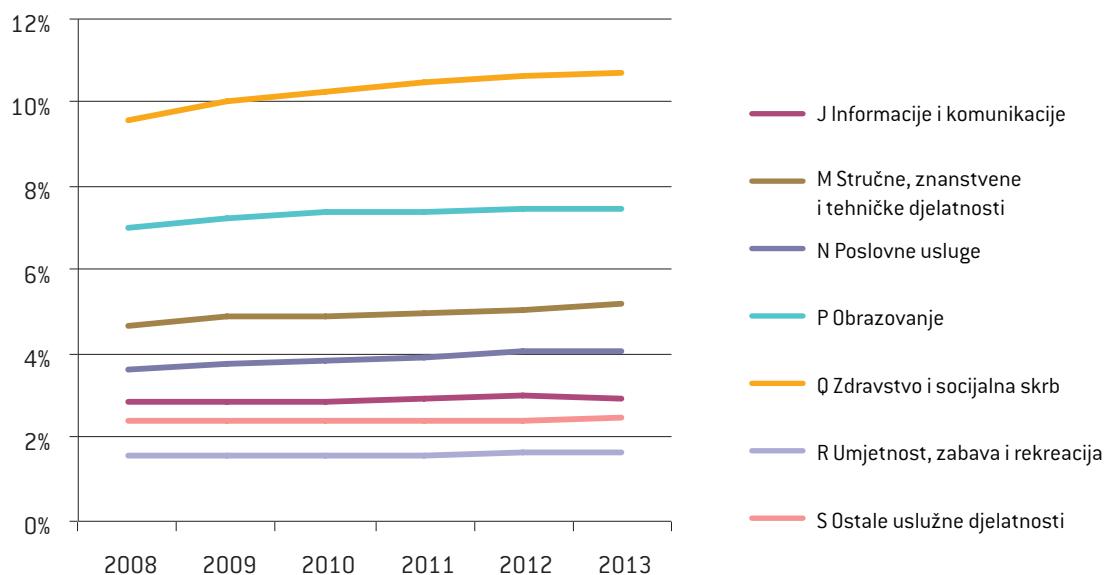
Yarrow, G. i C. Decker (2012): „Assessing the economic significance of professional and legal services sector in the European Union.“ Regulatory Policy Institute.

Prilog 1. Analiza na temelju ankete o radnoj snazi i problem klasifikacije djelatnosti

Jedan od mogućih statističkih izvora za analizu je anketa o radnoj snazi. Provodi se prema istoj metodologiji na teritoriju cijele EU. Zaposleni se – prema iskazima koje daju u anketama, klasificiraju u sektore prema šiframa NKD-a. Podaci su usporedivi među državama članicama EU. Međutim, s ovim je statističkim izvorom povezano nekoliko problema. Prvo, zaposleni se klasificiraju u sektore odnosno djelatnosti prema subjektivnim iskazima, što uključuje potencijalno značajnu pogrešku subjektivnosti. Drugo, podaci se konstruiraju na temelju uzorka koji nije stratificiran s ciljem da bude reprezentativan na razini pojedinih djelatnosti. Procjene broja zaposlenih na razini djelatnosti koje obuhvaćaju manji broj zaposlenih zbog toga nisu pouzданe. O ovim je ograničenjima potrebno voditi računa pri izvođenju zaključaka na temelju podataka iz ankete o radnoj snazi.

Ukupan broj zaposlenih u EU 28 se od početka krize 2008. do kraja 2013. smanjio s 219 na 212,7 milijuna ili za 2,9%. U isto vrijeme, broj zaposlenih u najšire definiranom sektoru profesionalnih i poslovnih usluga (s uključenim ICT, obrazovanjem i zdravstvom) povećao se sa 69,2 na 73,3 milijuna ili za 5,8% i nalazi se na povijesnom maksimumu unatoč krizi. Slika A.1 pokazuje da zdravstvo i socijalna skrb, obrazovanje, stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti te poslovne usluge bilježe primjetan porast udjela u ukupnom broju zaposlenih u EU 28. ICT; umjetnost, zabava i rekreacija te ostale uslužne djelatnosti bilježe približno stalne udjele.

Slika A.1 Udjel sektora profesionalnih i poslovnih usluga u ukupnom broju zaposlenih u EU 28

Izvor: Eurostat, Labor Force Survey, vlastiti izračuni

Tablica A.1 pokazuje da je u uže definiranom sektoru profesionalnih i poslovnih usluga (bez obrazovanja, zdravstva i ICT-a) u Hrvatskoj zaposleno 9,8% od ukupnog broja zaposlenih. U EU 28 u tako definiranom sektoru stručnih i poslovnih usluga zaposleno je 13,4% od ukupnoga broja, ili 3,6 postotnih bodova više nego u Hrvatskoj. Prirogi li se tome i ICT sektor (šira definicija), u ovim je sektorima u Hrvatskoj zaposleno 12,2% od ukupnoga broja zaposlenih, a u EU

28 16,3%. Razlika iznosi 4,1 postotna boda. S uključenim obrazovanjem i zdravstvom udjel u Hrvatskoj iznosi 25,6% naspram 34,5% u EU 28. Najuža definicija koja obuhvaća samo područja djelatnosti M i N (stručne usluge i administrativne i pomoćne usluge) u Hrvatskoj zapošljava 6% zaposlenih, dok udjel za EU 28 iznosi 9,3% (razlika je 3,3 postotna boda). Najveće razlike u strukturi zaposlenih između Hrvatske i EU 28 postoje u zdravstvu i socijalnoj skrbi, poslovnim uslugama, stručnim, znanstvenim i tehničkim djelatnostima te u nešto manjoj mjeri u obrazovanju, ICT-u i ostalim uslužnim djelatnostima. U umjetnosti, zabavi i rekreaciji Hrvatska je već dostigla pa i presegla udjel koji je tipičan za strukturu EU 28:

Tablica A.1 Udjeli sektora profesionalnih i poslovnih usluga prema zaposlenima i realnoj BDV-i prema zadnjim raspoloživim podacima

NKD	Naziv područja	Zaposleni	Udjel u	Udjel u	Razlika	Udjel u	Udjel u	Razlika	Relativna	Relativna produktivnost EU28
		000	zaposlenima RH	zaposlenima EU 28	udjela EU28-RH	realnoj BDV RH	realnoj BDV EU28	udjela EU28-RH	produtivnost HR	
		1	2	3	4=3-2	5	6	7=6-5	8=5/2	9=6/3
J	Informacije i komunikacije	36.2	2.4%	2.9%	0.5%	4.7%	4.8%	0.1%	1.96	1.66
M	Stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti (stručne usluge)	61.3	4.1%	5.2%	1.1%	6.1%	5.4%	-0.7%	1.49	1.04
N	Administrativne i pomoćne uslužne djelatnosti (poslovne usluge)	29.0	1.9%	4.1%	2.2%	2.1%	4.2%	2.1%	1.11	1.02
P	Obrazovanje	98.9	6.6%	7.5%	0.9%	4.8%	5.3%	0.5%	0.73	0.71
Q	Zdravstvo i socijalna skrb	101.2	6.8%	10.7%	3.9%	4.9%	7.5%	2.6%	0.72	0.70
R	Umjetnost, zabava i rekreacija	25.4	1.7%	1.6%	-0.1%	1.5%	1.3%	-0.2%	0.88	0.81
S	Ostale uslužne djelatnosti	32.0	2.1%	2.5%	0.4%	1.4%	1.5%	0.1%	0.67	0.60
	UKUPNO (najšira definicija)	384.0	25.6%	34.5%	8.9%	25.5%	30.0%	4.5%	1.00	0.87
J,M,N, R,S	Sektor bez obrazovanja i zdravstva	183.9	12.2%	16.3%	4.1%	15.8%	17.2%	1.4%	1.30	1.06
M,N, R,S	Sektor bez obrazovanja, zdravstva i ICT-a	147.7	9.8%	13.4%	3.6%	11.1%	12.4%	1.3%	1.13	0.93
M,N	Stručne i poslovne usluge	90.3	6.0%	9.3%	3.3%	8.2%	9.6%	1.4%	1.37	1.03

Napomena: Svi podaci o zaposlenosti za 2013., a za BDV za 2012. Izvor: Eurostat, DZS, vlastiti izračuni

Dakle, ako će se Hrvatska i dalje razvijati – a za očekivati je da će razvojni proces dovesti do strukturne konvergencije gospodarske strukture prema tipičnoj strukturi za EU 28, vjerojatno će se najveći broj novih radnih mesta otvarati upravo u ovim djelatnostima.

Kada je riječ o realnoj bruto dodanoj vrijednosti, strukturne razlike između Hrvatske i EU 28 manje su nego kod broja zaposlenih.¹⁷ To je naročito vidljivo za stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti (M), kod kojih je ranije prikazana analiza bruto dodane vrijednosti pokazala neobično visok udjel među pet najvećih u EU 28. Tablica A.1 pokazuje da je udjel područja djelatnosti M u realnoj BDV veći od prosjeka za EU 28, tako da taj sektor s 4,1% ukupno zaposlenih (što je značajno ispod podataka za EU 28) ostvaruje 6,1% udjela u realnoj BDV (znatno iznad EU 28).

¹⁷ Zbog toga je i relativno mjerena produktivnost (kao omjer udjela u realnoj BDV-i i zaposlenosti) veća u Hrvatskoj nego u EU 28.

Na taj način djelatnost M postiže relativnu produktivnost koja je za 43,3% veća nego na razini cijele EU, što nije moguće i takav rezultat treba uzeti s velikom dozom rezerve.¹⁸ Zbog toga se analiza nastavlja pregledom udjela prema broju zaposlenih. Ti su podaci pogodni i zbog toga što se povlače iz istog izvora (Eurostat, Anketa o radnoj snazi) i omogućuju detaljan uvid u strukturu djelatnosti prema skupinama (dvije znamenke NKD).

Statistički klasifikacijski problem može se pojaviti zbog sljedećih razloga:

1. *Problem registracije*: poduzeće se ne bavi profesionalnim ili poslovnim uslugama za koje je registrirano ili se poduzeće bavi profesionalnim ili poslovnim uslugama za koje nije registrirano.
2. *Problem stvarne aktivnosti*: poduzeće se bavi profesionalnim ili poslovnim uslugama za koje je registrirano, no na njegove finansijske pokazatelje presudno utječe finansijski tokovi i računovodstvene politike unutar korporativne grupe, koji nemaju neposredne veze s klasificiranom djelatnošću.
3. *Problem karaktera aktivnosti*: neke od aktivnosti koje su prema NKD 2007 klasificirane u područja djelatnosti J, M, N, P, Q, R i S zapravo nemaju narav profesionalnih i poslovnih usluga.

Problemi (1) i (2) prisutni su u Hrvatskoj statistici i uglavnom utječu na statistiku BDV-i odnosno BDP-a. Problem se rješava postupno, zavisno o metodološkoj i kvalitativnoj evoluciji statistike. Prema ranijim metodologijama SNA1993 / ESA1995 poduzeća su se klasificirala u statističkom poslovnom registru prema glavnoj djelatnosti koju poduzeće obavlja, tako da se njegove druge aktivnosti nisu alocirale na sektore stvarne aktivnosti. Metodologije SNA2008 / ESA2010 uvode razlikovanje holding kompanija i kompanija-sjedišta pomoću kojeg se finansijske aktivnosti (razred 64) odvajaju od upravljačkih aktivnosti (razred 70). U pripremi je projekt FRIBS koji će sve značajne korporacije razbiti prema konceptu „poduzeća“ – fiktivne statističke jedinice koja zavisi o stvarnoj aktivnosti koju obavlja i prema kojoj će se vršiti sektorska klasifikacija. Veoma mali broj članica EU sastavlja statistike sukladno ovom principu, tako da se potpuna usporedivost i točnost klasifikacija ne može očekivati još nekoliko godina.

Kada je riječ o trećem problemu – problemu definicije karaktera aktivnosti, u praksi se koristi nekoliko različitih klasifikacijskih sustava. Jedinstvena metodologija ne postoji. Prema Copenhagen Economics (2013) - koji je udjel sektora profesionalnih i poslovnih usluga u BDV-i Danske procijenio na 9% - sektor obuhvaća profesionalne usluge (odvjetnici, računovođe i revizori, poslovni savjetnici i sl.) i tehničke usluge (arhitekti, inženjeri i sl.) koje se smatraju uslugama s visokim sadržajem znanja, a koje odgovaraju području djelatnosti M nacionalne klasifikacije djelatnosti, te operativne usluge s nižim sadržajem znanja (npr. usluge čišćenja, turističkih agencija i sl.), koje odgovaraju području djelatnosti N. Britanska Professional and Business Services Business Group - PBSG (2013) - koja je udjel sektora u bruto dodanoj vrijednosti i zaposlenosti Velike Britanije procijenila na 13% - koristi korigiranu definiciju koja uključuje i računalne i informacijske usluge (ne uključuje telekomunikacije te filmsku i medijsku industriju), ali isključuje veterinarske djelatnosti (koje su klasificirane u područje djelatnosti M), putničke agencije i tourooperatere (područje N), zaštitne i istražne djelatnosti (N), te upravljanje i održavanje zgrada i krajolika (N). I danska i britanska definicija isključuju obrazovne i zdravstvene djelatnosti kao i djelatnosti klasificirane u sport, zabavu i rekreaciju te ostale usluge.

¹⁸ Uvid u podatke FINA-e o 10 najvećih poduzeća klasificiranih u pojedine djelatnosti pokazuje problem klasifikacije. Krovne holding kompanije nekih među najvećim hrvatskim korporacijama registrirane su u djelatnosti M70 – Upravljačke djelatnosti; savjetovanje u vezi s upravljanjem. U takvim holding kompanijama u pravilu je zaposlen manji broj ljudi koji se uglavnom zaista bave tom djelatnošću. Međutim, kada je riječ o finansijskim podacima koji se koriste pri obraćunu BDV, oni mogu uvelike nadrastati vrijednosti aktivnosti upravljanja i savjetovanja članica korporativne grupacije i dovesti do precijenosti BDV-a u toj djelatnosti.

Eurostat koristi treću klasifikaciju sektora usluga čiji je cilj razlučiti uslužne djelatnosti prema sadržaju znanja. Tablica A.2 pokazuje korespondenciju između klasifikacije usluga Eurostata, NKD-a i definicija Copenhagen Economics i PBSG:

Tablica A.2 Korespondencija različitih klasifikacijskih sustava

	NACE R2	COPENHAGEN DEFINICIJA	PBSG DEFINICIJA	STRUKTURNЕ POSLOVNE STATISTIKE
	50 Voden prijevoz			
	51 Zračni prijevoz			
Tržišne usluge intenzivne znanjem [engl. Knowledge intensive market services]	69 Pravne i računovodstvene djelatnosti	X	X	X
	70 Upravljačke djelatnosti; savjetovanje u vezi s upravljanjem	X	X	X
	71 Arhitektonске djelatnosti i inženjerstvo; tehničko ispitivanje i analiza	X	X	X
	73 Promidžba [reklama i propaganda] i istraživanje tržišta	X	X	X
	74 Ostale stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti	X	X	X
	78 Djelatnosti zapošljavanja	X	X	X
	80 Zaštitne i istražne djelatnosti	X		X
High Tech usluge intenzivne znanjem [engl. High Tech knowledge intensive services]	59 Proizvodnja filmova, videofilmova i televizijskog programa, djelatnosti snimanja zvučnih zapisa i izdavanja glazbenih zapisa			X
	60 Emitiranje programa			X
	61 Telekomunikacije			X
	62 Računalno programiranje, savjetovanje i djelatnosti povezane s njima		X	X
	63 Informacijske uslužne djelatnosti		X	X
Usluge intenzivne znanjem [engl. Knowledge intensive services, KIS]	72 Znanstveno istraživanje i razvoj	X	X	X
	64 Finansijske uslužne djelatnosti, osim osiguranja i mirovinskih fondova			
	65 Osiguranje, reosiguranje i mirovinski fondovi, osim obveznog mirovinskog osiguranja			
	66 Pomoćne djelatnosti kod finansijskih usluga, osiguranja i reosiguranja			
	58 Izdavačke djelatnosti			
	75 Veterinarske djelatnosti	X		X
	84 Javna uprava i obrana, obavezno osiguranje			
Ostale usluge intenzivne znanjem [engl. Other knowledge intensive services]	85 Obrazovanje			
	86 Djelatnosti zdravstvene zaštite			
	87 Djelatnosti socijalne skrbi sa smještajem			
	88 Djelatnosti socijalne skrbi bez smještaja			
	89 #N/A			
	90 Kreativne, umjetničke i zabavne djelatnosti			
	91 Knjižnice, arhivi, muzeji i ostale kulturne djelatnosti			
	92 Djelatnosti kockanja i kladenja			
	93 Sportske djelatnosti te zabavne i rekreativske djelatnosti			
	45 Trgovina na veliko i malo motornim vozilima i motociklima			
	46 Trgovina na veliko, osim trgovine motornim vozilima i motociklima			
	47 Trgovina na malo, osim trgovine motornim vozilima i motociklima			
	49 Kopneni prijevoz i cjevovodni transport			
	52 Skladištenje i prateće djelatnosti u prijevozu			
Tržišne usluge s manjim sadržajem znanja [engl. Less knowledge intensive market services]	55 Smještaj			
	56 Djelatnosti pripreme hrane i posluživanja pića			
Usluge manje intenzivne znanjem [engl. Less knowledge intensive services, LKIS]	68 Poslovanje nekretninama			
	77 Djelatnosti iznajmljivanja i davanja u zakup (leasing)		X	
	79 Putničke agencije, organizatori putovanja [turoperatori] i ostale rezervacijske usluge te djelatnosti povezane s njima			X
	81 Usluge u vezi s upravljanjem i održavanjem zgrada te djelatnosti uređenja i održavanja krajolika			X
	82 Uredske administrativne i pomoćne djelatnosti te ostale poslovne pomoćne djelatnosti		X	
	95 Popravak računala i predmeta za osobnu uporabu i kućanstvo			X
Ostale usluge s manjim sadržajem znanja [engl. Other less knowledge intensive services]	53 Poštanske i kurirske djelatnosti			
	94 Djelatnosti klanskih organizacija			
	96 Ostale osobne uslužne djelatnosti			
	97 Djelatnosti kućanstava koja zapošljavaju poslugu			
	98 Djelatnosti privatnih kućanstava proizvođača			
	99 Djelatnosti izvanterritorialnih organizacija i tijela			

Veoma je teško povući jasnu granicu između stručnih i profesionalnih usluga i ostalog gospodarstva. Neizbjježno se nameću konvencije. Stoga se u nastavku prvo koristi definicija obuhvata PBSG-a, ali se analiza proširuje i na druge djelatnosti.

Tablica A.3 prikazuje udjele zaposlenih u sektorima profesionalnih i poslovnih usluga u ukupnom broju zaposlenih za Hrvatsku i odabrane države članice EU 2013. Za usporedbu su odabrane dvije velike i razvijene članice (Velika Britanija i Njemačka), tri manje razvijene članice (Danska, Belgija i Austrija) te tri članice iz Nove Europe (Slovenija, Češka i Mađarska).

Računalno programiranje i savjetovanje

S 0,8% zaposlenih u ovoj djelatnosti Hrvatska zaostaje za prosjekom EU koji iznosi 1,3%. Taj prosjek je tipičan za cijelu srednju Europu, bez obzira na razinu razvijenosti, tako da se sličan udjel susreće u Austriji i Njemačkoj, kao i u Sloveniji, Mađarskoj i Češkoj. Belgija (1,6%), Velika Britanija (2%) i napose Danska (2,4%) imaju puno veće udjele zaposlenih u ovoj djelatnosti.

Informacijske uslužne djelatnosti

Riječ je o malom sektoru s malim razlikama udjela među državama članicama (0,1%-0,3%).

Pravne i računovodstvene djelatnosti

S 1,5% zaposlenih u pravnim i računovodstvenim djelatnostima Hrvatska se smješta u blizinu europskoga prosjeka. Pri tumačenju ovog podatka potreban je velik oprez. Vrlo razvijene i uređene države članice koje su poznate po prijateljskoj poslovnoj klimi imaju niže udjele zaposlenih u ovim djelatnostima (npr. Danska 1,3%), a države s velikim administrativnim barijerama i nepouzdanim pravosuđem s juga Europe imaju izrazito visoke udjele (Malta 2,3%, Italija 2,5% i Grčka 2,7%). Velika Britanija koja je zbog uloge Londonskog Citya svjetsko središte pravnih i računovodstvenih usluga, ima tek malo veći udjel od Hrvatske (1,7%). Stoga bi razmjerno velika alokacija aktivnosti u ovom sektoru u odnosu na dostignuti stupanj razvoja mogla odražavati neefikasnosti, a ne potencijale.

Upravljačke djelatnosti i savjetovanje u vezi s upravljanjem

Uz samo 0,2% zaposlenih u ovim djelnostima Hrvatska znatno zaostaje za europskim prosjekom od 0,7%. Među članicama EU postoje veoma velike razlike u rasporedu ljudi u ovim aktivnostima. Ne iznenađuje da prednjači Velika Britanija (1,5%) s Londonom kao svjetskim centrom *management consultinga* i važnom lokacijom sjedišta globalnih kompanija, osobito u finansijskom sektoru. Iako niti jedna druga članica EU nema udjel ni blizu britanskome, iznad prosjeka odskaču Belgija i Austrija, dok Češka (0,1%) u ovim aktivnostima ima udjel koji je niži i od hrvatskoga.

Arhitektonske djelatnosti i inženjerstvo te tehničko savjetovanje

S 1% udjela Hrvatska ne zaostaje jako za EU (1,3%). Hrvatski je udjel znatno veći od mađarskoga i malo manji od udjela u Sloveniji i Češkoj, a ne zaostaje mnogo za Belgijom (1,1%), Njemačkom i Danskom (1,4%). Veće udjele među promatranih državama članicama imaju Velika Britanija (1,6%) i Austrija (1,7%).

Znanstvena istraživanja i razvoj

S 0,2% udjela Hrvatska je na začelju EU (zajedno s Rumunjskom koja nije prikazana u tablici). Najbliže su Mađarska i Velika Britanija (0,3%), dok druge promatrane države članice bilježe udjele od 0,4%, osim Njemačke s 0,5%.

Tablica A.3 Udjeli djelatnosti prema broju zaposlenih

		HRV	EU28	SLO	CZ	HUN	UK	GER	BL	AT	DK
J62	Računalno programiranje i savjetovanje	0.8%	1.3%	1.3%	1.4%	1.2%	2.0%	1.3%	1.6%	1.3%	2.4%
J63	Informacijske uslužne djelatnosti	0.3%	0.2%	0.1%	0.2%	0.3%	0.1%	0.1%	0.2%	0.3%	0.1%
M69	Pravne i računovodstvene djelatnosti	1.5%	1.6%	1.4%	1.5%	1.7%	1.7%	1.5%	1.6%	1.5%	1.3%
M70	Upravljačke djelatnosti i savjetovanje u vezi s upravljanjem	0.2%	0.7%	0.5%	0.1%	0.4%	1.5%	0.6%	0.8%	0.8%	0.5%
M71	Athitektonске djelatnosti i inženjerstvo, te tehničko savjetovanje	1.0%	1.3%	1.4%	1.2%	0.4%	1.6%	1.4%	1.1%	1.7%	1.4%
M72	Znanstveno istraživanje i razvoj	0.2%	0.4%	0.4%	0.4%	0.3%	0.3%	0.5%	0.4%	0.4%	0.4%
M73	Promidžba i istraživanje tržišta	0.4%	0.5%	0.3%	0.6%	0.3%	0.6%	0.4%	0.4%	0.5%	0.6%
M74	Ostale stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti	0.5%	0.6%	0.5%	0.5%	0.5%	0.8%	0.7%	0.5%	0.5%	0.6%
N77	Djelatnosti iznajmljivanja i leasinga*	0.1%	0.2%	0.1%	0.1%	0.1%	0.4%	0.2%	0.3%	0.2%	0.2%
N78	Djelatnosti zapošljavanja	0.1%	0.4%	0.1%	0.2%	0.2%	0.7%	0.9%	1.6%	0.2%	0.6%
N82	Uredske i ostale administrativne i pomoćne djelatnosti	0.1%	0.7%	0.1%	0.3%	0.5%	0.6%	1.1%	0.8%	0.3%	0.4%
UKUPNO - PBSG		5.4%	7.9%	6.3%	6.3%	5.9%	10.4%	8.8%	9.1%	7.7%	8.5%
M75	Veterinarske usluge	0.2%	0.1%	0.1%	0.1%	0.2%	0.2%	0.1%	0.1%	0.2%	0.1%
N79	Putničke agencije i touroperateri	0.1%	0.3%	0.5%	0.3%	0.2%	0.4%	0.4%	0.3%	0.4%	0.2%
N80	Zaštitne i istražne djelatnosti	0.8%	0.6%	0.5%	0.7%	1.3%	0.6%	0.3%	0.4%	0.3%	0.2%
N81	Upravljanje i održavanje zgrada i krajolika	0.7%	1.8%	1.2%	1.0%	1.3%	1.9%	2.6%	2.4%	1.7%	1.8%
M+N	UKUPNO - COPENHAGEN ECONOMICS	6.0%	9.3%	7.1%	6.9%	7.4%	11.4%	10.8%	10.6%	8.8%	8.4%
M+N+											
J62+	COPENHAGEN ECONOMICS + J62 + J63	7.2%	10.8%	8.5%	8.5%	8.9%	13.5%	12.2%	12.3%	10.4%	10.9%
J63											
J58	Izdavačke djelatnosti	0.4%	0.5%	0.5%	0.4%	0.4%	0.6%	1.0%	0.3%	0.4%	0.6%
J59	Proizvodnja filmova, videa i TV, snimanje i izdavanje zapisa	0.1%	0.2%	0.1%	0.1%	0.2%	0.4%	0.2%	0.3%	0.2%	0.3%
J60	Emitiranje programa	0.4%	0.2%	0.4%	0.2%	0.2%	0.3%	0.1%	0.2%	0.2%	0.4%
J61	Telekomunikacije	0.5%	0.5%	0.8%	0.6%	0.6%	0.6%	0.2%	0.6%	0.5%	0.4%
R90	Kreativne, umjetničke i zabavne aktivnosti	0.4%	0.5%	0.7%	0.4%	0.5%	0.5%	0.5%	0.4%	0.6%	0.5%
R91	Knjižnice, arhivi, muzeji i ostale kulturne djelatnosti	0.4%	0.3%	0.6%	0.5%	0.4%	0.3%	0.2%	0.3%	0.2%	0.7%
R93	Sportske, zabavne i rekreacijske aktivnosti	0.5%	0.7%	0.5%	0.5%	0.5%	1.2%	0.5%	0.5%	0.7%	1.1%
S94	Djelatnosti članskih organizacija	0.5%	0.9%	0.3%	0.3%	0.4%	0.9%	1.2%	0.8%	1.0%	1.5%
S95	Popravak računala i predmeta za osobnu uporabu	0.2%	0.2%	0.2%	0.4%	0.3%	0.3%	0.2%	0.1%	0.1%	0.2%
S96	Ostale osobne uslužne djelatnosti	1.2%	1.4%	1.1%	1.2%	1.4%	1.4%	1.5%	1.3%	1.4%	0.8%
SVEUKUPNO		11.7%	16.1%	13.7%	13.0%	13.7%	20.0%	17.8%	17.2%	15.7%	17.4%

*Samo operativni leasing. Financijske leasing kuće nisu uključene.

Izvor: Eurostat, Anketa o radnoj snazi, vlastiti izračuni¹⁹

Promidžba i istraživanje tržišta

S 0,5% ukupno zaposlenih u ovim djelnostima Hrvatska nije daleko od europskog prosjeka. Slovenija i Mađarska imaju manje udjele a Češka veći (jednak prosjeku EU). Njemačka i Belgija imaju jednake udjele kao Hrvatska.

Ostale stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti

Razlike među državama članicama su relativno male (Hrvatska i sve članice iz Nove Europe imaju isti udjel od 0,5%), a odsakaču jedino Njemačka s 0,7% i Velika Britanija s 0,8%.

¹⁹ Razlika između ukupnog podatka za Hrvatsku od 11,7% u tablici 2 i 12,2% u tablici 1 odnosi se na djelatnost kocke i klađenja koja nije uključena u gornju tablicu jer se ni prema jednom kriteriju ne može svrstati u profesionalne i poslovne usluge.

Djelatnosti iznajmljivanja i leasinga

S izuzetkom Velike Britanije (0,4%), udjeli ovih djelatnosti ne variraju bitno među državama članicama (niti je značaj ovih aktivnosti osobit), a Hrvatska se s 0,1% udjela ne razlikuje od drugih zemalja Nove Europe.

Djelatnosti zapošljavanja

Niti u jednoj djelatnosti iz sektora stručnih i poslovnih usluga ne postoji tako velika razlika između država Nove Europe i razvijenog dijela EU kao u djelatnosti zapošljavanja. Hrvatska se s 0,1% zaposlenih u ovim aktivnostima smješta uz bok Češke, Slovenije i Mađarske, no udjeli u razvijenim državama članicama višestruko su veći, s izuzetkom Austrije (i Finske koja nije prikazana u tablici). Među članicama koje nisu prikazane u tablici Hrvatskoj je najsličnija Italija (0,2%), dok najveći udjel u EU ima Švedska (1,6%).

Uredske i ostale administrativne i pomoćne djelatnosti

S 0,1% Hrvatska višestruko zaostaje i za većinom zemalja Nove Europe (može se usporediti jedino sa Slovenijom), a pogotovo za razvijenim dijelom EU.

Druge djelatnosti

Među djelatnostima koje se ubrajaju u sektor profesionalnih i poslovnih usluga prema kriteriju Copenhagen Economicsa, ali ne i prema kriteriju PBSG-a, veterinarske usluge (0,2% ukupnog broja zaposlenih naspram 0,1% za EU 28) zauzimaju velik udjel u aktivnosti u usporedbi s drugim članicama EU, bez obzira na njihov stupanj razvoja. Isto je sa zaštitnim i istražnim djelatnostima (0,8% naspram 0,6% za EU 28). Među djelatnostima izvan područja M i N takav je slučaj s telekomunikacijama, emitiranjem programa, popravkom računala i predmeta za osobnu uporabu te knjižnicama, arhivima, muzejima i ostalim kulturnim djelatnostima. Djelatnosti u kojima Hrvatska zaostaje za EU strukturom su putničke agencije i tourooperatori te osobito upravljanje i održavanje zgrada i krajolika, a kada je riječ o djelatnostima izvan obje definicije sektora, malo zaostajanje se uočava u izdavačkoj djelatnosti, proizvodnji filmova, videa, TV-a i snimanja zapisa, kreativnim, umjetničkim i zabavnim aktivnostima, sportskim, zabavnim i rekreacijskim aktivnostima i u ostalim osobnim uslužnim djelatnostima. Veće strukturno zaostajanje primjećuje se u djelatnosti članskih organizacija.

Segmentacija strukture prema kriteriju udjela u broju zaposlenih

Na temelju prikazanih rezultata djelatnosti je moguće segmentirati prema tome gdje se udjel u hrvatskom gospodarstvu mjerjen brojem zaposlenih nalazi u odnosu na EU28 i odabrane države članice za usporedbu. Određene su četiri skupine:

1. Djelatnosti s velikim strukturnim zaostajanjem – djelatnosti koje znatno zaostaju za EU prosjekom, za barem 2 od 3 države članice iz Nove Europe i za većinom razvijenih članica EU.
2. Djelatnosti s malim strukturnim zaostajanjem
3. Djelatnosti čiji je udjel u broju zaposlenih približno usklađen s usporedivim udjelima kod članica EU
4. Djelatnosti s pretjeranim rasporedom zaposlenih – djelatnosti koje imaju veći udjel u ukupnoj zaposlenosti od EU 28 i većine zemalja uzetih u usporedbu

Sljedeća shema prikazuje segmentaciju, pri čemu boje služe za razlikovanje djelatnosti koje se smatraju dijelom sektora profesionalnih i poslovnih usluga prema kriteriju PBSG-a, zatim za četiri djelatnosti koje PBSG ne ubraja ali ih Copenhagen Economics uzima u obzir (žuta boja), te za još deset srodnih djelatnosti koje ne ulaze u uže definicije sektora (tamno plava boja). Karakter sheme je deskriptivan.

Shema 1. Segmentacija djelatnosti stručnih i poslovnih usluga na temelju analize strukture zaposlenosti

1 Veliko strukturno zaostajanje

- J62 - računalno programiranje i savjetovanje
- M70 - upravljačke djelatnosti; savjetovanje u vezi s upravljanjem
- M72 - znanstveno istraživanje i razvoj
- N77 - djelatnosti iznajmljivanja i davanja u zakup (leasing)
- N78 - djelatnosti zapošljavanja
- N82 - uredske administrativne i ostale pomoćne djelatnosti

- N79 - putničke agencije, tourooperatori i povezane djelatnosti**
- N81 - usluge upravljanja i održavanja zgrada i krajolika**

- J59 - proizvodnja filmova, videa i TV te zapisa
- S94 - djelatnosti članskih organizacija

2 Malo strukturno zaostajanje

- M71 - arhitektonске djelatnosti, inženjerstvo, ispitivanje i analiza
- M73 - promidžba i istraživanje tržišta
- M74 - ostale stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti

- J58 - izdavačke djelatnosti
- R90 - kreativne, umjetničke i zabavne djelatnosti
- R93 - sportske, zabavne i rekreacijske djelatnosti
- S96 - ostale osobne uslužne djelatnosti

4 Pretjerani udjel

- N80 - zaštitne i istražne djelatnosti**

- J60 - emitiranje programa
- R91 - knjižnice, arhivi, muzeji i ostale kulturne djelatnosti

3 Strukturalna usklađenost

- J63 - informacijske uslužne djelatnosti
- M69 - pravne i računovodstvene djelatnosti
- M75 - veterinarske djelatnosti**
- J61 - telekomunikacije
- S95 - popravak računala i predmeta za osobnu uporabu

Prilog 2. Udjeli sektora stručnih i poslovnih usluga prema strukturnim poslovnim statistikama DZS-a

UDJELI U DODANOJ VRIJEDNOSTI I BROJU ZAPOSLENIH SEKTORA PODUZEĆA	2008		2009		2010		2011		2012		Indeks 2012/2008	
	Dodata vrijednost prema troškovima proizvodnih čimbenika	Broj zaposlenih osoba	Dodata vrijednost prema troškovima proizvodnih čimbenika	Broj zaposlenih osoba	Dodata vrijednost prema troškovima proizvodnih čimbenika	Broj zaposlenih osoba	Dodata vrijednost prema troškovima proizvodnih čimbenika	Broj zaposlenih osoba	Dodata vrijednost prema troškovima proizvodnih čimbenika	Broj zaposlenih osoba	Dodata vrijednost prema troškovima proizvodnih čimbenika	Broj zaposlenih osoba
J INFORMACIJE I KOMUNIKACIJE	7.1%	3.4%	7.8%	3.5%	8.8%	3.7%	8.3%	3.7%	8.2%	3.7%	115.38	110.60
J58 Izdavačke djelatnosti	0.9%	0.8%	0.9%	0.8%	0.7%	0.7%	0.7%	0.7%	0.6%	0.6%	62.50	71.12
J581 Izdavanje knjiga, periodičnih publikacija i ostale izdavačke djelatnosti	0.8%	0.8%	0.8%	0.7%	0.6%	0.7%	0.6%	0.6%	0.5%	0.5%	59.36	69.25
J582 Izdavanje softvera	0.1%	0.1%	0.1%	0.1%	0.1%	0.1%	0.1%	0.1%	0.1%	0.1%	93.52	93.98
J59 Proizvodnja filmova, videofilmova i tv programa, djelatnosti snimanja zvučnih zapisa i izdavanja glazb. zapisa	0.2%	0.2%	0.2%	0.2%	0.2%	0.2%	0.2%	0.2%	0.2%	0.2%	102.22	89.96
J591 Proizvodnja i distribucija filmova, videofilmova i televizijskog programa	0.2%	0.1%	0.2%	0.1%	0.2%	0.1%	0.2%	0.1%	0.2%	0.1%	107.66	86.67
J592 Djelatnosti snimanja zvučnih zapisa i izdavanja glazbenih zapisa	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	70.54	107.07
J60 Emitiranje programa	0.6%	0.6%	0.6%	0.5%	0.6%	0.5%	0.7%	0.6%	0.6%	0.6%	106.93	102.93
J601 Emitiranje radijskog programa							0.1%	0.1%	0.1%	0.1%		
J602 Emitiranje televizijskog programa							0.6%	0.5%	0.6%	0.5%		
J61 Telekomunikacije	4.2%	0.9%	4.6%	0.9%	5.8%	1.1%	4.8%	1.0%	4.8%	1.0%	113.78	110.69
J611 Djelatnosti žičane telekomunikacije							3.7%	0.7%	3.7%	0.7%		
J612 Djelatnosti bežične telekomunikacije	0.3%	2.4%	0.3%				1.1%	0.2%	1.1%	0.2%	45.74	65.41
J613 Djelatnosti satelitske telekomunikacije							-0.0%	0.0%	0.0%	0.0%		
J619 Ostale telekomunikacijske djelatnosti	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	167.08	248.21
J62 Računalno programiranje, savjetovanje i djelatnosti povezane s njima	1.0%	0.8%	1.3%	0.9%	1.4%	1.1%	1.7%	1.2%	1.8%	1.3%	176.48	156.05
J620 Računalno programiranje, savjetovanje i djelatnosti povezane s njima	1.0%	0.8%	1.3%	0.9%	1.4%	1.1%	1.7%	1.2%	1.8%	1.3%	176.48	156.05
J63 Informacijske uslužne djelatnosti	0.2%	0.1%	0.2%	0.2%	0.2%	0.2%	0.3%	0.2%	0.2%	0.2%	111.86	137.04
J631 Obrada podataka, usluge poslužitelja i djelatnosti povezane s njima; internetski portali	0.1%	0.1%	0.1%	0.1%	0.2%	0.1%	0.2%	0.2%	0.1%	0.2%	122.01	155.68
J639 Ostale informacijske uslužne djelatnosti	0.0%	0.0%	0.1%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	83.49	94.18
M STRUČNE, ZNANSTVENE I TEHNIČKE DJELATNOSTI	7.5%	6.5%	9.5%	7.8%	8.5%	7.7%	8.3%	7.8%	8.6%	7.8%	114.05	118.78
M69 Pravne i računovodstvene djelatnosti	1.9%	2.0%	2.1%	2.1%	1.5%	1.7%	1.6%	1.8%	1.8%	2.0%	91.92	103.20
M691 Pravne djelatnosti	1.1%	0.8%	1.3%	0.9%	0.7%	0.4%	0.7%	0.4%	0.8%	0.7%	72.61	82.76
M692 Računovodstvene, knjigovodstvene i revizijske djelatnosti; porezno savjetovanje	0.8%	1.1%	0.9%	1.2%	0.9%	1.3%	0.9%	1.3%	1.0%	1.3%	118.96	118.32
M70 Upravljačke djelatnosti; savjetovanje u vezi s upravljanjem	0.7%	0.5%	2.3%	1.6%	2.6%	1.8%	2.5%	1.8%	3.0%	1.9%	405.72	364.54
M701 Upravljačke djelatnosti	0.1%	0.1%					1.8%	1.2%	2.1%	1.3%	1656.63	2431.21
M702 Savjetovanje u vezi s upravljanjem	0.6%	0.5%					0.7%	0.6%	0.9%	0.6%	142.99	129.27
M71 Arhitektonске djelatnosti i inženjerstvo; tehničko ispitivanje i analiza	3.2%	2.2%	3.3%	2.3%	2.8%	2.3%	2.6%	2.4%	2.3%	2.2%	69.96	100.60
M711 Arhitektonске djelatnosti i inženjerstvo te s njima povezano tehničko savjetovanje	2.9%	1.9%	2.9%	2.0%	2.3%	2.0%	2.0%	2.0%	1.6%	1.8%	57.05	95.13
M712 Tehničko ispitivanje i analiza	0.4%	0.3%	0.4%	0.3%	0.5%	0.3%	0.6%	0.4%	0.6%	0.4%	168.82	137.42
M72 Znanstveno istraživanje i razvoj	0.4%	0.6%	0.4%	0.5%	0.4%	0.5%	0.4%	0.5%	0.3%	0.2%	77.36	34.75
M721 Istraživanje i eksperimentalni razvoj u prirodnim, tehničkim i tehnološkim znanostima		0.4%	0.4%	0.4%	0.3%	0.4%	0.3%	0.4%	0.3%	0.2%	89.39	48.31
M722 Istraživanje i eksperimentalni razvoj u društvenim i humanističkim znanostima		0.2%	0.0%	0.1%	0.0%	0.1%	0.0%	0.1%	0.0%	0.0%	68.66	8.92
M73 Promidžba [reklama i propaganda] i istraživanje tržišta	0.8%	0.6%	0.8%	0.7%	0.8%	0.7%	0.8%	0.7%	0.8%	0.7%	102.62	113.68
M731 Promidžba [reklama i propaganda]	0.6%	0.4%	0.7%	0.5%	0.6%	0.5%	0.6%	0.5%	0.6%	0.6%	105.51	126.57
M732 Istraživanje tržišta i ispitivanje javnoga mnijenja	0.2%	0.2%	0.2%	0.2%	0.2%	0.2%	0.2%	0.2%	0.2%	0.2%	94.06	83.28
M74 Ostale stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti	0.2%	0.3%	0.3%	0.4%	0.2%	0.4%	0.2%	0.4%	0.2%	0.4%	114.61	118.02

UDJELI U DODANOJ VRIJEDNOSTI I BROJU ZAPOSLENIH SEKTORA PODUZÉĆA	2008		2009		2010		2011		2012		Indeks 2012/2008
	Dodata vrijednost prema troškovima proizvodnih čimbenika	Broj zaposlenih osoba	Dodata vrijednost prema troškovima proizvodnih čimbenika	Broj zaposlenih osoba	Dodata vrijednost prema troškovima proizvodnih čimbenika	Broj zaposlenih osoba	Dodata vrijednost prema troškovima proizvodnih čimbenika	Broj zaposlenih osoba	Dodata vrijednost prema troškovima proizvodnih čimbenika	Broj zaposlenih osoba	Dodata vrijednost prema troškovima proizvodnih čimbenika
M741 Specijalizirane dizajnerske djelatnosti	0.1%	0.1%	0.1%	0.1%	0.1%	0.1%	0.1%	0.1%	0.1%	0.1%	88.91
M742 Fotografske djelatnosti	0.0%	0.1%	0.0%	0.1%	0.0%	0.1%	0.0%	0.1%	0.1%	0.1%	99.19
M743 Prevoditeljske djelatnosti i usluge tumača	0.0%	0.1%	0.0%	0.1%	0.0%	0.1%	0.1%	0.1%	0.1%	0.1%	127.59
M749 Ostale stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti, d. n.	0.1%	0.1%	0.1%	0.1%	0.1%	0.1%	0.1%	0.1%	0.1%	0.1%	144.38
M75 Veterinarske djelatnosti	0.2%	0.2%	0.2%	0.2%	0.2%	0.2%	0.2%	0.2%	0.2%	0.2%	115.69
M750 Veterinarske djelatnosti	0.2%	0.2%	0.2%	0.2%	0.2%	0.2%	0.2%	0.2%	0.2%	0.2%	116.46
N ADMINISTRATIVNE I POMOĆNE USLUŽNE DJELATNOSTI	2.4%	3.7%	2.5%	3.9%	2.5%	4.2%	2.6%	4.4%	2.5%	4.7%	104.36
N77 Djelatnosti iznajmljivanja i davanja u zakup (leasing)	0.6%	0.4%	0.7%	0.5%	0.6%	0.5%	0.6%	0.5%	0.4%	0.5%	75.71
N771 Iznajmljivanje i davanje u zakup (leasing) motornih vozila	0.2%	0.1%	0.3%	0.1%	0.3%	0.1%	0.3%	0.1%			109.85
N773 Iznajmljivanje i davanje u zakup (leasing) ostalih strojeva, opreme te materijalnih dobara	0.4%	0.3%	0.4%	0.3%	0.3%	0.3%	0.3%	0.3%	0.3%	0.3%	82.69
N78 Djelatnosti zapošljavanja	0.2%	0.4%	0.2%	0.5%	0.2%	0.5%	0.3%	0.6%	0.3%	0.6%	161.42
N781 Djelatnosti agencija za zapošljavanje					0.0%	0.2%	0.0%	0.1%	0.0%	0.0%	
N782 Djelatnosti agencija za privremeno zapošljavanje	0.1%	0.2%	0.1%	0.2%	0.2%	0.3%	0.2%	0.4%	0.2%	0.6%	233.24
N783 Ostalo ustupanje ljudskih resursa					0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	
N79 Putničke agencije, organizatori putovanja (turoperatori) i ostale rezervac. usluge te djel. povezane s njima	0.5%	0.6%	0.4%	0.6%	0.4%	0.6%	0.3%	0.5%	0.4%	0.5%	77.97
N791 Djelatnosti putničkih agencija i organizatora putovanja (turoperatora)	0.5%	0.6%	0.3%	0.5%	0.4%	0.5%	0.3%	0.5%	0.4%	0.5%	76.24
N799 Ostale rezervacijske usluge i djelatnosti povezane s njima	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	357.79
N80 Zaštite i istražne djelatnosti	0.6%	1.2%	0.7%	1.2%	0.7%	1.4%	0.8%	1.4%	0.8%	1.6%	129.21
N801 Djelatnosti privatne zaštite	0.5%	1.1%	0.6%	1.2%	0.6%	1.3%	0.7%	1.3%	0.7%	1.5%	128.15
N802 Usluge zaštite uz pomoć sigurnosnih sustava					0.0%	0.1%	0.1%	0.1%	0.1%	0.1%	123.26
N803 Istražne djelatnosti					0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	314.14
N81 Usluge u vezi s upravljanjem i održavanjem zgrada te djelatnosti uređenja i održavanja krajolika	0.5%	0.9%	0.5%	1.0%	0.5%	1.1%	0.6%	1.2%	0.6%	1.3%	119.53
N811 Upravljanje zgradama	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	546.88
N812 Djelatnosti čišćenja	0.4%	0.8%	0.4%	0.8%	0.4%	0.9%	0.4%	1.0%	0.4%	1.1%	135.66
N813 Uslužne djelatnosti uređenja i održavanja krajolika	0.1%	0.1%	0.1%	0.2%	0.1%	0.2%	0.1%	0.2%	0.1%	0.2%	111.72
N82 Uredske admin. i pomoćne djelatnosti te ostale posl. pom. djelatnosti	0.1%	0.2%	0.1%	0.2%	0.1%	0.1%	0.1%	0.1%	0.1%	0.2%	98.93
N821 Uredske administrativne i pomoćne djelatnosti	0.0%	0.0%					0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	94.24
N822 Djelatnosti pozivnih centara							0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	
N823 Organizacija sastanaka i poslovnih sajmova					0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	
N829 Poslovne pomoćne uslužne djelatnosti, d. n.	0.1%	0.1%	0.1%	0.1%	0.0%	0.1%	0.0%	0.1%	0.0%	0.1%	63.56
S95 Popravak računala i predmeta za osobnu uporabu i kućanstvo	0.2%	0.5%	0.2%	0.5%	0.2%	0.4%	0.2%	0.4%	0.3%	0.4%	128.27
S951 Popravak računala i komunikacijske opreme	0.1%	0.1%	0.1%	0.1%	0.1%	0.1%	0.1%	0.1%	0.2%	0.1%	256.88
S952 Popravak predmeta za osobnu uporabu i kućanstvo	0.2%	0.4%	0.2%	0.4%	0.1%	0.3%	0.1%	0.3%	0.1%	0.3%	68.74
											73.85

Prilog 3. Rezultati analize dostignutog stupnja okrupnjavanja i konsolidacije: broj poduzeća iznad 250 i između 50 i 249 zaposlenih na milijun stanovnika 2012. u sektoru profesionalnih poslovnih usluga za odabранe države članice EU

OPIS	250+						50-249					
	BG	CZ	DK	HR	SLO	SVK	BG	CZ	DK	HR	SLO	SVK
Računalno programiranje, savjetovanje i djelatnosti povezane s njima	1.6	2.4	4.1	0.7	1.0	2.6	10.4	15.3	20.6	5.8	9.2	8.3
Informacijske uslužne djelatnosti	0.7	0.8	0.4	0.0	0.0	0.6	1.8	1.8	3.0	1.6	2.9	1.9
Pravne djelatnosti	0.0	n.a.	1.3	0.0	0.0	0.0	0.0	n.a.	5.2	0.5	0.5	n.a.
Računovodstvene djelatnosti	n.a.	n.a.	1.3	0.2	0.0	0.6	1.8	n.a.	4.3	1.6	1.9	n.a.
Upravljačke djelatnosti; savjetovanje u vezi s upravljanjem	0.5	n.a.	0.4	0.0	1.5	n.a.	1.2	n.a.	2.9	1.6	4.4	n.a.
Arhitektonске djelatnosti i inženjerstvo; tehničko ispitivanje i analiza	n.a.	0.9	4.1	0.7	0.5	n.a.	n.a.	14.3	15.8	6.3	11.7	n.a.
Znanstveno istraživanje i razvoj	0.0	0.3	1.1	0.2	0.0	0.0	1.0	3.8	4.5	2.1	4.4	0.9
Promidžba (reklama i propaganda) i istraživanje tržišta	n.a.	0.2	0.2	0.0	0.0	0.0	n.a.	4.7	7.2	3.0	1.0	3.7
Ostale stručne, znanstvene i tehničke djelatnosti	0.4	0.0	0.7	0.0	0.5	n.a.	2.5	1.5	6.1	0.2	1.5	n.a.
Djelatnosti iznajmljivanja i davanja u zakup (leasing)	0.0	0.1	0.5	0.0	0.0	0.0	1.0	2.2	4.3	0.7	0.0	1.7
Djelatnosti zapošljavanja	0.8	4.9	3.2	1.4	1.9	3.5	2.2	13.7	12.2	3.0	9.7	3.7
Putničke agencije, organizatori putovanja (turooperatori) i ostale rezervacijske usluge te djelatnosti povezane s njima	0.0	0.3	0.0	0.2	0.0	0.0	1.4	1.3	4.3	1.6	2.4	0.9
Zaštitne i istražne djelatnosti	6.8	2.9	0.4	3.3	2.9	1.7	20.6	16.2	1.1	5.4	10.2	11.3
Usluge u vezi s upravljanjem i održavanjem zgrada te djelatnosti uređenja i održavanja krajolika	1.0	2.6	1.8	1.9	1.9	n.a.	4.0	10.5	10.0	7.5	6.8	4.8
Uredske administrativne i pomoćne djelatnosti te ostale poslovne pomoćne djelatnosti	1.4	1.2	1.4	0.2	0.0	n.a.	2.7	8.2	9.7	0.5	2.4	3.5
Popravak računala i predmeta za osobnu uporabu i kućanstvo	0.0	0.7	0.2	0.0	0.0	0.0	n.a.	1.3	0.9	1.2	0.5	n.a.

Izvor: Eurostat, strukturne poslovne statitike i vlastiti izračuni.